

**ԱՐՑԱԽԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱԳԻԾ**

**ՄՇԱԿՎԵԼ Է ԱՐՑԱԽԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀԻՆ
ԱՌԸՆԹԵՐ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԲԱՐԵՓՈԽՈՒՄՆԵՐԻ
ՄԱՍՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԻ ԿՈՂՄԻՑ**

**ք. Ստեփանակերտ
2022 թվական**

ԱՐՑԱԽԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆ

Արցախի Հանրապետության ժողովուրդը,

դրսևորելով անսասան կամք՝ զարգացնելու և պաշտպանելու իր ինքնորոշման իրավունքի հիման վրա 1991 թվականի սեպտեմբերի 2-ին ստեղծված և 1991 թվականի դեկտեմբերի 10-ի հանրաքվեով անկախ հռչակված Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետությունը,

հաստատելով հավատարմությունը 1992 թվականի հունվարի 6-ին ընդունված Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության պետական անկախության մասին Հռչակագրի սկզբունքներին,

կարևորելով 2006 և 2017 թվականներին իր ընդունած Սահմանադրությունների դերը անկախ պետականության կայացման և ամրապնդման գործում,

զարգացնելով ազգային պետականության պատմական ավանդույթները,

նպատակ ունենալով ապահովել անվտանգ, ինքնիշխան, բարեկեցիկ ու արժանապատիվ միջավայր սեփական Հայրենիքում ապրելու և արարելու համար,

արտահայտելով իր վճռականությունը բոլոր զրկանքների, հատկապես՝ 2020 թվականի պատերազմի հետևանքների պայմաններում շարունակելու պետականակերտման ընտրված ուղին,

ծգտելով Արցախի Հանրապետության տարածքային ամբողջականության վերականգնմանն ու անկախության միջազգային ճանաչմանը,

ոգեշնչված Մայր Հայաստանի և աշխարհասփյուռ հայության՝ Արցախի ժողովրդին զորավիզ լինելու վճռականությամբ,

ընդգծելով իր պատրաստակամությունը և պատասխանատվությունը մասնակցելու համազգային հիմնախնդիրների լուծման գործին,

հավատարիմ մնալով Հայրենիքում ազատ ապրելու և արարելու իր նախնիների երազանքին և վառ պահելով ազատության համար պայքարում նահատակվածների հիշատակը,

իրացնելով իր հիմնարար և անօտարելի իրավունքները,

ընդունում է Արցախի Հանրապետության Սահմանադրությունը:

ԳԼՈՒԽ 1
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԿԱՐԳԻ ՀԻՄՈՒՆՔՆԵՐԸ

Հոդված 1. Արցախի Հանրապետությունը

1. Արցախի Հանրապետությունը ինքնիշխան, ժողովրդավարական, իրավական, սոցիալական պետություն է:
2. Արցախի Հանրապետություն և Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետություն անվանումները նույնական են:

Հոդված 2. Ժողովրդի ինքնիշխանությունը

1. Արցախի Հանրապետությունում իշխանությունը պատկանում է ժողովրդին:
2. Ժողովուրդն իր իշխանությունն իրականացնում է ազատ ընտրությունների, հանրաքվեների, ինչպես նաև Սահմանադրությամբ և օրենքներով նախատեսված պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու պաշտոնատար անձանց միջոցով:
3. Իշխանության յուրացումը հանցագործություն է:

Հոդված 3. Մարդը, նրա արժանապատվությունը, հիմնական իրավունքները և ազատությունները

1. Արցախի Հանրապետությունում մարդը բարձրագույն արժեք է: Մարդու անօտարելի արժանապատվությունն իր իրավունքների և ազատությունների անբակտելի հիմքն է:
2. Մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքների և ազատությունների հարգումն ու պաշտպանությունը հանրային իշխանության պարտականություններն են:
3. Հանրային իշխանությունը սահմանափակված է մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքներով և ազատություններով՝ որպես անմիջականորեն գործող իրավունք:
4. Պետությունն ապահովում է մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանությունը՝ միջազգային իրավունքի հանրաճանաչ սկզբունքներին և նորմերին համապատասխան:

Հոդված 4. Իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման սկզբունքը

1. Պետական իշխանությունն իրականացվում է Սահմանադրությանը և օրենքներին համապատասխան՝ օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանությունների բաժանման ու հավասարակշռման հիման վրա:

Հոդված 5. Իրավական նորմերի աստիճանակարգությունը

1. Սահմանադրությունն ունի բարձրագույն իրավաբանական ուժ:
2. Սահմանադրական օրենքները պետք է համապատասխանեն Սահմանադրությանը, օրենքները՝ Սահմանադրությանը և սահմանադրական օրենքներին, իսկ ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտերը՝ Սահմանադրությանը, սահմանադրական օրենքներին և օրենքներին:
3. Արցախի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրերի և օրենքների նորմերի միջև հակասության դեպքում կիրառվում են միջազգային պայմանագրերի նորմերը:

Հոդված 6. Օրինականության սկզբունքը

1. Պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններն ու պաշտոնատար անձինք իրավասու են կատարելու միայն այնպիսի գործողություններ, որոնց համար լիազորված են Սահմանադրությամբ կամ օրենքներով:
2. Սահմանադրության կամ օրենքների հիման վրա և դրանց իրականացումն ապահովելու նպատակով Սահմանադրությամբ կամ օրենքներով նախատեսված մարմինները կարող են օրենքով լիազորվել՝ ընդունելու ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտեր: Լիազորող նորմերը պետք է համապատասխանեն իրավական որոշակիության սկզբունքին:
3. Օրենքները և ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտերն ուժի մեջ են մտնում օրենքով սահմանված կարգով հրապարակվելուց հետո:

Հոդված 7. Ընտրական իրավունքի սկզբունքները

1. Հանրապետության Նախագահի, Ազգային ժողովի, համայնքների ավագանիների ընտրությունները, ինչպես նաև հանրաքվեներն անցկացվում են ընդհանուր, հավասար, ազատ և ուղղակի ընտրական իրավունքի հիման վրա՝ գաղտնի քվեարկությամբ: Սահմանադրությամբ սահմանված դեպքերում անցկացվում է Հանրապետության Նախագահի անուղղակի ընտրություն:

Հոդված 8. Գաղափարախոսական բազմակարծությունը և բազմակուսակցական համակարգը

1. Արցախի Հանրապետությունում երաշխավորվում են գաղափարախոսական բազմակարծությունը և բազմակուսակցական համակարգը:

2. Կուսակցությունները կազմավորվում և գործում են ազատորեն: Կուսակցությունների համար օրենքով երաշխավորվում են գործունեության հավասար իրավական հնարավորություններ:

3. Կուսակցությունները նպաստում են ժողովրդի քաղաքական կամքի ձևավորմանն ու արտահայտմանը:

4. Կուսակցությունների կառուցվածքը և գործունեությունը չեն կարող հակասել ժողովրդավարական սկզբունքներին:

Հոդված 9. Տեղական ինքնակառավարման երաշխավորումը

1. Արցախի Հանրապետությունում երաշխավորվում է տեղական ինքնակառավարումը՝ որպես ժողովրդավարության էական հիմքերից մեկը:

Հոդված 10. Սեփականության երաշխավորումը

1. Արցախի Հանրապետությունում ճանաչվում և հավասարապես պաշտպանվում են սեփականության բոլոր ձևերը:

2. Ընդերքը և ջրային ռեսուրսները պետության բացառիկ սեփականությունն են:

Հոդված 11. Տնտեսական կարգը

1. Արցախի Հանրապետության տնտեսական կարգի հիմքը սոցիալական շուկայական տնտեսությունն է, որը հիմնված է մասնավոր սեփականության, տնտեսական գործունեության ազատության, ազատ տնտեսական մրցակցության վրա և պետական քաղաքականության միջոցով ուղղված է ընդհանուր տնտեսական բարեկեցությանը և սոցիալական արդարությանը:

Հոդված 12. Շրջակա միջավայրի պահպանությունը և կայուն զարգացումը

1. Պետությունը խթանում է շրջակա միջավայրի պահպանությունը, բարելավումը և վերականգնումը, բնական պաշարների ողջամիտ օգտագործումը՝ ղեկավարվելով կայուն զարգացման սկզբունքով և հաշվի առնելով պատասխանատվությունն ապագա սերունդների առջև:

Հոդված 13. Արտաքին քաղաքականությունը

1. Արցախի Հանրապետության արտաքին քաղաքականությունն իրականացվում է միջազգային իրավունքի հիման վրա՝ բոլոր պետությունների հետ բարիդրացիական, փոխշահավետ հարաբերություններ հաստատելու նպատակով:

Հոդված 14. Չինված ուժերը և պաշտպանությունը

1. Արցախի Հանրապետության զինված ուժերն ապահովում են Արցախի Հանրապետության պաշտպանությունը, անվտանգությունը, տարածքային ամբողջականությունը և սահմանների անձեռնմխելիությունը:
2. Արցախի Հանրապետության զինված ուժերը քաղաքական հարցերում պահպանում են չեզոքություն և քաղաքացիական վերահսկողության ներքո են:
3. Յուրաքանչյուր քաղաքացի պարտավոր է օրենքով սահմանված կարգով մասնակցել Արցախի Հանրապետության պաշտպանությանը:

Հոդված 15. Մշակույթի, կրթության, գիտության խթանումը, հայոց լեզվի և մշակութային ժառանգության պաշտպանությունը

1. Պետությունը խթանում է մշակույթի, կրթության և գիտության զարգացումը:
2. Հայոց լեզուն և մշակութային ժառանգությունը պետության հոգածության և պաշտպանության ներքո են:

Հոդված 16. Ընտանիքի պաշպանությունը

1. Ընտանիքը՝ որպես հասարակության բնական և հիմնական բջիջ, բնակչության պահպանման և վերարտադրման հիմք, ինչպես նաև մայրությունը և մանկությունը պետության հատուկ պաշտպանության և հովանավորության ներքո են:

Հոդված 17. Պետությունը և կրոնական կազմակերպությունները

1. Արցախի Հանրապետությունում ճանաչվում է կրոնական կազմակերպությունների գործունեության ազատությունը:
2. Կրոնական կազմակերպություններն անջատ են պետությունից:
3. Կրոնական կազմակերպությունների ստեղծման և գործունեության կարգը սահմանվում է օրենքով:

Հոդված 18. Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցին

1. Արցախի Հանրապետությունը ճանաչում է Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու՝ որպես ազգային եկեղեցու բացառիկ առաքելությունը հայ ժողովրդի հոգևոր կյանքում, նրա ազգային մշակույթի զարգացման և ազգային ինքնության պահպանման գործում:

Հոդված 19. Հայաստանի Հանրապետության և հայկական սփյուռքի հետ կապերը

1. Արցախի Հանրապետությունը Հայաստանի Հանրապետության հետ իրականացնում է քաղաքական, տնտեսական, ռազմաքաղաքական խոր համագործակցությանը, համակողմանի կապերի և անվտանգության ապահովմանն ուղղված քաղաքականություն:

2. Արցախի Հանրապետությունը հայկական սփյուռքի հետ իրականացնում է համակողմանի կապերի զարգացմանը և հայապահպանմանն ուղղված քաղաքականություն, նպաստում է հայրենադարձությանը:

Հոդված 20. Արցախի Հանրապետության պետական լեզուն

1. Արցախի Հանրապետության պետական լեզուն հայերենն է:

2. Արցախի Հանրապետությունում երաշխավորվում է ազգային փոքրամասնությունների լեզուների ազատ գործածումը:

Հոդված 21. Արցախի Հանրապետության խորհրդանիշները

1. Արցախի Հանրապետության դրոշը եռագույն է՝ կարմիր, կապույտ, նարնջագույն հորիզոնական հավասար շերտերով, աջ կողմի երկու ծայրերից սկսվող և դրոշի մեկ երրորդ հատվածում միացող սպիտակ գույնի հնգատամ սանդղածև զարդանախշով: Դրոշի մանրամասն նկարագրությունը սահմանվում է օրենքով:

2. Արցախի Հանրապետության զինանշանը և օրհներգը սահմանվում են օրենքով:

Հոդված 22. Արցախի Հանրապետության մայրաքաղաքը

1. Արցախի Հանրապետության մայրաքաղաքը Ստեփանակերտն է:

**ԳԼՈՒԽ 2
ՄԱՐԴՈՒ ԵՎ ՔԱՂԱՔԱՑՈՒ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԸ ԵՎ
ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ**

Հոդված 23. Մարդու արժանապատվությունը

1. Մարդու արժանապատվությունն անխախտելի է:

Հոդված 24. Կյանքի իրավունքը

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի կյանքի իրավունք:

2. Ոչ ոք չի կարող կամայականորեն զրկվել կյանքից:
3. Ոչ ոք չի կարող դատապարտվել կամ ենթարկվել մահապատժի:

Հոդված 25. Ֆիզիկական և հոգեկան անձեռնմխելիության իրավունքը

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի ֆիզիկական և հոգեկան անձեռնմխելիության իրավունք:

2. Ֆիզիկական և հոգեկան անձեռնմխելիության իրավունքը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ պետական անվտանգության, հանցագործությունների կանխման կամ բացահայտման, հասարակական կարգի, առողջության և բարոյականության կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով:

3. Բժշկության և կենսաբանության ոլորտներում մասնավորապես արգելվում են եվգենիկական փորձերը, մարդու օրգաններն ու հյուսվածքները շահույթի աղբյուր դարձնելը, մարդու վերարտադրողական կլոնավորումը:

4. Ոչ ոք չի կարող առանց իր ազատ և հստակ արտահայտած համաձայնության ենթարկվել գիտական, բժշկական կամ այլ փորձերի: Մարդը նախապես տեղեկացվում է նման փորձերի հնարավոր հետևանքների մասին:

Հոդված 26. Խոշտանգման, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի արգելքը

1. Ոչ ոք չի կարող ենթարկվել խոշտանգման, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի:

2. Մարմնական պատիժներն արգելվում են:

3. Ազատությունից զրկված անձինք ունեն մարդասիրական վերաբերմունքի իրավունք:

Հոդված 27. Անձնական ազատությունը

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի անձնական ազատության իրավունք: Ոչ ոք չի կարող անձնական ազատությունից զրկվել այլ կերպ, քան հետևյալ դեպքերում և օրենքով սահմանված կարգով՝

1) անձին իրավասու դատարանը դատապարտել է հանցանք կատարելու համար.

2) դատարանի իրավաչափ կարգադրությանը չենթարկվելու համար.

3) օրենքով սահմանված որոշակի պարտականության կատարումն ապահովելու նպատակով.

4) անձին իրավասու մարմին ներկայացնելու նպատակով, երբ առկա է նրա կողմից հանցանք կատարած լինելու հիմնավոր կասկած, կամ երբ դա հիմնավոր

կերպով անհրաժեշտ է հանցանքի կատարումը կամ դա կատարելուց հետո անձի փախուստը կանխելու նպատակով.

5) անչափահասին դաստիարակչական հսկողության հանձնելու կամ իրավասու մարմին ներկայացնելու նպատակով.

6) հանրության համար վտանգավոր վարակիչ հիվանդությունների տարածումը, ինչպես նաև հոգեկան խանգարում ունեցող, հարբեցող կամ թմրամոլ անձանցից բխող վտանգը կանխելու նպատակով.

7) անձի անօրինական մուտքը Արցախի Հանրապետություն կանխելու կամ անձին արտաքսելու կամ այլ պետության հանձնելու նպատակով:

2. Անձնական ազատությունից զրկված յուրաքանչյուր ոք իրեն հասկանալի լեզվով անհապաղ տեղեկացվում է ազատությունից զրկվելու պատճառների, իսկ քրեական մեղադրանք ներկայացվելու դեպքում՝ նաև մեղադրանքի մասին:

3. Անձնական ազատությունից զրկված յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի, որ այդ մասին անհապաղ տեղեկացվի իր ընտրած անձը: Այս իրավունքի իրականացումը կարող է հետաձգվել միայն օրենքով սահմանված դեպքերում, կարգով և ժամկետով՝ հանցագործությունների կանխման կամ բացահայտման նպատակով:

4. Եթե սույն հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետի հիմքով ազատությունից զրկված անձի վերաբերյալ ազատությունից զրկվելու պահից ողջամիտ ժամկետում, սակայն ոչ ուշ, քան յոթանասուներկու ժամվա ընթացքում դատարանը որոշում չի կայացնում անազատության մեջ նրան հետագա պահելը թույլատրելու մասին, ապա նա անհապաղ ազատ է արձակվում:

5. Անձնական ազատությունից զրկված յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի վիճարկելու իրեն ազատությունից զրկելու իրավաչափությունը, որի վերաբերյալ դատարանը սեղմ ժամկետում որոշում է կայացնում և կարգադրում է նրան ազատ արձակել, եթե ազատությունից զրկելը ոչ իրավաչափ է:

6. Ոչ ոք չի կարող անձնական ազատությունից զրկվել միայն այն պատճառով, որ ի վիճակի չէ կատարելու քաղաքացիաիրավական պարտավորությունները:

Հոդված 28. Օրենքի առջև ընդհանուր հավասարությունը

1. Բոլորը հավասար են օրենքի առջև:

Հոդված 29. Խտրականության արգելքը

1. Խտրականությունը՝ կախված սեռից, ռասայից, մաշկի գույնից, էթնիկ կամ սոցիալական ծագումից, գենետիկական հատկանիշներից, լեզվից, կրոնից, աշխարհայացքից, քաղաքական կամ այլ հայացքներից, ազգային փոքրամասնությանը պատկանելությունից, գույքային վիճակից, ծնունդից, հաշմանդամությունից, տարիքից, անձնական կամ սոցիալական բնույթի այլ հանգամանքներից, արգելվում է:

Հոդված 30. Կանանց և տղամարդկանց իրավահավասարությունը

1. Կանայք և տղամարդիկ իրավահավասար են:

Հոդված 31. Պատվի ու բարի համբավի, մասնավոր և ընտանեկան կյանքի անձեռնմխելիությունը

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի պատվի ու բարի համբավի անձեռնմխելիության իրավունք:

2. Յուրաքանչյուր ոք ունի իր մասնավոր և ընտանեկան կյանքի անձեռնմխելիության իրավունք:

3. Մասնավոր և ընտանեկան կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ պետական անվտանգության, երկրի տնտեսական բարեկեցության, հանցագործությունների կանխման կամ բացահայտման, հասարակական կարգի, առողջության և բարոյականության կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով:

Հոդված 32. Բնակարանի անձեռնմխելիությունը

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի բնակարանի անձեռնմխելիության իրավունք:

2. Բնակարանի անձեռնմխելիության իրավունքը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ պետական անվտանգության, երկրի տնտեսական բարեկեցության, հանցագործությունների կանխման կամ բացահայտման, հասարակական կարգի, առողջության և բարոյականության կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով:

3. Բնակարանը կարող է խուզարկվել միայն դատարանի որոշմամբ՝ օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով: Օրենքով կարող են սահմանվել դատարանի որոշմամբ բնակարանի անձեռնմխելիության իրավունքի սահմանափակման այլ դեպքեր:

Հոդված 33. Հաղորդակցության ազատությունը և գաղտնիությունը

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի նամակագրության, հեռախոսային խոսակցությունների և հաղորդակցության այլ ձևերի ազատության և գաղտնիության իրավունք:

2. Հաղորդակցության ազատությունը և գաղտնիությունը կարող են սահմանափակվել միայն օրենքով՝ պետական անվտանգության, երկրի տնտեսական բարեկեցության, հանցագործությունների կանխման կամ բացահայտման, հասարակական կարգի, առողջության և բարոյականության կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով:

3. Հաղորդակցության գաղտնիությունը կարող է սահմանափակվել միայն դատարանի որոշմամբ՝ բացառությամբ այն դեպքի, երբ դա անհրաժեշտ է պետական անվտանգության պաշտպանության համար և պայմանավորված է հաղորդակցվողների՝ օրենքով սահմանված առանձնահատուկ կարգավիճակով:

Հոդված 34. Անձնական տվյալների պաշտպանությունը

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի իրեն վերաբերող տվյալների պաշտպանության իրավունք:

2. Անձնական տվյալների մշակումը պետք է կատարվի բարեխղճորեն, օրենքով սահմանված նպատակով, անձի համաձայնությամբ կամ առանց այդ համաձայնության՝ օրենքով սահմանված այլ իրավաչափ հիմքի առկայությամբ:

3. Յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի ծանոթանալու պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններում իր մասին հավաքված տվյալներին և պահանջելու ոչ հավաստի տվյալների շտկում, ինչպես նաև ապօրինի ձեռք բերված կամ այլևս իրավական հիմքեր չունեցող տվյալների վերացում:

4. Անձնական տվյալներին ծանոթանալու իրավունքը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ պետական անվտանգության, երկրի տնտեսական բարեկեցության, հանցագործությունների կանխման կամ բացահայտման, հասարակական կարգի, առողջության և բարոյականության կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով:

5. Անձնական տվյալների պաշտպանությանը վերաբերող մանրամասները սահմանվում են օրենքով:

Հոդված 35. Ամուսնանալու ազատությունը

1. Ամուսնական տարիքի հասած կինը և տղամարդը միմյանց հետ իրենց կամքի ազատ արտահայտությամբ ունեն ամուսնանալու և ընտանիք կազմելու իրավունք: Ամուսնության տարիքը, ամուսնության և ամուսնալուծության կարգը սահմանվում են օրենքով:

2. Ամուսնանալիս, ամուսնության ընթացքում, ամուսնալուծվելիս կինը և տղամարդն ունեն հավասար իրավունքներ:

3. Ամուսնանալու ազատությունը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ առողջության և բարոյականության պաշտպանության նպատակով:

Հոդված 36. Ծնողների իրավունքները և պարտականությունները

1. Ծնողներն իրավունք ունեն և պարտավոր են հոգ տանել իրենց երեխաների դաստիարակության, կրթության, առողջության, լիարժեք ու ներդաշնակ զարգացման մասին:

2. Ծնողական իրավունքներից զրկելը կամ դրանց սահմանափակումը կարող է կատարվել միայն օրենքով, դատարանի որոշմամբ՝ երեխայի կենսական շահերն ապահովելու նպատակով:

3. Չափահաս աշխատունակ անձինք պարտավոր են հոգ տանել իրենց անաշխատունակ և կարիքավոր ծնողների մասին: Մանրամասները սահմանվում են օրենքով:

Հոդված 37. Երեխայի իրավունքները

1. Երեխան իրավունք ունի ազատ արտահայտելու իր կարծիքը, որը, երեխայի տարիքին և հասունության մակարդակին համապատասխան, հաշվի է առնվում իրեն վերաբերող հարցերում:

2. Երեխային վերաբերող հարցերում երեխայի շահերը պետք է առաջնահերթ ուշադրության արժանանան:

3. Յուրաքանչյուր երեխա ունի իր ծնողների հետ կանոնավոր անձնական փոխհարաբերություններ և անմիջական շփումներ պահպանելու իրավունք՝ բացառությամբ այն դեպքի, երբ դա, դատարանի որոշման համաձայն, հակասում է երեխայի շահերին: Մանրամասները սահմանվում են օրենքով:

4. Առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաները պետության հոգածության և պաշտպանության ներքո են:

Հոդված 38. Կրթության իրավունքը

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի կրթության իրավունք: Պարտադիր կրթության ծրագրերը և տևողությունը սահմանվում են օրենքով: Պետական ուսումնական հաստատություններում միջնակարգ կրթությունն անվճար է:

2. Յուրաքանչյուր ոք օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով ունի մրցութային հիմունքներով պետական բարձրագույն և այլ մասնագիտական կրթական հաստատություններում անվճար կրթություն ստանալու իրավունք:

3. Բարձրագույն ուսումնական հաստատությունները օրենքով սահմանված շրջանակներում ունեն ինքնակառավարման իրավունք՝ ներառյալ ակադեմիական և հետազոտությունների ազատությունը:

Հոդված 39. Մարդու ազատ գործելու իրավունքը

1. Յուրաքանչյուր ոք ազատ է անելու այն ամենը, ինչն արգելված չէ Սահմանադրությամբ կամ օրենքով և չի խախտում այլոց իրավունքներն ու ազատությունները: Ոչ ոք չի կարող կրել պարտականություններ, որոնք սահմանված չեն օրենքով:

Հոդված 40. Ազատ տեղաշարժվելու իրավունքը

1. Արցախի Հանրապետության տարածքում օրինական հիմքերով գտնվող յուրաքանչյուր ոք ունի ազատ տեղաշարժվելու և բնակավայր ընտրելու իրավունք:

2. Յուրաքանչյուր ոք ունի Արցախի Հանրապետությունից դուրս գալու իրավունք:

3. Յուրաքանչյուր քաղաքացի և Արցախի Հանրապետությունում օրինական հիմքերով բնակվելու իրավունք ունեցող յուրաքանչյուր ոք ունի Արցախի Հանրապետություն մուտք գործելու իրավունք:

4. Ազատ տեղաշարժվելու իրավունքը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ պետական անվտանգության, հանցագործությունների կանխման կամ բացահայտման, հասարակական կարգի, առողջության և բարոյականության կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով: Քաղաքացու՝ Արցախի Հանրապետություն մուտք գործելու իրավունքը սահմանափակման ենթակա չէ:

Հոդված 41. Մտքի, խղճի և դավանանքի ազատությունը

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի մտքի, խղճի և դավանանքի ազատության իրավունք:

2. Մտքի, խղճի և դավանանքի ազատության արտահայտումը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ պետական անվտանգության, հասարակական կարգի, առողջության և բարոյականության կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով:

Հոդված 42. Կարծիքի արտահայտման ազատությունը

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի իր կարծիքն ազատ արտահայտելու իրավունք: Այս իրավունքը ներառում է սեփական կարծիք ունենալու, ինչպես նաև առանց պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների միջամտության և անկախ պետական սահմաններից՝ տեղեկատվության որևէ միջոցով տեղեկություններ ու գաղափարներ փնտրելու, ստանալու և տարածելու ազատությունը:

2. Մամուլի, ռադիոյի, հեռուստատեսության և տեղեկատվական այլ միջոցների ազատությունը երաշխավորվում է: Պետությունը երաշխավորում է տեղեկատվական,

կրթական, մշակութային և ժամանցային բնույթի հաղորդումների բազմազանություն առաջարկող անկախ հանրային հեռուստատեսության և ռադիոյի գործունեությունը:

3. Կարծիքի արտահայտման ազատությունը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ պետական անվտանգության, հասարակական կարգի, առողջության և բարոյականության կամ այլոց պատվի ու բարի համբավի և այլ հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով:

Հոդված 43. Ստեղծագործելու ազատությունը

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի գրական, գեղարվեստական, գիտական և տեխնիկական ստեղծագործության ազատություն:

Հոդված 44. Հավաքների ազատությունը

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի խաղաղ, առանց զենքի հավաքներին ազատորեն մասնակցելու իրավունք:

2. Յուրաքանչյուր քաղաքացի ունի խաղաղ, առանց զենքի հավաքներ կազմակերպելու իրավունք:

3. Բացօթյա տարածքներում կազմակերպվող հավաքներն օրենքով սահմանված դեպքերում անցկացվում են ողջամիտ ժամկետում ներկայացված իրազեկման հիման վրա: Ինքնաբուխ հավաքների իրականացման համար իրազեկում չի պահանջվում:

4. Օրենքով կարող են սահմանվել դատավորների, դատախազների, քննիչների, ինչպես նաև զինված ուժերում, ազգային անվտանգության, ոստիկանության և այլ ռազմականացված մարմիններում ծառայողների հավաքների ազատության իրավունքի իրականացման սահմանափակումներ:

5. Հավաքների ազատության իրականացման և պաշտպանության պայմաններն ու կարգը սահմանվում են օրենքով:

6. Հավաքների ազատությունը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ պետական անվտանգության, հանցագործությունների կանխման, հասարակական կարգի պաշտպանության, առողջության և բարոյականության կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով:

Հոդված 45. Միավորումների ազատությունը

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի այլոց հետ ազատորեն միավորվելու՝ ներառյալ աշխատանքային շահերի պաշտպանության նպատակով արհեստակցական միություններ ստեղծելու և դրանց անդամագրվելու իրավունք: Ոչ ոքի չի կարելի հարկադրել անդամագրվելու որևէ մասնավոր միավորման:

2. Միավորումների ստեղծման և գործունեության կարգը սահմանվում է օրենքով:

3. Միավորումների ազատությունը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ պետական անվտանգության, հասարակական կարգի, առողջության և բարոյականության կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով:

4. Միավորումների գործունեությունը կարող է կասեցվել կամ արգելվել օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով՝ միայն դատարանի որոշմամբ:

Հոդված 46. Կուսակցություն ստեղծելու և կուսակցությանն անդամագրվելու իրավունքը

1. Յուրաքանչյուր քաղաքացի ունի այլ քաղաքացիների հետ կուսակցություն ստեղծելու և որևէ կուսակցության անդամագրվելու իրավունք: Ոչ ոքի չի կարելի հարկադրել անդամագրվելու որևէ կուսակցության:

2. Դատավորները, դատախազները և քննիչները չեն կարող լինել կուսակցության անդամ: Օրենքով կարող են սահմանվել զինված ուժերում, ազգային անվտանգության, ոստիկանության և այլ ռազմականացված մարմիններում ծառայողների կողմից կուսակցություն ստեղծելու և որևէ կուսակցության անդամագրվելու իրավունքի սահմանափակումներ:

3. Կուսակցությունները տարեկան հաշվետվություններ են հրապարակում իրենց ֆինանսական միջոցների աղբյուրների և ծախսերի, ինչպես նաև իրենց գույքի մասին:

4. Օրենքով սահմանված դեպքերում կուսակցության գործունեությունը կարող է կասեցվել Գերագույն դատարանի որոշմամբ: Այն կուսակցությունները, որոնք քարոզում են սահմանադրական կարգի բռնի տապալում կամ բռնություն են կիրառում սահմանադրական կարգը տապալելու նպատակով, հակասահմանադրական են և ենթակա են արգելման Գերագույն դատարանի որոշմամբ:

Հոդված 47. Արցախի Հանրապետության քաղաքացիության իրավունքը

1. Արցախի Հանրապետության քաղաքացիներից ծնված երեխան Արցախի Հանրապետության քաղաքացի է:

2. Յուրաքանչյուր երեխա, որի ծնողներից մեկը Արցախի Հանրապետության քաղաքացի է, ունի Արցախի Հանրապետության քաղաքացիություն ձեռք բերելու իրավունք:

3. Ազգությամբ հայերը Արցախի Հանրապետությունում բնակություն հաստատելու պահից ունեն Արցախի Հանրապետության քաղաքացիություն ձեռք բերելու իրավունք:

4. Ազգությամբ հայերը Արցախի Հանրապետության քաղաքացիություն ձեռք են բերում օրենքով սահմանված պարզեցված կարգով:

5. Արցախի Հանրապետության քաղաքացին, Արցախի Հանրապետության օրենքներին կամ միջազգային պայմանագրերին համապատասխան, կարող է ունենալ այլ պետության քաղաքացիություն:

6. Արցախի Հանրապետության քաղաքացին չի կարող զրկվել քաղաքացիությունից: Արցախի Հանրապետության քաղաքացին չի կարող զրկվել քաղաքացիությունը փոխելու իրավունքից:

7. Սույն հոդվածով սահմանված իրավունքների իրականացման կարգը, Արցախի Հանրապետության քաղաքացիության ձեռքբերման այլ հիմքերը, ինչպես նաև դադարեցման հիմքերը սահմանվում են օրենքով:

8. Սույն հոդվածի 2-4-րդ մասերով, ինչպես նաև 6-րդ մասի 2-րդ նախադասությամբ սահմանված իրավունքները կարող են սահմանափակվել միայն օրենքով՝ պետական անվտանգության, հանցագործությունների կանխման կամ բացահայտման, ինչպես նաև այլ հանրային շահերի պաշտպանության նպատակով:

9. Արցախի Հանրապետության քաղաքացիները Արցախի Հանրապետության սահմաններից դուրս, միջազգային իրավունքի հիման վրա, Արցախի Հանրապետության պաշտպանության ներքո են:

Հոդված 48. Ընտրական իրավունքը և հանրաքվեին մասնակցելու իրավունքը

1. Հանրապետության Նախագահի, Ազգային ժողովի ընտրությունների կամ հանրաքվեի օրը Արցախի Հանրապետության տասնութ տարին լրացած քաղաքացիներն ունեն ընտրելու և հանրաքվեին մասնակցելու իրավունք:

2. Հանրապետության Նախագահ կարող է ընտրվել երեսունհինգ տարին լրացած, վերջին հինգ տարում միայն Արցախի Հանրապետության քաղաքացի հանդիսացող, վերջին հինգ տարում Արցախի Հանրապետությունում մշտապես բնակվող, ընտրական իրավունք ունեցող յուրաքանչյուր ոք:

3. Ազգային ժողովի պատգամավոր կարող է ընտրվել քսանհինգ տարին լրացած, վերջին չորս տարում միայն Արցախի Հանրապետության քաղաքացի հանդիսացող, վերջին չորս տարում Արցախի Հանրապետությունում մշտապես բնակվող, ընտրական իրավունք ունեցող յուրաքանչյուր ոք:

4. Տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրությունների ժամանակ ընտրելու իրավունք ունեն ընտրության օրը Արցախի Հանրապետության տասնութ տարին լրացած, իսկ ընտրվելու՝ քսանհինգ տարին լրացած քաղաքացիները: Օրենքով կարող է սահմանվել Արցախի Հանրապետության քաղաքացիություն չունեցող անձանց՝ տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրություններին մասնակցելու իրավունքը:

5. Ընտրելու և ընտրվելու, ինչպես նաև հանրաքվեին մասնակցելու իրավունք չունեն դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած վճռով անգործունակ ճանաչված, ինչպես նաև դիտավորությամբ կատարված ծանր հանցանքների համար օրինական

ուժի մեջ մտած դատավճռով դատապարտված և պատիժը կրող անձինք: Ընտրվելու իրավունք չունեն նաև այլ հանցանքների համար օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով դատապարտված և պատիժը կրող անձինք:

Հոդված 49. Հանրային ծառայության անցնելու իրավունքը

1. Յուրաքանչյուր քաղաքացի ունի ընդհանուր հիմունքներով հանրային ծառայության անցնելու իրավունք: Մանրամասները սահմանվում են օրենքով:

Հոդված 50. Պատշաճ վարչարարության իրավունքը

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի վարչական մարմինների կողմից իրեն առնչվող գործերի անաչառ, արդարացի և ողջամիտ ժամկետում քննության իրավունք:

2. Վարչական վարույթի ընթացքում յուրաքանչյուր ոք ունի իրեն վերաբերող բոլոր փաստաթղթերին ծանոթանալու իրավունք՝ բացառությամբ օրենքով պահպանվող գաղտնիքների:

3. Պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններն ու պաշտոնատար անձինք պարտավոր են մինչև անձի համար միջամտող անհատական ակտն ընդունելը լսել նրան՝ բացառությամբ օրենքով սահմանված դեպքերի:

Հոդված 51. Տեղեկություններ ստանալու իրավունքը

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու պաշտոնատար անձանց գործունեության մասին տեղեկություններ ստանալու և փաստաթղթերին ծանոթանալու իրավունք:

2. Տեղեկություններ ստանալու իրավունքը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ հանրային շահերի կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով:

3. Տեղեկություններ ստանալու կարգը, ինչպես նաև տեղեկությունները թաքցնելու կամ դրանց տրամադրումն անհիմն մերժելու համար պաշտոնատար անձանց պատասխանատվության հիմքերը սահմանվում են օրենքով:

Հոդված 52. Մարդու իրավունքների պաշտպանին դիմելու իրավունքը

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու պաշտոնատար անձանց, իսկ Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին օրենքով սահմանված դեպքերում՝ նաև կազմակերպությունների կողմից Սահմանադրությամբ և օրենքներով ամրագրված իր իրավունքների և

ազատությունների խախտման դեպքում Մարդու իրավունքների պաշտպանի աջակցությունը ստանալու իրավունք: Մանրամասները սահմանվում են օրենքով:

Հոդված 53. Հանրագիր ներկայացնելու իրավունքը

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի անհատապես կամ այլոց հետ մեկտեղ պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններին ու պաշտոնատար անձանց հանրագիր ներկայացնելու և ողջամիտ ժամկետում պատշաճ պատասխան ստանալու իրավունք: Մանրամասները սահմանվում են օրենքով:

Հոդված 54. Քաղաքական ապաստանի իրավունքը

1. Քաղաքական հետապնդման ենթարկվող յուրաքանչյուր ոք ունի Արցախի Հանրապետությունում քաղաքական ապաստան հայցելու իրավունք: Քաղաքական ապաստանի տրամադրման կարգը և պայմանները սահմանվում են օրենքով:

Հոդված 55. Արտաքսման կամ հանձնման արգելքը

1. Ոչ ոք չի կարող արտաքսվել կամ հանձնվել օտարերկրյա պետությանը, եթե իրական սպառնալիք կա, որ տվյալ անձը կարող է այդ երկրում ենթարկվել մահապատժի, խոշտանգման, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի:

2. Արցախի Հանրապետության քաղաքացուն չի կարելի հանձնել օտարերկրյա պետությանը՝ բացառությամբ Արցախի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրերով նախատեսված դեպքերի:

Հոդված 56. Ազգային և էթնիկ ինքնությունը պահպանելու իրավունքը

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի իր ազգային և էթնիկ ինքնությունը պահպանելու իրավունք:

2. Ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձինք ունեն իրենց ավանդույթների, կրոնի, լեզվի և մշակույթի պահպանման ու զարգացման իրավունք:

3. Սույն հոդվածով սահմանված իրավունքների իրականացումը կարգավորվում է օրենքով:

Հոդված 57. Աշխատանքի ընտրության ազատությունը և աշխատանքային իրավունքները

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի աշխատանքի ազատ ընտրության իրավունք:

2. Յուրաքանչյուր աշխատող ունի աշխատանքից անհիմն ազատվելու դեպքում պաշտպանության իրավունք:

3. Մայրության հետ կապված պատճառներով աշխատանքից ազատելն արգելվում է: Յուրաքանչյուր աշխատող կին ունի հղիության և ծննդաբերության դեպքում վճարովի արձակուրդի իրավունք: Յուրաքանչյուր աշխատող ծնող երեխայի ծննդյան կամ երեխայի որդեգրման դեպքում ունի արձակուրդի իրավունք:

4. Մինչև տասնվեց տարեկան երեխաներին մշտական աշխատանքի ընդունելն արգելվում է:

5. Պարտադիր կամ հարկադիր աշխատանքն արգելվում է: Պարտադիր կամ հարկադիր աշխատանք չի համարվում՝

1) այն աշխատանքը, որը, օրենքին համապատասխան, կատարում է դատապարտված անձը.

2) գինվորական ծառայությունը.

3) յուրաքանչյուր աշխատանք, որը պահանջվում է բնակչության կյանքին կամ բարօրությանը սպառնացող արտակարգ իրավիճակների ժամանակ:

6. Աշխատանքի ընտրության ազատության և աշխատանքային իրավունքների հետ կապված այլ մանրամասները սահմանվում են օրենքով:

Հոդված 58. Գործադուլի իրավունքը

1. Աշխատողներն իրենց տնտեսական, սոցիալական կամ աշխատանքային շահերի պաշտպանության նպատակով ունեն գործադուլի իրավունք, որի իրացման կարգը սահմանվում է օրենքով:

2. Գործադուլի իրավունքը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ հանրային շահերի կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով:

Հոդված 59. Տնտեսական գործունեության ազատությունը և տնտեսական մրցակցության երաշխավորումը

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի տնտեսական, ներառյալ ձեռնարկատիրական գործունեությամբ զբաղվելու իրավունք: Այս իրավունքի իրականացման պայմանները և կարգը սահմանվում են օրենքով:

2. Մրցակցության սահմանափակումը, մենաշնորհի հնարավոր տեսակները և դրանց թույլատրելի չափերը կարող են սահմանվել միայն օրենքով՝ հանրային շահերի պաշտպանության նպատակով:

3. Շուկայում մենաշնորհ կամ գերիշխող դիրքի չարաշահումը, անբարեխիղճ մրցակցությունը և հակամրցակցային համաձայնություններն արգելվում են:

Հոդված 60. Սեփականության իրավունքը

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի օրինական հիմքով ձեռք բերած սեփականությունն իր հայեցողությամբ տիրապետելու, օգտագործելու և տնօրինելու իրավունք:
2. Ժառանգելու իրավունքը երաշխավորվում է:
3. Սեփականության իրավունքը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ հանրության շահերի կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով:
4. Ոչ ոք չի կարող զրկվել սեփականությունից՝ բացառությամբ դատական կարգով՝ օրենքով սահմանված դեպքերի:
5. Հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով սեփականության օտարումն իրականացվում է օրենքով սահմանված բացառիկ դեպքերում և կարգով՝ միայն նախնական և համարժեք փոխհատուցմամբ:
6. Անշարժ գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքից չեն օգտվում օտարերկրյա քաղաքացիները և քաղաքացիություն չունեցող անձինք՝ բացառությամբ օրենքով սահմանված դեպքերի:
7. Մտավոր սեփականությունը պաշտպանվում է օրենքով:
8. Յուրաքանչյուր ոք պարտավոր է մուծել օրենքին համապատասխան սահմանված հարկեր, տուրքեր, կատարել պետական կամ համայնքային բյուջե մուտքագրվող պարտադիր այլ վճարումներ:

Հոդված 61. Դատական պաշտպանության իրավունքը և մարդու իրավունքների պաշտպանության միջազգային մարմիններ դիմելու իրավունքը

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ դատական պաշտպանության իրավունք:
2. Յուրաքանչյուր ոք, Արցախի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերին համապատասխան, ունի իր իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության խնդրով մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության միջազգային մարմիններ դիմելու իրավունք:

Հոդված 62. Վնասի հատուցման իրավունքը

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու պաշտոնատար անձանց ոչ իրավաչափ գործողություններով կամ անգործությամբ, իսկ օրենքով սահմանված դեպքերում՝ նաև իրավաչափ վարչարարությամբ պատճառված վնասի հատուցման իրավունք: Վնասի հատուցման պայմանները և կարգը սահմանվում են օրենքով:

2. Եթե հանցանք կատարելու համար օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով դատապարտված անձն արդարացվել է այն հիմքով, որ նոր կամ նոր երևան եկած որևէ հանգամանք ապացուցում է նրա դատապարտման ոչ իրավաչափ լինելը, ապա այդ անձն ունի օրենքին համապատասխան հատուցում ստանալու իրավունք, եթե չի ապացուցվում, որ այդ հանգամանքի ժամանակին բացահայտումը լիովին կամ մասամբ կախված էր տվյալ անձից:

Հոդված 63. Արդար դատաքննության իրավունքը

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի անկախ և անաչառ դատարանի կողմից իր գործի արդարացի, հրապարակային և ողջամիտ ժամկետում քննության իրավունք:

2. Օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով դատական քննությունը կամ դրա մի մասը դատարանի որոշմամբ կարող է անցկացվել դռնփակ՝ վարույթի մասնակիցների մասնավոր կյանքի, անչափահասների կամ արդարադատության շահերի, ինչպես նաև պետական անվտանգության, հասարակական կարգի կամ բարոյականության պաշտպանության նպատակով:

3. Հիմնական իրավունքների խախտմամբ ձեռք բերված կամ արդար դատաքննության իրավունքը խաթարող ապացույցի օգտագործումն արգելվում է:

Հոդված 64. Իրավաբանական օգնություն ստանալու իրավունքը

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի իրավաբանական օգնություն ստանալու իրավունք: Օրենքով սահմանված դեպքերում իրավաբանական օգնությունը ցույց է տրվում պետական միջոցների հաշվին:

2. Իրավաբանական օգնություն ապահովելու նպատակով երաշխավորվում է անկախության, ինքնակառավարման և փաստաբանների իրավահավասարության վրա հիմնված փաստաբանության գործունեությունը: Փաստաբանների կարգավիճակը, իրավունքները և պարտականությունները սահմանվում են օրենքով:

Հոդված 65. Ցուցմունք տալու պարտականությունից ազատվելու իրավունքը

1. Ոչ ոք պարտավոր չէ ցուցմունք տալ իր, ամուսնու կամ մերձավոր ազգականների վերաբերյալ, եթե ողջամտորեն ենթադրելի է, որ այն հետագայում կարող է օգտագործվել իր կամ նրանց դեմ: Օրենքը կարող է սահմանել ցուցմունք տալու պարտականությունից ազատվելու այլ դեպքեր:

Հոդված 66. Անմեղության կանխավարկածը

1. Հանցագործության համար մեղադրվողը համարվում է անմեղ, քանի դեռ նրա մեղքն ապացուցված չէ օրենքով սահմանված կարգով՝ դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով:

Հոդված 67. Մեղադրանքից պաշտպանվելու իրավունքը

1. Հանցագործության համար մեղադրվող յուրաքանչյուր ոք ունի՝

1) ներկայացված մեղադրանքի բնույթի և հիմքի մասին իրեն հասկանալի լեզվով անհապաղ ու հանգամանորեն տեղեկացվելու իրավունք,

2) անձամբ կամ իր ընտրած փաստաբանի միջոցով պաշտպանվելու իրավունք,

3) իր պաշտպանությունը նախապատրաստելու և իր ընտրած փաստաբանի հետ հաղորդակցվելու համար բավարար ժամանակ և հնարավորություններ ունենալու իրավունք,

4) իր դեմ ցուցմունք տվող անձանց հարցման ենթարկելու իրավունք, կամ որ այդ անձինք ենթարկվեն հարցման, ինչպես նաև, որ իր օգտին ցուցմունք տվող անձինք կանչվեն և հարցաքննվեն նույն պայմաններով, ինչ իր դեմ ցուցմունք տված անձինք,

5) թարգմանչի անվճար ծառայությունից օգտվելու իրավունք, եթե ինքը չի տիրապետում հայերենին:

Հոդված 68. Կրկին դատվելու արգելքը

1. Ոչ ոք չի կարող կրկին դատվել նույն արարքի համար:

2. Սույն հոդվածի 1-ին մասի դրույթները չեն խոչընդոտում գործի վերանայումը՝ օրենքին համապատասխան, եթե առկա են նոր կամ նոր երևան եկած հանգամանքներ, կամ գործի քննության ժամանակ տեղ են գտել հիմնարար թերություններ, որոնք կարող էին ազդել գործի արդյունքի վրա:

Հոդված 69. Դատապարտվածի բողոքարկման իրավունքը

1. Հանցանք կատարելու համար դատապարտված յուրաքանչյուր ոք ունի իր նկատմամբ կայացված դատավճռի՝ օրենքով սահմանված հիմքերով և կարգով վերադաս դատական ատյանի կողմից վերանայման իրավունք:

Հոդված 70. Ներման խնդրանքի իրավունքը

1. Յուրաքանչյուր դատապարտյալ ունի ներման՝ ներառյալ նշանակված պատիժը մեղմացնելու խնդրանքի իրավունք: Մանրամասները սահմանվում են օրենքով:

Հոդված 71. Մեղքի սկզբունքը և պատժի համաչափության սկզբունքը

1. Հանցանք կատարած անձի պատժի հիմքը նրա մեղքն է:
2. Օրենքով սահմանված պատիժը, ինչպես նաև նշանակված պատժատեսակը և պատժաչափը պետք է համաչափ լինեն կատարված արարքին:

Հոդված 72. Հանցագործություններ սահմանելիս և պատիժներ նշանակելիս օրինականության սկզբունքը

1. Ոչ ոք չի կարող դատապարտվել այնպիսի գործողության կամ անգործության համար, որը կատարման պահին հանցագործություն չի հանդիսացել: Չի կարող նշանակվել ավելի ծանր պատիժ, քան այն, որը ենթակա էր կիրառման հանցանք կատարելու պահին: Արարքի պատժելիությունը վերացնող կամ պատիժը մեղմացնող օրենքն ունի հետադարձ ուժ:

Հոդված 73. Օրենքների և այլ իրավական ակտերի հետադարձ ուժը

1. Անձի իրավական վիճակը վատթարացնող օրենքները և այլ իրավական ակտերը հետադարձ ուժ չունեն:
2. Անձի իրավական վիճակը բարելավող օրենքները և այլ իրավական ակտերը հետադարձ ուժ ունեն, եթե դա նախատեսված է այդ ակտերով:

Հոդված 74. Հիմնական իրավունքների և ազատությունների կիրառելիությունը իրավաբանական անձանց նկատմամբ

1. Հիմնական իրավունքները և ազատությունները տարածվում են նաև իրավաբանական անձանց վրա այնքանով, որքանով այդ իրավունքները և ազատություններն իրենց էությամբ կիրառելի են դրանց նկատմամբ:

Հոդված 75. Հիմնական իրավունքների և ազատությունների իրականացման կազմակերպման կառուցակարգերը և ընթացակարգերը

1. Հիմնական իրավունքները և ազատությունները կարգավորելիս օրենքները սահմանում են այդ իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ իրականացման համար անհրաժեշտ կազմակերպական կառուցակարգեր և ընթացակարգեր:

Հոդված 76. Հիմնական իրավունքների և ազատությունների սահմանափակումները ռազմական կամ արտակարգ դրության ժամանակ

1. Ռազմական կամ արտակարգ դրության ժամանակ մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքները և ազատությունները, բացառությամբ Սահմանադրության 23-26-րդ, 28-30-րդ հոդվածներում, 31-րդ հոդվածի 1-ին մասում, 35-37-րդ հոդվածներում, 38-րդ հոդվածի 1-ին մասում, 41-րդ հոդվածի 1-ին մասում, 47-րդ հոդվածի 1-ին մասում, 6-րդ մասի 1-ին նախադասությունում և 9-րդ մասում, 52-րդ հոդվածում, 55-րդ հոդվածի 2-րդ մասում, 56-րդ, 61-րդ, 63-72-րդ հոդվածներում նշվածների, կարող են օրենքով սահմանված կարգով ժամանակավորապես կասեցվել կամ լրացուցիչ սահմանափակումների ենթարկվել միայն այնքանով, որքանով դա պահանջում է իրավիճակը՝ ռազմական կամ արտակարգ դրության ժամանակ պարտավորություններից շեղվելու վերաբերյալ ստանձնած միջազգային պարտավորությունների շրջանակներում:

2. Արտակարգ դրության ժամանակ ընտրություններ կամ հանրաքվե չեն անցկացվում:

3. Ռազմական դրության ժամանակ ընտրություններ կամ հանրաքվե կարող են չանցկացվել: Պատերազմի ժամանակ ընտրություններ կամ հանրաքվե չեն անցկացվում:

Հոդված 77. Հիմնական իրավունքների և ազատությունների չարաշահման արգելքը

1. Արգելվում է հիմնական իրավունքների և ազատությունների օգտագործումը՝ սահմանադրական կարգը բռնի տապալելու, ազգային, ռասայական, կրոնական ատելություն բորբոքելու, բռնություն կամ պատերազմ քարոզելու նպատակով:

Հոդված 78. Համաչափության սկզբունքը

1. Հիմնական իրավունքների և ազատությունների սահմանափակման համար ընտրված միջոցները պետք է պիտանի և անհրաժեշտ լինեն Սահմանադրությամբ սահմանված նպատակին հասնելու համար: Սահմանափակման համար ընտրված միջոցները պետք է համարժեք լինեն սահմանափակվող հիմնական իրավունքի և ազատության նշանակությանը:

Հոդված 79. Որոշակիության սկզբունքը

1. Հիմնական իրավունքները և ազատությունները սահմանափակելիս օրենքները պետք է սահմանեն այդ սահմանափակումների հիմքերը և ծավալը, լինեն բավարար

չափով որոշակի, որպեսզի այդ իրավունքների և ազատությունների կրողները և հասցեատերերն ի վիճակի լինեն դրսևորելու համապատասխան վարքագիծ:

Հոդված 80. Հիմնական իրավունքների և ազատությունների վերաբերյալ դրույթների էության անխախտելիությունը

1. Հիմնական իրավունքների և ազատությունների վերաբերյալ սույն գլխում ամրագրված դրույթների էությունն անխախտելի է:

ԳԼՈՒԽ 3

**ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ, ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԵՎ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՈԼՈՐՏՆԵՐՈՒՄ
ՕՐԵՆՍԴՐԱԿԱՆ ԵՐԱՇԽԻՔՆԵՐԸ ԵՎ ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՆՊԱՏԱԿՆԵՐԸ**

Հոդված 81. Աշխատանքային պայմանները

1. Յուրաքանչյուր աշխատող, օրենքին համապատասխան, ունի առողջ, անվտանգ և արժանապատիվ աշխատանքային պայմանների, առավելագույն աշխատաժամանակի սահմանափակման, ամենօրյա և շաբաթական հանգստի, ինչպես նաև ամենամյա վճարովի արձակուրդի իրավունք:

Հոդված 82. Սոցիալական ապահովությունը

1. Յուրաքանչյուր ոք, օրենքին համապատասխան, ունի մայրության, բազմազավակության, հիվանդության, հաշմանդամության, աշխատավայրում դժբախտ պատահարների, խնամքի կարիք ունենալու, կերակրողին կորցնելու, ծերության, գործազրկության, աշխատանքը կորցնելու և այլ դեպքերում սոցիալական ապահովության իրավունք:

Հոդված 83. Արժանապատիվ ապրելը և նվազագույն աշխատավարձը

1. Յուրաքանչյուր կարիքավոր և տարեց մարդ, օրենքին համապատասխան, ունի արժանապատիվ ապրելու իրավունք:

2. Նվազագույն աշխատավարձի չափը սահմանվում է օրենքով:

Հոդված 84. Առողջության պահպանությունը

1. Յուրաքանչյուր ոք, օրենքին համապատասխան, ունի առողջության պահպանման իրավունք:

2. Օրենքը սահմանում է անվճար հիմնական բժշկական ծառայությունների ցանկը և մատուցման կարգը:

Հոդված 85. Պետության քաղաքականության հիմնական նպատակները

1. Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային ոլորտներում պետության քաղաքականության հիմնական նպատակներն են՝

1) գործարար միջավայրի բարելավումը և ձեռնարկատիրության խթանումը,

2) բնակչության զբաղվածության խթանումը և աշխատանքի պայմանների բարելավումը,

3) Հայրենիքի պաշտպանության համար հաշմանդամ դարձած անձանց և զոհվածների ընտանիքների նկատմամբ առանձնահատուկ հոգածության դրսևորումը,

4) բնակարանային շինարարության խթանումը,

5) կանանց և տղամարդկանց միջև փաստացի հավասարության խթանումը,

6) ծնելիության և բազմազավակության խթանումը,

7) երեխաների անհատականության լիակատար և բազմակողմանի զարգացման համար բարենպաստ պայմանների ստեղծումը,

8) բնակչության առողջության պահպանման և բարելավման ծրագրերի իրականացումը, արդյունավետ և մատչելի բժշկական սպասարկման պայմանների ստեղծումը,

9) հաշմանդամության կանխարգելման, բուժման, հաշմանդամների առողջության վերականգնման ծրագրերի իրականացումը, հասարակական կյանքին հաշմանդամների մասնակցության խթանումը,

10) սպառողների շահերի պաշտպանությունը, ապրանքների, ծառայությունների և աշխատանքների որակի նկատմամբ վերահսկողությունը,

11) տարածքային համաչափ զարգացումը,

12) ֆիզկուլտուրայի և սպորտի զարգացումը,

13) քաղաքական, տնտեսական և մշակութային կյանքին երիտասարդության մասնակցության խթանումը,

14) անվճար բարձրագույն և այլ մասնագիտական կրթության զարգացումը,

15) հիմնարար և կիրառական գիտության զարգացումը,

16) ազգային և համամարդկային արժեքներին յուրաքանչյուրի ազատ հաղորդակցմանը նպաստելը,

17) բարեգործության խթանումը՝ մշակութային, կրթական, գիտական, առողջապահական, մարզական, սոցիալական և այլ հաստատությունների հիմնադրման, ֆինանսավորման, ինչպես նաև դրանց ֆինանսական անկախության ապահովման նպատակով:

2. Պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններն իրենց իրավասությունների և հնարավորությունների շրջանակում պարտավոր են իրագործել սույն հոդվածի 1-ին մասով սահմանված նպատակները:

**ԳԼՈՒԽ 4
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀԸ**

Հոդված 86. Հանրապետության Նախագահի կարգավիճակը

1. Հանրապետության Նախագահը պետության գլուխն է:
2. Հանրապետության Նախագահը հետևում է Սահմանադրության պահպանմանը, ապահովում է օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանությունների բնականոն գործունեությունը:
3. Հանրապետության Նախագահն Արցախի Հանրապետության ինքնիշխանության, անկախության, տարածքային ամբողջականության և անվտանգության երաշխավորն է:

Հոդված 87. Հանրապետության Նախագահի լիազորությունների ժամկետը և նրան ներկայացվող պահանջները

1. Հանրապետության Նախագահն ընտրվում է հինգ տարի ժամկետով:
2. Նույն անձը չի կարող ավելի քան երկու անգամ անընդմեջ ընտրվել Հանրապետության Նախագահի պաշտոնում:
3. Հանրապետության Նախագահը չի կարող զբաղեցնել որևէ այլ պաշտոն, զբաղվել ձեռնարկատիրական գործունեությամբ, կատարել վճարովի այլ աշխատանք:

Հոդված 88. Հանրապետության Նախագահի ընտրության կարգը և ժամկետները

1. Հանրապետության Նախագահն ընտրվում է Սահմանադրությամբ և օրենքով սահմանված կարգով: Հանրապետության Նախագահի հերթական ընտրությունն անցկացվում է Հանրապետության Նախագահի լիազորությունների ավարտից հիսուն օր առաջ:
2. Հանրապետության Նախագահ է ընտրվում այն թեկնածուն, որին կողմ է քվեարկել թեկնածուներին կողմ քվեարկած ընտրողների թվի կեսից ավելին:
3. Եթե քվեարկվել է երկուսից ավելի թեկնածու, և նրանցից ոչ մեկին կողմ չի քվեարկել թեկնածուներին կողմ քվեարկած ընտրողների թվի կեսից ավելին, ապա քվեարկությունից հետո՝ տասնչորսերորդ օրը, անցկացվում է Հանրապետության Նախագահի ընտրության երկրորդ փուլի քվեարկություն: Հանրապետության

Նախագահի ընտրության երկրորդ փուլին կարող են մասնակցել այն երկու թեկնածուները, որոնց կողմ են քվեարկել առավել թվով ընտրողներ: Երկրորդ փուլում Հանրապետության Նախագահ է ընտրվում այն թեկնածուն, որին կողմ են քվեարկել առավել թվով ընտրողներ:

4. Մեկ թեկնածու քվեարկվելու դեպքում նա ընտրվում է Հանրապետության Նախագահ, եթե կողմ է քվեարկել քվեարկության մասնակիցների կեսից ավելին:

5. Եթե Հանրապետության Նախագահի ընտրության արդյունքների վերաբերյալ Գերագույն դատարանը գործ է ընդունում քննության, ապա որոշում պետք է կայացնի դիմումը ստանալուց հետո՝ տասնօրյա ժամկետում, իսկ սույն հոդվածով սահմանված ժամկետները հաշվվում են Գերագույն դատարանի որոշման ուժի մեջ մտնելու պահից:

6. Եթե Հանրապետության Նախագահ չի ընտրվում, ապա նշանակվում է նոր ընտրություն, իսկ քվեարկությունն անցկացվում է նոր ընտրություն նշանակվելուց հետո՝ քառասուներորդ օրը:

7. Հանրապետության Նախագահի թեկնածուներից մեկի համար անհաղթահարելի խոչընդոտներ առաջանալու դեպքում Հանրապետության Նախագահի ընտրությունը հետաձգվում է երկշաբաթյա ժամկետով: Անհաղթահարելի ճանաչված խոչընդոտները չվերանալու դեպքում նշանակվում է նոր ընտրություն, իսկ քվեարկությունն անցկացվում է նշված երկշաբաթյա ժամկետը լրանալուց հետո՝ քառասուներորդ օրը:

8. Մինչև քվեարկության օրը թեկնածուներից մեկի մահվան դեպքում եռօրյա ժամկետում նշանակվում է նոր ընտրություն, իսկ քվեարկությունն անցկացվում է նոր ընտրություն նշանակվելուց հետո՝ քառասուներորդ օրը:

9. Հանրապետության Նախագահը պաշտոնը ստանձնում է Հանրապետության նախորդ Նախագահի լիազորությունների ավարտման օրը:

10. Նոր կամ արտահերթ ընտրության միջոցով ընտրված Հանրապետության Նախագահը պաշտոնը ստանձնում է ընտրության արդյունքների պաշտոնական հրապարակումից հետո՝ քսաներորդ օրը:

11. Հանրապետության Նախագահի ընտրության կարգի մանրամասները սահմանվում են Ընտրական օրենսգրքով:

Հոդված 89. Հանրապետության Նախագահի արտահերթ ընտրությունը

1. Հանրապետության Նախագահի հրաժարականի, մահվան, լիազորությունների դադարեցման կամ նրան պաշտոնանկ անելու դեպքերում նշանակվում է Հանրապետության Նախագահի արտահերթ ընտրություն, իսկ քվեարկությունն անցկացվում է Հանրապետության Նախագահի պաշտոնը թափուր մնալուց հետո՝ քառասուներորդ օրը:

Հոդված 90. Պատերազմով կամ արտակարգ դրությամբ պայմանավորված Հանրապետության Նախագահի ընտրության առանձնահատկությունները

1. Պատերազմի կամ արտակարգ դրության ժամանակ Հանրապետության Նախագահի ընտրություն չի անցկացվում, իսկ Հանրապետության Նախագահը շարունակում է իր լիազորությունների իրականացումը մինչև պատերազմի կամ արտակարգ դրության ավարտից հետո ընտրված Հանրապետության Նախագահի կողմից պաշտոնի ստանձնումը: Այդ դեպքում Հանրապետության Նախագահի ընտրությունն անցկացվում է պատերազմի կամ արտակարգ դրության ավարտից հետո՝ իննսուներորդ օրը, և նորընտիր Նախագահը պաշտոնը ստանձնում է ընտրության արդյունքների պաշտոնական հրապարակումից հետո՝ քսաներորդ օրը, իսկ եթե ընտրության արդյունքների վերաբերյալ Գերագույն դատարանը գործ է ընդունում քննության, ապա՝ դատարանի որոշման ուժի մեջ մտնելուց հետո՝ քսաներորդ օրը:

Հոդված 91. Հանրապետության Նախագահի պաշտոնի ստանձնումը

1. Հանրապետության Նախագահը պաշտոնը ստանձնում է օրենքով սահմանված կարգով՝ Ազգային ժողովի հատուկ նիստում, ժողովրդին տրված հետևյալ երդմամբ. «Ստանձնելով Արցախի Հանրապետության Նախագահի պաշտոնը՝ երդվում եմ. անվերապահորեն կատարել Սահմանադրության պահանջները՝ հարգել մարդու և քաղաքացու իրավունքներն ու ազատությունները, ապահովել Հանրապետության ինքնիշխանությունը, անկախությունը, տարածքային ամբողջականությունը և անվտանգությունը՝ ի փառս Արցախի Հանրապետության և ի բարօրություն Արցախի ժողովրդի»:

Հոդված 92. Հանրապետության Նախագահի անձեռնմխելիությունը

1. Հանրապետության Նախագահն անձեռնմխելի է:
2. Հանրապետության Նախագահն իր լիազորությունների ժամկետում և դրանից հետո չի կարող հետապնդվել և պատասխանատվության ենթարկվել իր կարգավիճակից բխող գործողությունների համար:
3. Իր կարգավիճակի հետ չկապված գործողությունների համար Հանրապետության Նախագահը կարող է պատասխանատվության ենթարկվել իր լիազորությունների ավարտից հետո:

Հոդված 93. Հանրապետության Նախագահի լիազորությունները

1. Հանրապետության Նախագահը՝

1) ուղերձով դիմում է ժողովրդին և Ազգային ժողովին.

2) Ազգային ժողովի ընդունած օրենքը ստանալուց հետո՝ քաննելիքային ժամկետում, ստորագրում և հրապարակում է այն: Այդ ժամկետում Հանրապետության Նախագահը կարող է Ազգային ժողովի կողմից ընդունված օրենքն առարկություններով, առաջարկություններով վերադարձնել Ազգային ժողով՝ նոր քննարկման: Ազգային ժողովի կողմից վերստին ընդունված օրենքը ստանալուց հետո՝ հնգօրյա ժամկետում, ստորագրում և հրապարակում է այն.

3) Սահմանադրությամբ նախատեսված դեպքերում և կարգով արձակում է Ազգային ժողովը և նշանակում արտահերթ ընտրություն.

4) Սահմանադրության 135-րդ հոդվածով սահմանված կարգով նշանակում է վարչապետին: Վարչապետի առաջարկությամբ նշանակում և ազատում է Կառավարության մյուս անդամներին: Խորհրդակցելով Ազգային ժողովի նախագահի և խմբակցությունների ղեկավարների հետ՝ ազատում է վարչապետին: Վարչապետի ազատման կամ հրաժարականի, Ազգային ժողովի կողմից Կառավարությանն անվստահություն հայտնելու, վարչապետի պաշտոնը թափուր մնալու դեպքերում ընդունում է Կառավարության հրաժարականը.

5) Բարձրագույն դատական խորհրդի առաջարկությամբ՝ նշանակում է ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի, վերաքննիչ ու օրենքով նախատեսված մասնագիտացված դատարանների նախագահներին և մյուս դատավորներին.

6) Ազգային ժողովին է առաջարկում գլխավոր դատախազի թեկնածուին: Գլխավոր դատախազի առաջարկությամբ նշանակում և ազատում է գլխավոր դատախազի տեղակալներին.

7) Ազգային ժողովին է առաջարկում Մարդու իրավունքների պաշտպանի թեկնածուին.

8) Ազգային ժողովին է առաջարկում Հաշվեքննիչ պալատի նախագահի և մյուս անդամների թեկնածուներին.

9) նշանակում է Բարձրագույն դատական խորհրդի մեկ իրավաբան անդամի.

10) օրենքով նախատեսված դեպքերում նշանակումներ է կատարում պետական պաշտոններում.

11) կարող է կազմավորել խորհրդակցական մարմիններ.

12) ներկայացնում է Արցախի Հանրապետությունը միջազգային հարաբերություններում, իրականացնում է արտաքին քաղաքականության ընդհանուր ղեկավարումը, ստորագրում է միջազգային պայմանագրեր, Ազգային ժողովի վավերացմանն է ներկայացնում միջազգային պայմանագրեր և ստորագրում դրանց վավերագրերը, հաստատում, կասեցնում կամ դադարեցնում է վավերացում չպահանջող միջազգային պայմանագրերը.

13) նշանակում և հետ է կանչում օտարերկրյա պետություններում և միջազգային կազմակերպություններում Արցախի Հանրապետության դիվանագիտական ներկայացուցիչներին, ընդունում է օտարերկրյա պետությունների և միջազգային

կազմակերպությունների դիվանագիտական ներկայացուցիչների հավատարմագրերը և հետկանչագրերը.

14) զինված ուժերի գերագույն գլխավոր հրամանատարն է, համակարգում է պետական մարմինների գործունեությունը պաշտպանության բնագավառում, նշանակում և ազատում է զինված ուժերի ու այլ զորքերի բարձրագույն հրամանատարական կազմը.

15) կարող է հրամանագիր ընդունել ռազմական դրության ժամանակ ընտրություններ կամ հանրաքվե չանցկացնելու մասին.

16) աղետի դեպքում կամ այլ արտակարգ իրավիճակներում իրականացնում է իրավիճակից բխող միջոցառումներ և այդ մասին ուղերձով դիմում ժողովրդին, անհրաժեշտության դեպքում հայտարարում է արտակարգ իրավիճակ.

17) օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով լուծում է Արցախի Հանրապետության քաղաքացիության և քաղաքական ապաստան տալու հետ կապված հարցերը.

18) պարգևատրում է Արցախի Հանրապետության շքանշաններով և մեդալներով, շնորհում բարձրագույն զինվորական, պատվավոր և այլ կոչումներ, բարձրագույն դիվանագիտական և այլ դասային աստիճաններ.

19) օրենքով սահմանված կարգով լուծում է դատապարտյալներին ներում շնորհելու հարցը.

20) իրականացնում է Սահմանադրությամբ և օրենքներով սահմանված այլ լիազորություններ:

2. Հանրապետության Նախագահն ընդունում է նորմատիվ և անհատական իրավական ակտեր՝ հրամանագրեր ու կարգադրություններ:

Հոդված 94. Հանրապետության Նախագահի հրաժարականը

1. Հանրապետության Նախագահն իր հրաժարականը ներկայացնում է Ազգային ժողով: Տասնօրյա ժամկետում հրաժարականը կրկին ներկայացնելու դեպքում Հանրապետության Նախագահի հրաժարականը համարվում է ընդունված:

Հոդված 95. Հանրապետության Նախագահի լիազորությունների դադարեցումը

1. Հանրապետության Նախագահի կողմից Սահմանադրության 48-րդ հոդվածի 2-րդ մասի, 87-րդ հոդվածի 3-րդ մասի պահանջների խախտման, նրա ծանր հիվանդության կամ լիազորությունների կատարման համար այլ անհաղթահարելի խոչընդոտների առկայության դեպքերում, որոնք տևականորեն անհնարին են դարձնում նրա լիազորությունների իրականացումը, Ազգային ժողովը՝ Կառավարության առաջարկով և Գերագույն դատարանի եզրակացության հիման վրա,

պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների առնվազն երկու երրորդով որոշում է կայացնում Հանրապետության Նախագահի լիազորությունները դադարեցնելու մասին:

Հոդված 96. Հանրապետության Նախագահի պաշտոնանկությունը

1. Հանրապետության Նախագահը կարող է պաշտոնանկ արվել պետական դավաճանության կամ այլ ծանր հանցագործության համար:

2. Հանրապետության Նախագահին պաշտոնանկ անելու մասին Ազգային ժողովի որոշման նախագիծ կարող է ներկայացնել պատգամավորների ընդհանուր թվի առնվազն մեկ երրորդը:

3. Հանրապետության Նախագահին պաշտոնանկ անելու հարցի մասին եզրակացություն ստանալու համար Ազգային ժողովը պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությամբ ընդունված որոշմամբ դիմում է Գերագույն դատարան:

4. Հանրապետության Նախագահին պաշտոնանկ անելու մասին որոշումը Գերագույն դատարանի եզրակացության հիման վրա կայացնում է Ազգային ժողովը՝ պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների առնվազն երկու երրորդով:

5. Պաշտոնանկ արված Հանրապետության Նախագահը չի կարող մասնակցել արտահերթ ընտրություններին:

Հոդված 97. Հանրապետության Նախագահի լիազորությունների ժամանակավոր իրականացումը

1. Հանրապետության Նախագահի պաշտոնը թափուր մնալու դեպքում, մինչև նորընտիր Նախագահի կողմից պաշտոնի ստանձնումը, Հանրապետության Նախագահի լիազորություններն իրականացնում է Ազգային ժողովի նախագահը, իսկ եթե դա հնարավոր չէ, ապա՝ վարչապետը: Ազգային ժողովի նախագահի կողմից Հանրապետության Նախագահի լիազորություններն իրականացնելիս Ազգային ժողովի նախագահի լիազորություններն իրականացնում է Ազգային ժողովի նախագահի տեղակալը: Այդ ընթացքում արգելվում է նշանակել հանրաքվե, արձակել Ազգային ժողովը, նշանակել կամ ազատել վարչապետին, գլխավոր դատախազին, զինված ուժերի և այլ զորքերի բարձրագույն հրամանատարական կազմը, օրենքով նախատեսված դեպքերում նշանակումներ կատարել ոստիկանության և ազգային անվտանգության մարմինների պաշտոններում, ինչպես նաև իրականացնել Սահմանադրության 93-րդ հոդվածի 1-ին մասի 13-րդ, 18-րդ, 19-րդ կետերով սահմանված լիազորությունները:

Հոդված 98. Հանրապետության Նախագահի գործունեության ապահովումը

1. Հանրապետության Նախագահը ձևավորում է իր աշխատակազմը:
2. Հանրապետության Նախագահի վարձատրության, սպասարկման և անվտանգության ապահովման կարգը սահմանվում է օրենքով:

Հոդված 99. Անվտանգության խորհուրդը

1. Հանրապետության Նախագահին ազգային անվտանգության բնագավառում իր լիազորությունների իրականացմանն աջակցելու նպատակով իրեն կից կազմավորում է խորհրդակցական մարմին՝ Անվտանգության խորհուրդ, և նախագահում այն: Անվտանգության խորհրդի կազմավորման և գործունեության կարգը սահմանվում է օրենքով:

**ԳԼՈՒԽ 5
ԱԶԳԱՅԻՆ ԺՈՂՈՎԸ**

Հոդված 100. Ազգային ժողովի կարգավիճակը և գործառույթները

1. Ազգային ժողովը ժողովրդի ներկայացուցչական մարմին է:
2. Ազգային ժողովն իրականացնում է օրենսդիր իշխանությունը:
3. Ազգային ժողովը Սահմանադրության 135-րդ հոդվածով սահմանված կարգով համաձայնություն է տալիս վարչապետի թեկնածությանը, ընդունում է պետական բյուջեն և իրականացնում Սահմանադրությամբ նախատեսված այլ գործառույթներ:
4. Ազգային ժողովի լիազորությունները սահմանվում են Սահմանադրությամբ և օրենքներով:
5. Ազգային ժողովը գործում է իր կանոնակարգին համապատասխան:

Հոդված 101. Ազգային ժողովի կազմը և լիազորությունների ժամկետը

1. Ազգային ժողովը կազմված է ոչ պակաս, քան քսանյոթ և ոչ ավել, քան երեսուներեք պատգամավորից: Ազգային ժողովի պատգամավորների թիվը սահմանվում է Ընտրական օրենսգրքով:
2. Ազգային ժողովն ընտրվում է համամասնական ընտրակարգով:
3. Ազգային ժողովն ընտրվում է հինգ տարի ժամկետով:
4. Ազգային ժողովի լիազորություններն ավարտվում են նորընտիր Ազգային ժողովի առաջին նիստի գումարման օրը, երբ սկսվում են նորընտիր Ազգային ժողովի լիազորությունները:

Հոդված 102. Ազգային ժողովի ընտրության կարգը և ժամկետները

1. Ազգային ժողովի հերթական ընտրությունն անցկացվում է նրա լիազորությունների ավարտին նախորդող ոչ շուտ, քան քառասուն, ոչ ուշ, քան երեսուն օր առաջ:

2. Ազգային ժողովի արտահերթ ընտրությունն անցկացվում է Ազգային ժողովի արձակումից ոչ շուտ, քան երեսուն, ոչ ուշ, քան քառասուն օր հետո:

3. Ազգային ժողովը չի կարող արձակվել.

1) պատերազմի կամ արտակարգ դրության ժամանակ.

2) երբ Հանրապետության Նախագահին պաշտոնանկ անելու հարց է հարուցված.

3) երբ ռազմական դրության ժամանակ Հանրապետության Նախագահը հրամանագիր է ընդունել ընտրություններ չանցկացնելու վերաբերյալ:

4. Պատերազմի կամ արտակարգ դրության ժամանակ Ազգային ժողովի ընտրություն չի անցկացվում, իսկ Ազգային ժողովի լիազորությունների ժամկետը երկարաձգվում է մինչև պատերազմի կամ արտակարգ դրության ավարտից հետո նորընտիր Ազգային ժողովի առաջին նիստի գումարման օրը: Այդ դեպքում Ազգային ժողովի ընտրությունն անցկացվում է պատերազմի կամ արտակարգ դրության ավարտից ոչ շուտ, քան յոթանասուն, ոչ ուշ, քան հարյուր օր հետո:

5. Ազգային ժողովի ընտրությունը նշանակվում է Հանրապետության Նախագահի հրամանագրով:

6. Ազգային ժողովի ընտրության կարգի մանրամասները սահմանվում են Ընտրական օրենսգրքով:

Հոդված 103. Ռազմական դրության ժամանակ Հանրապետության Նախագահի ընտրությունն Ազգային ժողովի կողմից

1. Ռազմական դրության ժամանակ Հանրապետության Նախագահին ընտրում է Ազգային ժողովը:

2. Հանրապետության Նախագահի թեկնածու առաջադրելու իրավունք ունի Ազգային ժողովի խմբակցությունը:

3. Հանրապետության Նախագահի հերթական ընտրությունն անցկացվում է Հանրապետության Նախագահի լիազորությունների ավարտից ոչ ուշ, քան հիսուն, ոչ շուտ, քան քառասուն օր առաջ:

4. Հանրապետության Նախագահի արտահերթ ընտրությունն անցկացվում է Հանրապետության Նախագահի պաշտոնը թափուր մնալուց ոչ շուտ, քան երեսուն, ոչ ուշ, քան քառասուն օր հետո:

5. Հանրապետության Նախագահ է ընտրվում այն թեկնածուն, որը ստացել է պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների առնվազն երկու երրորդը: Եթե Հանրապետության Նախագահ չի ընտրվում, ապա քվեարկությունից հետո՝ հաջորդ

օրն անցկացվում է ընտրության երկրորդ փուլ, որին կարող են մասնակցել առաջին փուլում առավել ձայներ ստացած երկու թեկնածուները: Երկրորդ փուլում Հանրապետության Նախագահ է ընտրվում այն թեկնածուն, որն ստացել է պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությունը:

6. Եթե Հանրապետության Նախագահ չի ընտրվում, ապա յոթնօրյա ժամկետում անցկացվում է Հանրապետության Նախագահի նոր ընտրություն:

7. Հանրապետության Նախագահին իր պաշտոնը ստանձնում է գործող Հանրապետության Նախագահի լիազորությունների ավարտի, իսկ Հանրապետության Նախագահի արտահերթ ընտրության դեպքում՝ ընտրվելու օրվան հաջորդող տասներորդ օրը՝ Ազգային ժողովի հատուկ նիստում Սահմանադրությամբ սահմանված կարգով տրված երդմամբ:

8. Ազգային ժողովի կողմից Հանրապետության Նախագահի ընտրության կարգի մանրամասները սահմանվում են օրենքով:

Հոդված 104. Պատգամավորական մանդատի անհամատեղելիությունը

1. Պատգամավորը չի կարող զբաղեցնել իր կարգավիճակով չպայմանավորված պաշտոն այլ պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմիններում, որևէ պաշտոն առևտրային կազմակերպություններում, զբաղվել ձեռնարկատիրական գործունեությամբ, կատարել վճարովի այլ աշխատանք՝ բացի գիտական, կրթական և ստեղծագործական աշխատանքից:

Հոդված 105. Ներկայացուցչական մանդատը

1. Պատգամավորը ներկայացնում է ամբողջ ժողովրդին, կաշկանդված չէ հրամայական մանդատով, առաջնորդվում է իր խղճով և համոզմունքներով:

Հոդված 106. Պատգամավորի անձեռնմխելիությունը

1. Պատգամավորն իր լիազորությունների ժամկետում և դրանից հետո չի կարող հետապնդվել և պատասխանատվության ենթարկվել պատգամավորական գործունեության շրջանակներում հայտնաձև կարծիքի կամ քվեարկության համար:

2. Պատգամավորի նկատմամբ քրեական հետապնդում կարող է հարուցվել միայն Ազգային ժողովի համաձայնությամբ: Պատգամավորն առանց Ազգային ժողովի համաձայնության չի կարող զրկվել ազատությունից՝ բացառությամբ այն դեպքի, երբ նա բռնվել է հանցանք կատարելու պահին կամ անմիջապես դրանից հետո: Այս դեպքում ազատությունից զրկելը չի կարող տևել յոթանասուներկու ժամից ավելի: Պատգամավորին ազատությունից զրկելու մասին անհապաղ տեղեկացվում է Ազգային ժողովի նախագահը:

Հոդված 107. Պատգամավորի լիազորությունների դադարումը և դադարեցումը

1. Պատգամավորի լիազորությունները դադարում են Ազգային ժողովի լիազորությունների ժամկետն ավարտվելու, Ազգային ժողովը արձակելու, խմբակցությունից դուրս գալու կամ հեռացվելու, Արցախի Հանրապետության քաղաքացիությունը կորցնելու կամ այլ պետության քաղաքացիություն ձեռք բերելու, նրան ազատազրկման դատապարտելու վերաբերյալ դատավճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելու, նրան անգործունակ, անհայտ բացակայող կամ մահացած ճանաչելու վերաբերյալ դատարանի վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելու, նրա մահվան, հրաժարականի դեպքերում:

2. Պատգամավորի լիազորությունները դադարեցվում են յուրաքանչյուր օրացուցային կիսամյակի ընթացքում քվեարկությունների առնվազն կեսից անհարգելի բացակայելու, ինչպես նաև Սահմանադրության 104-րդ հոդվածի պահանջները խախտելու դեպքերում:

Հոդված 108. Ազգային ժողովի նախագահը և նրա տեղակալը

1. Ազգային ժողովն իր կազմից ընտրում է Ազգային ժողովի նախագահ և մեկ տեղակալ: Ազգային ժողովի նախագահը և նրա տեղակալը ընտրվում են պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությամբ:

2. Ազգային ժողովի նախագահի կամ նրա տեղակալի փոփոխման մասին որոշման նախագիծ կարող է ներկայացվել միայն այն դեպքում, եթե որոշման նախագծով միաժամանակ առաջարկվում է Ազգային ժողովի նախագահի կամ նրա տեղակալի նոր թեկնածու:

3. Ազգային ժողովի նախագահը ներկայացնում է Ազգային ժողովը և ապահովում նրա բնականոն գործունեությունը:

Հոդված 109. Ազգային ժողովի խմբակցությունները

1. Խմբակցությունները նպաստում են Ազգային ժողովի քաղաքական կամքի ձևավորմանը:

2. Խմբակցության մեջ ընդգրկվում են միայն միևնույն կուսակցության կամ կուսակցությունների դաշինքի պատգամավորները:

Հոդված 110. Ազգային ժողովի մշտական հանձնաժողովները

1. Ազգային ժողովը օրենքների նախագծերի, իր իրավասության մեջ մտնող այլ հարցերի նախնական քննարկման և դրանց վերաբերյալ Ազգային ժողով

եզրակացություններ ներկայացնելու, ինչպես նաև խորհրդարանական վերահսկողություն իրականացնելու համար ստեղծում է մշտական հանձնաժողովներ: Ազգային ժողովում կարող է ստեղծվել ոչ ավելի, քան յոթ մշտական հանձնաժողով:

2. Մշտական հանձնաժողովներում տեղերը բաշխվում են խմբակցություններում ընդգրկված պատգամավորների թվի համամասնությամբ: Մշտական հանձնաժողովների նախագահների պաշտոնները խմբակցությունների միջև բաշխվում են խմբակցությունում ընդգրկված պատգամավորների թվի համամասնությամբ:

Հոդված 111. Ազգային ժողովի ժամանակավոր հանձնաժողովները

1. Առանձին օրենքների, Ազգային ժողովի որոշումների, հայտարարությունների և ուղերձների նախագծերի, ինչպես նաև պատգամավորական էթիկային առնչվող հարցերի քննարկման և դրանց վերաբերյալ Ազգային ժողով եզրակացություններ ներկայացնելու համար Ազգային ժողովի որոշմամբ կարող են ստեղծվել ժամանակավոր հանձնաժողովներ:

Հոդված 112. Ազգային ժողովի քննիչ հանձնաժողովները

1. Պատգամավորների ընդհանուր թվի առնվազն մեկ քառորդի պահանջով Ազգային ժողովի իրավասության մեջ մտնող և հանրային հետաքրքրություն ներկայացնող հարցերին վերաբերող փաստերը պարզելու և դրանք Ազգային ժողով ներկայացնելու նպատակով իրավունքի ուժով ստեղծվում է Ազգային ժողովի քննիչ հանձնաժողով:

2. Քննիչ հանձնաժողովում տեղերը բաշխվում են խմբակցություններում ընդգրկված պատգամավորների թվի համամասնությամբ: Քննիչ հանձնաժողովի անդամների թիվը որոշում է Ազգային ժողովը: Քննիչ հանձնաժողովում նախագահում է պահանջը ներկայացնող պատգամավորներից մեկը:

3. Քննիչ հանձնաժողովի անդամների առնվազն մեկ քառորդի պահանջով պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններն ու պաշտոնատար անձինք պարտավոր են հանձնաժողովին տրամադրել հանձնաժողովի իրավասության ոլորտին վերաբերող անհրաժեշտ տեղեկություններ, եթե դրանց տրամադրումն օրենքով արգելված չէ:

4. Պաշտպանության և անվտանգության բնագավառներում քննիչ հանձնաժողովի լիազորություններ կարող է իրականացնել միայն Ազգային ժողովի իրավասու մշտական հանձնաժողովը՝ պատգամավորների ընդհանուր թվի առնվազն մեկ երրորդի պահանջով:

5. Քննիչ հանձնաժողովների գործունեության մանրամասները սահմանվում են Ազգային ժողովի կանոնակարգով:

Հոդված 113. Ազգային ժողովի առաջին նստաշրջանը, հերթական նստաշրջանները, արտահերթ նստաշրջանը և նիստը

1. Նորընտիր Ազգային ժողովի առաջին նստաշրջանը գումարվում է Ազգային ժողովի ընտրություններից հետո՝ երրորդ հինգշաբթի օրը:

2. Ազգային ժողովի հերթական նստաշրջանները գումարվում են տարեկան երկու անգամ՝ Ազգային ժողովի կանոնակարգով սահմանված ժամկետներում:

3. Ազգային ժողովի արտահերթ նստաշրջան կամ նիստ գումարում է Ազգային ժողովի նախագահը՝ Հանրապետության Նախագահի, պատգամավորների ընդհանուր թվի առնվազն մեկ քառորդի կամ Կառավարության նախաձեռնությամբ:

4. Արտահերթ նստաշրջանը կամ նիստն անցկացվում է նախաձեռնողի սահմանած օրակարգով և ժամկետում:

Հոդված 114. Ազգային ժողովի նիստերի հրապարակայնությունը

1. Ազգային ժողովի նիստերը հրապարակային են:

2. Ազգային ժողովը Հանրապետության Նախագահի, պատգամավորների ընդհանուր թվի առնվազն մեկ հինգերորդի կամ Կառավարության առաջարկությամբ, պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությամբ ընդունված որոշմամբ անցկացնում է փակ նիստ: Փակ նիստում քվեարկությունն արգելված է:

Հոդված 115. Օրենքների, Ազգային ժողովի որոշումների, հայտարարությունների և ուղերձների ընդունումը

1. Օրենքները, Ազգային ժողովի որոշումները, հայտարարությունները և ուղերձները, բացառությամբ Սահմանադրությամբ սահմանված դեպքերի, ընդունվում են քվեարկությանը մասնակցող պատգամավորների ձայների մեծամասնությամբ, եթե քվեարկությանը մասնակցել է պատգամավորների ընդհանուր թվի կեսից ավելին:

2. Դրոշի մասին օրենքը, Զինանշանի մասին օրենքը, Օրհներգի մասին օրենքը, Ազգային ժողովի կանոնակարգը, Ընտրական օրենսգիրքը, Դատական օրենսգիրքը, Սահմանադրական դատավարության մասին օրենքը, Հանրաքվեի մասին օրենքը, Կուսակցությունների մասին օրենքը և Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին օրենքը սահմանադրական օրենքներն են և ընդունվում են պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների առնվազն երեք հինգերորդով: Սահմանադրական օրենքի իրավակարգավորումը չպետք է դուրս գա իր առարկայի շրջանակներից:

3. Հանրապետության Նախագահի առարկությունները և առաջարկությունները չընդունելու դեպքում Ազգային ժողովը վերադարձված օրենքը վերստին ընդունում է պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությամբ, իսկ վերադարձված

սահմանադրական օրենքը՝ պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների առնվազն երեք հինգերորդով:

4. Սահմանադրությամբ սահմանված դեպքերում, ինչպես նաև իր գործունեության կազմակերպման հարցերով Ազգային ժողովն ընդունում է որոշումներ:

5. Ազգային ժողովի որոշումները, հայտարարությունները և ուղերձները ստորագրում և հրապարակում է Ազգային ժողովի նախագահը:

Հոդված 116. Կառավարության ծրագիրը, Կառավարության վստահության հարցը

1. Կառավարությունը նորընտիր Ազգային ժողովի առաջին նիստի գումարումից կամ իր կազմավորումից հետո՝ քսանօրյա ժամկետում, Ազգային ժողովի հավանությանն է ներկայացնում իր գործունեության ծրագիրը՝ Ազգային ժողովի նիստում դնելով իր վստահության հարցը:

2. Կառավարությանն անվստահություն հայտնելու մասին որոշման նախագիծը կարող է ներկայացվել պատգամավորների ընդհանուր թվի առնվազն մեկ երրորդի կողմից՝ Կառավարության կողմից իր վստահության հարցը դնելուց հետո քսանչորս ժամվա ընթացքում: Կառավարությանն անվստահություն հայտնելու մասին որոշման նախագիծը քվեարկության է դրվում այն ներկայացվելուց ոչ շուտ, քան քառասունութ, ոչ ուշ, քան յոթանասուներկու ժամ հետո: Որոշումն ընդունվում է պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությամբ:

3. Կառավարությանն անվստահություն հայտնելու մասին որոշման նախագիծ չներկայացվելու կամ նման որոշում չընդունվելու դեպքերում Կառավարության գործունեության ծրագիրը համարվում է հավանության արժանացած:

4. Կառավարությանն անվստահություն հայտնելու մասին որոշում ընդունվելու դեպքում վարչապետը նույն օրը Հանրապետության Նախագահին դիմում է ներկայացնում Կառավարության հրաժարականի մասին:

Հոդված 117. Օրենսդրական նախաձեռնությունը

1. Օրենսդրական նախաձեռնության իրավունք ունեն Հանրապետության Նախագահը, պատգամավորը և Կառավարությունը:

2. Ընտրական իրավունք ունեցող քաղաքացիների առնվազն երկուսուկես տոկոսը ունի Ազգային ժողովին քաղաքացիական նախաձեռնության կարգով օրենքի նախագիծ առաջարկելու իրավունք:

3. Օրենսդրական նախաձեռնության հեղինակը կարող է սահմանել իր ներկայացրած օրենքների նախագծերի քննարկման հաջորդականությունը և պահանջել, որ դրանք քվեարկության դրվեն միայն իր համար ընդունելի ուղղումներով:

4. Օրենսդրական նախաձեռնության հեղինակի կողմից անհետաձգելի համարվող օրենքի նախագիծը Ազգային ժողովը քննարկում և քվեարկում է վաթսուներկու ժամկետում:

5. Կառավարության եզրակացության համաձայն՝ պետական բյուջեի եկամուտները նվազեցնող կամ ծախսերն ավելացնող օրենքների նախագծերն Ազգային ժողովն ընդունում է պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությամբ:

6. Կառավարությունն իր ներկայացրած օրենքի նախագծի ընդունման առնչությամբ կարող է դնել իր վստահության հարցը: Եթե Ազգային ժողովը Սահմանադրության 116-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված կարգով որոշում չի ընդունում Կառավարությանն անվստահություն հայտնելու մասին, Կառավարության ներկայացրած օրենքի նախագիծը համարվում է ընդունված: Անվստահություն հայտնելու մասին որոշում ընդունվելու դեպքում վարչապետը նույն օրը Հանրապետության Նախագահին դիմում է ներկայացնում Կառավարության հրաժարականի մասին:

7. Կառավարությունն օրենքի նախագծի առնչությամբ իր վստահության հարցը նույն նստաշրջանի ընթացքում կարող է դնել ոչ ավելի, քան երկու անգամ:

8. Կառավարությունը սահմանադրական օրենքի նախագծի ընդունման առնչությամբ չի կարող դնել իր վստահության հարցը:

9. Կառավարությունը չի կարող դնել իր վստահության հարցը պատերազմի կամ արտակարգ դրության ժամանակ:

Հոդված 118. Պետական բյուջեի ընդունումը

1. Պետական բյուջեն օրենքով սահմանված կարգով ներառում է պետության բոլոր եկամուտները և ծախսերը:

2. Ազգային ժողովը պետական բյուջեն ընդունում է Կառավարության ներկայացմամբ:

3. Կառավարությունը պետական բյուջեի նախագիծն Ազգային ժողով է ներկայացնում բյուջետային տարին սկսվելուց առնվազն քառասունհինգ օր առաջ և կարող է պահանջել, որ այն քվեարկության դրվի իր կողմից ընդունված ուղղումներով: Բյուջեի ընդունման առնչությամբ Կառավարությունը կարող է դնել իր վստահության հարցը: Եթե Ազգային ժողովը Սահմանադրության 117-րդ հոդվածի 6-րդ մասով սահմանված կարգով Կառավարությանն անվստահություն չի հայտնում, ապա պետական բյուջեն՝ Կառավարության կողմից ընդունված ուղղումներով, համարվում է ընդունված:

4. Բյուջեի ընդունման առնչությամբ Ազգային ժողովի կողմից Կառավարությանն անվստահություն հայտնելու դեպքում նոր Կառավարությունը Ազգային ժողով բյուջեի նախագիծ է ներկայացնում իր գործունեության ծրագրին հավանություն տալուց հետո՝

տասն օրվա ընթացքում, որը քննարկվում և հաստատվում է սույն հոդվածով նախատեսված կարգով՝ քառասունհինգ օրվա ընթացքում:

5. Պետական բյուջեն ընդունվում է մինչև բյուջետային տարին սկսվելը: Այդ ժամկետում չընդունվելու դեպքում մինչև պետական բյուջեի ընդունումը ծախսերը կատարվում են նախորդ տարվա բյուջեի համամասնություններով:

Հոդված 119. Պետական բյուջեի կատարման նկատմամբ վերահսկողությունը

1. Ազգային ժողովը վերահսկողություն է իրականացնում պետական բյուջեի կատարման, ինչպես նաև օտարերկրյա պետություններից և միջազգային կազմակերպություններից ստացված փոխառությունների և վարկերի օգտագործման նկատմամբ:

2. Ազգային ժողովը Հաշվեքննիչ պալատի եզրակացության առկայությամբ քննարկում և որոշում է ընդունում պետական բյուջեի կատարման մասին տարեկան հաշվետվության վերաբերյալ:

Հոդված 120. Պատգամավորների բանավոր և գրավոր հարցերը

1. Պատգամավորներն իրավունք ունեն բանավոր հարցերով դիմելու Կառավարությանը: Վարչապետը և Կառավարության մյուս անդամները պատգամավորների բանավոր հարցերին պատասխանում են Ազգային ժողովի կանոնակարգով սահմանված կարգով: Պատգամավորների հարցերի կապակցությամբ Ազգային ժողովը որոշումներ չի ընդունում:

2. Պատգամավորներն ունեն վարչապետին և Կառավարության մյուս անդամներին գրավոր հարցեր ուղղելու իրավունք: Գրավոր հարցերի պատասխաններն Ազգային ժողովի նիստում չեն ներկայացվում:

Հոդված 121. Հարցապնդումները

1. Ազգային ժողովի խմբակցություններն ունեն Կառավարության անդամներին գրավոր հարցապնդումներով դիմելու իրավունք:

2. Հարցապնդումների պատասխանները ներկայացվում են Ազգային ժողովի նիստում: Խմբակցության առաջարկությամբ հարցապնդման պատասխանը քննարկվում է:

3. Հարցապնդման արդյունքով Ազգային ժողովը կարող է Հանրապետության Նախագահին առաջարկել քննարկել Կառավարության առանձին անդամի հետագա պաշտոնավարման հարցը:

4. Հարցապնդումներով դիմելու, դրանց պատասխանելու և Ազգային ժողովում քննարկելու կարգը սահմանվում է Ազգային ժողովի կանոնակարգով:

Հոդված 122. Հրատապ թեմայով քննարկումները

1. Հերթական նստաշրջանի ընթացքում գումարվող նիստերից մեկում պատգամավորների ընդհանուր թվի առնվազն մեկ քառորդի պահանջով կարող են անցկացվել հասարակական հետաքրքրություն ներկայացնող հրատապ թեմայով քննարկումներ:

Հոդված 123. Միջազգային պայմանագրեր վավերացնելը, կասեցնելը և չեղյալ հայտարարելը

1. Ազգային ժողովը, օրենքով նախատեսված դեպքերում վավերացնում, կասեցնում կամ չեղյալ է հայտարարում միջազգային պայմանագրերը:

2. Ազգային ժողովը Հանրապետության Նախագահի ներկայացմամբ միջազգային պայմանագրերը վավերացնում, կասեցնում և չեղյալ է հայտարարում օրենքով՝ պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությամբ:

3. Սահմանադրությանը հակասող միջազգային պայմանագրերը չեն կարող վավերացվել:

Հոդված 124. Համաներումը

1. Ազգային ժողովը Հանրապետության Նախագահի առաջարկությամբ, պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությամբ կարող է ընդունել համաներման մասին օրենք:

Հոդված 125. Պատերազմ հայտարարելը և խաղաղություն հաստատելը

1. Ազգային ժողովը Հանրապետության Նախագահի առաջարկությամբ, պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությամբ կարող է ընդունել պատերազմ հայտարարելու կամ խաղաղություն հաստատելու մասին որոշում:

2. Ազգային ժողովի նիստ գումարելու անհնարինության դեպքում պատերազմ հայտարարելու հարցը լուծում է Հանրապետության Նախագահը:

Հոդված 126. Ռազմական դրությունը

1. Արցախի Հանրապետության վրա զինված հարձակման, դրա անմիջական վտանգի առկայության կամ պատերազմի դեպքերում Հանրապետության Նախագահը հայտարարում է ռազմական դրություն, ուղերձով դիմում է ժողովրդին, կարող է հայտարարել ընդհանուր կամ մասնակի զորահավաք և որոշում ընդունել զինված ուժերի օգտագործման մասին:

2. Չինված ուժերի օգտագործման կամ ռազմական դրություն հայտարարվելու դեպքերում իրավունքի ուժով անհապաղ գումարվում է Ազգային ժողովի հատուկ նիստ:

3. Ազգային ժողովը կարող է պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությամբ դադարեցնել զինված ուժերի օգտագործումը կամ վերացնել ռազմական դրությունը կամ չեղյալ հայտարարել ռազմական դրության իրավական ռեժիմով նախատեսված միջոցառումների իրականացումը:

4. Ազգային ժողովը կարող է պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությամբ վերացնել Սահմանադրության 93-րդ հոդվածի 15-րդ կետին համապատասխան ընդունված հրամանագիրը՝ դրա ընդունումից հետո՝ քառասունութ ժամվա ընթացքում:

5. Ռազմական դրության իրավական ռեժիմը սահմանվում է օրենքով, որն ընդունվում է պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությամբ:

Հոդված 127. Արտակարգ դրությունը

1. Սահմանադրական կարգին սպառնացող անմիջական վտանգի դեպքում Հանրապետության Նախագահը հայտարարում է արտակարգ դրություն, ձեռնարկում է իրավիճակից բխող միջոցառումներ և այդ մասին ուղերձով դիմում ժողովրդին:

2. Արտակարգ դրություն հայտարարվելու դեպքում իրավունքի ուժով անհապաղ գումարվում է Ազգային ժողովի հատուկ նիստ:

3. Ազգային ժողովը կարող է պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությամբ վերացնել արտակարգ դրությունը կամ չեղյալ հայտարարել արտակարգ դրության իրավական ռեժիմով նախատեսված միջոցառումների իրականացումը:

4. Արտակարգ դրության իրավական ռեժիմը սահմանվում է օրենքով, որն ընդունվում է պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությամբ:

Հոդված 128. Արտակարգ իրավիճակը

1. Տարերային աղետի բնույթ ունեցող բնական կամ տեխնածին աղետների կանխարգելման, ինչպես նաև դրանց հետևանքների վերացման նպատակով Հանրապետության Նախագահը կարող է Արցախի Հանրապետության ողջ տարածքում կամ դրա մի մասում որոշակի ժամկետով մտցնել արտակարգ իրավիճակի ռեժիմ:

2. Արտակարգ իրավիճակի ռեժիմը սահմանվում է օրենքով:

Հոդված 129. Վարչատարածքային միավորները և բաժանումը

1. Արցախի Հանրապետության վարչատարածքային միավորներն են շրջանները և համայնքները:
2. Վարչատարածքային բաժանումը Կառավարության առաջարկությամբ սահմանվում է օրենքով:

Հոդված 130. Կառավարությանն անվստահություն հայտնելը

1. Ազգային ժողովը կարող է անվստահություն հայտնել Կառավարությանը: Այդ իրավունքից Ազգային ժողովը չի կարող օգտվել Կառավարության գործունեության ծրագրին հավանություն տալուց հետո՝ վեց ամսվա ընթացքում, ինչպես նաև պատերազմի կամ արտակարգ դրության ժամանակ:
2. Կառավարությանն անվստահություն հայտնելու մասին որոշման նախագիծը կարող է ներկայացվել պատգամավորների ընդհանուր թվի առնվազն մեկ երրորդի կողմից: Որոշման նախագիծը քվեարկության է դրվում այն ներկայացվելուց ոչ շուտ, քան քառասունութ, ոչ ուշ, քան յոթանասուներկու ժամ հետո: Որոշումն ընդունվում է պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությամբ:

Հոդված 131. Ազգային ժողովն արձակելը

1. Հանրապետության Նախագահն արձակում է Ազգային ժողովը Սահմանադրության 135-րդ հոդվածով սահմանված դեպքերում:
2. Հանրապետության Նախագահը Ազգային ժողովի նախագահի կամ վարչապետի առաջարկությամբ կարող է արձակել Ազգային ժողովը, եթե՝
 - 1) հերթական նստաշրջանի վաթսուն օրվա ընթացքում Ազգային ժողովը որոշում չի կայացնում անհետաձգելի համարվող օրենքի նախագծի վերաբերյալ.
 - 2) հերթական նստաշրջանի վաթսուն օրվա ընթացքում Ազգային ժողովը իր կողմից քննարկվող հարցերի վերաբերյալ որևէ որոշում չի կայացնում.
 - 3) հերթական նստաշրջանի ընթացքում Ազգային ժողովի նիստերը վաթսուն օրից ավելի չեն գումարվում:

**ԳԼՈՒԽ 6
ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ**

Հոդված 132. Կառավարության կարգավիճակը և գործառույթները

1. Արցախի Հանրապետությունում գործադիր իշխանությունն իրականացնում է Կառավարությունը:

2. Կառավարության լիազորությունները սահմանվում են Սահմանադրությամբ, օրենքներով և Հանրապետության Նախագահի հրամանագրերով: Կառավարության իրավասությանն են ենթակա գործադիր իշխանությանը վերաբերող բոլոր այն հարցերը, որոնք օրենքով վերապահված չեն պետական կառավարման կամ տեղական ինքնակառավարման մարմիններին:

Հոդված 133. Կառավարության կազմը և կառուցվածքը

1. Կառավարությունը կազմված է վարչապետից և նախարարներից: Նախարարներից մեկը կարող է վարչապետի առաջարկությամբ Հանրապետության Նախագահի կողմից նշանակվել փոխվարչապետ և փոխարինել վարչապետին վերջինիս բացակայության ժամանակ:

2. Կառավարության կառուցվածքը, Կառավարության առաջարկությամբ, սահմանվում է օրենքով: Կառավարության և նրան ենթակա այլ գործադիր մարմինների գործունեության կարգը վարչապետի ներկայացմամբ սահմանվում է Հանրապետության Նախագահի հրամանագրով:

Հոդված 134. Կառավարության անդամի անհամատեղելիության պահանջները

1. Կառավարության անդամը չի կարող զբաղեցնել իր կարգավիճակով չպայմանավորված պաշտոն այլ պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմիններում, որևէ պաշտոն առևտրային կազմակերպություններում, զբաղվել ձեռնարկատիրական գործունեությամբ, կատարել վճարովի այլ աշխատանք՝ բացի գիտական, կրթական և ստեղծագործական աշխատանքից:

Հոդված 135. Կառավարության կազմավորումը

1. Վարչապետը նշանակվում և Կառավարությունը կազմավորվում է Հանրապետության Նախագահի կողմից՝ հետևյալ կարգով.

1) Հանրապետության Նախագահն Ազգային ժողովի համաձայնությանն է ներկայացնում վարչապետի թեկնածությունը Հանրապետության Նախագահի պաշտոնը ստանձնելուց կամ Կառավարության հրաժարականն ընդունելուց կամ Ազգային ժողովի արձակման՝ սույն հոդվածում նշված դեպքերում նորընտիր Ազգային ժողովի առաջին նիստի գումարումից հետո՝ տասնօրյա ժամկետում.

2) Ազգային ժողովը Հանրապետության Նախագահի կողմից ներկայացված վարչապետի թեկնածությունը քննարկում է հնգօրյա ժամկետում.

3) պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությամբ Ազգային ժողովի համաձայնությանն արժանացած վարչապետի թեկնածուին եռօրյա ժամկետում Հանրապետության Նախագահը նշանակում է վարչապետ: Վարչապետի

առաջարկությամբ Հանրապետության Նախագահը քսանօրյա ժամկետում նշանակում է Կառավարության մյուս անդամներին: Սահմանադրության 116-րդ հոդվածով սահմանված կարգով Ազգային ժողովը հավանություն է տալիս Կառավարության գործունեության ծրագրին:

4) սույն հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետով սահմանված կարգով Ազգային ժողովի կողմից վարչապետի թեկնածությանը համաձայնություն չտալու կամ Ազգային ժողովի համաձայնությամբ նշանակված վարչապետի առաջարկությամբ կազմավորված Կառավարության գործունեության ծրագրին հավանություն չտալու դեպքերում Հանրապետության Նախագահը յոթնօրյա ժամկետում երկրորդ անգամ է վարչապետի թեկնածություն ներկայացնում Ազգային ժողովի համաձայնությանը:

5) սույն հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետով սահմանված կարգով Ազգային ժողովի կողմից վարչապետի թեկնածության առնչությամբ երկու անգամ համաձայնություն չտալու կամ Ազգային ժողովի կողմից վարչապետի թեկնածությանը համաձայնություն չտալուց հետո Ազգային ժողովի համաձայնությամբ նշանակված վարչապետի առաջարկությամբ կազմավորված Կառավարության գործունեության ծրագրին հավանություն չտալու կամ Ազգային ժողովի համաձայնությամբ նշանակված վարչապետի առաջարկությամբ կազմավորված Կառավարության գործունեության ծրագրին հավանություն չտալուց հետո ներկայացված վարչապետի թեկնածությանը համաձայնություն չտալու դեպքերում Հանրապետության Նախագահը տասնօրյա ժամկետում նշանակում է վարչապետ և նրա առաջարկությամբ կազմավորում Կառավարություն:

6) Հանրապետության Նախագահը չի կարող նշանակել վարչապետ այն անձին, ում թեկնածությունը երկու անգամ մերժվել է Ազգային ժողովի կողմից:

2. Ազգային ժողովի կողմից երկու անգամ անընդմեջ Ազգային ժողովի համաձայնությամբ նշանակված վարչապետի առաջարկությամբ կազմավորված Կառավարության գործունեության ծրագրին հավանություն չտալու կամ սույն հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետին համապատասխան կազմավորված Կառավարության գործունեության ծրագրին հավանության չտալու դեպքերում Հանրապետության Նախագահն արձակում է Ազգային ժողովը և նշանակում արտահերթ ընտրություն:

Հոդված 136. Վարչապետը

1. Վարչապետը ղեկավարում է Կառավարության գործունեությունը և համակարգում Կառավարության անդամների աշխատանքը:

2. Վարչապետն ընդունում է որոշումներ՝ Կառավարության գործունեության կազմակերպմանն առնչվող հարցերով:

Հոդված 137. Կառավարության նիստերը և որոշումները

1. Կառավարության նիստերը հրավիրում և վարում է վարչապետը:
2. Կառավարության նիստ կարող է հրավիրել և վարել Հանրապետության Նախագահը:
3. Կառավարությունն ընդունում է որոշումներ, որոնք ստորագրում և հրապարակում է վարչապետը:

Հոդված 138. Կառավարության տարածքային քաղաքականության իրագործումը

1. Կառավարությունը շրջաններում իր տարածքային քաղաքականությունն իրագործում է շրջանների վարչակազմերի ղեկավարների միջոցով, որոնց պաշտոնի նշանակում և պաշտոնից ազատում է Կառավարությունը:
2. Շրջանների վարչակազմերի ղեկավարները համակարգում են պետական կառավարման մարմինների տարածքային ստորաբաժանումների գործունեությունը, բացառությամբ օրենքով սահմանված դեպքերի:
3. Շրջանների վարչակազմերի ղեկավարների լիազորությունները, նրանց հաշվետվողականության մանրամասները սահմանվում են օրենքով:
4. Ստեփանակերտ քաղաքում տարածքային կառավարման առանձնահատկությունները սահմանվում են օրենքով:

Հոդված 139. Կառավարության լիազորությունների դադարումը

1. Նորընտիր Հանրապետության Նախագահի կողմից պաշտոնը ստանձնելու օրը Կառավարությունը վայր է դնում իր լիազորությունները:
2. Հանրապետության Նախագահի կողմից Կառավարության հրաժարականի ընդունումից կամ Կառավարության կողմից իր լիազորությունները վայր դնելուց հետո Կառավարության անդամները շարունակում են գործել մինչև նոր Կառավարության կազմավորումը:

ԳԼՈՒԽ 7

ԴԱՏԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հոդված 140. Արդարադատության իրականացումը

1. Արցախի Հանրապետությունում արդարադատությունն իրականացնում են միայն դատարանները՝ Սահմանադրությանը և օրենքներին համապատասխան:
2. Արդարադատության իրականացմանը որևէ միջամտություն արգելվում է:

Հոդված 141. Դատարանները

1. Արցախի Հանրապետությունում գործում են Գերագույն դատարանը, վերաքննիչ դատարանը և ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանը: Օրենքով նախատեսված դեպքերում կարող են ստեղծվել մասնագիտացված դատարաններ:

2. Արտակարգ դատարանների ստեղծումն արգելվում է:

Հոդված 142. Դատավորի կարգավիճակը

1. Արդարադատություն իրականացնելիս դատավորն անկախ է, անաչառ և գործում է միայն Սահմանադրությանը և օրենքներին համապատասխան:

2. Դատավորը չի կարող պատասխանատվության ենթարկվել արդարադատություն իրականացնելիս հայտնած կարծիքի կամ կայացրած դատական ակտի համար՝ բացառությամբ այն դեպքի, երբ առկա են հանցագործության կամ կարգապահական խախտման հատկանիշներ:

3. Իր լիազորությունների իրականացման կապակցությամբ դատավորի նկատմամբ քրեական հետապնդում կարող է հարուցվել միայն Բարձրագույն դատական խորհրդի համաձայնությամբ: Դատավորն իր լիազորությունների իրականացման կապակցությամբ առանց Բարձրագույն դատական խորհրդի համաձայնության չի կարող զրկվել ազատությունից, բացառությամբ երբ նա բռնվել է հանցանք կատարելու պահին կամ անմիջապես դրանից հետո: Այս դեպքում ազատությունից զրկելը չի կարող տևել յոթանասուներկու ժամից ավելի: Դատավորին ազատությունից զրկելու մասին անհապաղ տեղեկացվում է Բարձրագույն դատական խորհրդի նախագահը: Գերագույն դատարանի դատավորի առնչությամբ Բարձրագույն դատական խորհուրդը համապատասխան որոշումն ընդունում է Գերագույն դատարանի եզրակացության հիման վրա:

4. Դատավորը չի կարող զբաղեցնել իր կարգավիճակով չպայմանավորված պաշտոն պետական կամ տեղական ինքնակառավարման այլ մարմիններում, որևէ պաշտոն առևտրային կազմակերպություններում, զբաղվել ձեռնարկատիրական գործունեությամբ, կատարել վճարովի այլ աշխատանք՝ բացի գիտական, կրթական և ստեղծագործական աշխատանքից: Դատական օրենսգրքով կարող են սահմանվել անհամատեղելիության լրացուցիչ պահանջներ:

5. Դատավորը չի կարող զբաղվել քաղաքական գործունեությամբ:

6. Դատավորի լիազորությունները դադարում են լիազորությունների ժամկետն ավարտվելու, Արցախի Հանրապետության քաղաքացիությունը կորցնելու կամ այլ պետության քաղաքացիություն ձեռք բերելու, նրա նկատմամբ կայացված մեղադրական դատավճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելու կամ քրեական հետապնդումը ոչ արդարացնող հիմքով դադարեցնելու, նրան անգործունակ, անհայտ բացակայող

կամ մահացած ճանաչելու վերաբերյալ դատարանի վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելու, նրա հրաժարականի, մահվան դեպքերում:

7. Դատավորի լիազորությունները Բարձրագույն դատական խորհրդի որոշմամբ դադարեցվում են անհամատեղելիության պահանջները խախտելու, քաղաքական գործունեությամբ զբաղվելու, առողջական վիճակի պատճառով պաշտոնավարման անհնարինության, էական կարգապահական խախտում կատարելու դեպքերում:

8. Դատավորների կարգավիճակին վերաբերող մանրամասները սահմանվում են Դատական օրենսգրքով:

Հոդված 143. Դատավորների թեկնածուներին ներկայացվող պահանջները

1. Գերագույն դատարանի դատավոր կարող է նշանակվել երեսունհինգ տարին լրացած, միայն Արցախի Հանրապետության քաղաքացի հանդիսացող, ընտրական իրավունք ունեցող, բարձր մասնագիտական որակներով և մասնագիտական աշխատանքի առնվազն տասը տարվա փորձառությամբ, բարձրագույն կրթությամբ իրավաբանը:

2. Ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի, վերաքննիչ և օրենքով նախատեսված մասնագիտացված դատարանների դատավոր կարող է նշանակվել միայն Արցախի Հանրապետության քաղաքացի հանդիսացող, ընտրական իրավունք ունեցող, բարձրագույն կրթությամբ իրավաբանը:

3. Դատավորների թեկնածուները պետք է տիրապետեն հայերենին:

4. Դատավորների թեկնածուների համար Դատական օրենսգրքով կարող են սահմանվել լրացուցիչ պահանջներ:

Հոդված 144. Դատավորների նշանակման կարգը և պաշտոնավարման ժամկետը

1. Գերագույն դատարանի նախագահը և Գերագույն դատարանի դատավորները նշանակվում են Ազգային ժողովի կողմից՝ պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների առնվազն երեք հինգերորդով՝ Բարձրագույն դատական խորհրդի առաջարկությամբ:

2. Ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի, վերաքննիչ ու օրենքով նախատեսված մասնագիտացված դատարանների նախագահները և այդ դատարանների դատավորները նշանակվում են Հանրապետության Նախագահի կողմից՝ Բարձրագույն դատական խորհրդի առաջարկությամբ:

3. Գերագույն դատարանի նախագահը պաշտոնավարում է հինգ տարի ժամկետով, իսկ վերաքննիչ, ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի ու օրենքով նախատեսված մասնագիտացված դատարանների նախագահները՝ երեք տարի ժամկետով:

4. Դատավորն անփոփոխելի է և պաշտոնավարում է մինչև վաթսունհինգ տարին լրանալը:

5. Դատավորների նշանակմանը վերաբերող մանրամասները սահմանվում են Դատական օրենսգրքով:

Հոդված 145. Գերագույն դատարանը

1. Արցախի Հանրապետությունում բարձրագույն դատական աստիճանը Գերագույն դատարանն է:

2. Գերագույն դատարանը իրականացնում է սահմանադրական արդարադատություն՝ ապահովելով Սահմանադրության գերակայությունը:

3. Գերագույն դատարանը կազմված է Գերագույն դատարանի նախագահից և վեց դատավորից:

Հոդված 146. Գերագույն դատարանի գործառույթներն ու լիազորությունները

1. Սահմանադրական արդարադատություն իրականացնելիս Գերագույն դատարանը օրենքով սահմանված կարգով՝

1) որոշում է օրենքների, Ազգային ժողովի որոշումների, Հանրապետության Նախագահի հրամանագրերի և կարգադրությունների, Կառավարության և վարչապետի որոշումների, ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտերի համապատասխանությունը Սահմանադրությանը:

2) մինչև Սահմանադրության փոփոխությունների նախագծի, ինչպես նաև հանրաքվեի դրվող իրավական ակտերի նախագծերի ընդունումը որոշում է դրանց համապատասխանությունը Սահմանադրությանը:

3) մինչև միջազգային պայմանագրերի վավերացումը որոշում է դրանցում ամրագրված պարտավորությունների համապատասխանությունը Սահմանադրությանը:

4) լուծում է հանրաքվեի, Հանրապետության Նախագահի և Ազգային ժողովի ընտրությունների արդյունքներով ընդունված որոշումների հետ կապված վեճերը:

5) անհաղթահարելի կամ վերացած է ճանաչում Հանրապետության Նախագահի թեկնածուի համար առաջացած խոչընդոտները:

6) եզրակացություն է տալիս Հանրապետության Նախագահին պաշտոնանկ անելու հիմքերի առկայության մասին:

7) եզրակացություն է տալիս Հանրապետության Նախագահի լիազորությունների դադարեցման հիմքերի առկայության մասին:

8) որոշում է կայացնում պատգամավորի լիազորությունները դադարեցնելու հարցի վերաբերյալ:

9) օրենքով սահմանված դեպքերում որոշում է կայացնում կուսակցության գործունեությունը կասեցնելու կամ արգելելու վերաբերյալ:

2. Գերագույն դատարանը, Բարձրագույն դատական խորհրդի դիմումի հիման վրա, եզրակացություն է տալիս իր լիազորությունների իրականացման կապակցությամբ Գերագույն դատարանի դատավորի նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելու, նրան ազատությունից զրկելու, ինչպես նաև Գերագույն դատարանի դատավորին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու հարցերի մասին:

3. Որպես բարձրագույն դատական ատյան՝ Գերագույն դատարանը դատական ակտերն օրենքով սահմանված լիազորությունների շրջանակներում վերանայելու միջոցով՝

1) ապահովում է օրենքների և այլ նորմատիվ իրավական ակտերի միատեսակ կիրառությունը.

2) վերացնում է մարդու իրավունքների և ազատությունների հիմնարար խախտումները:

Հոդված 147. Սահմանադրական արդարադատության հարցերով Գերագույն դատարանի դիմելը

1. Գերագույն դատարան կարող է դիմել՝

1) Հանրապետության Նախագահը՝ Սահմանադրության 146-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին, 3-րդ, 9-րդ կետերով սահմանված դեպքերում և հանրաքվեի արդյունքներով ընդունված որոշումների հետ կապված վեճերով.

2) Ազգային ժողովը՝ Սահմանադրության 146-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ, 6-րդ, 7-րդ, 9-րդ կետերով սահմանված դեպքերում՝ պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությամբ ընդունված որոշմամբ.

3) պատգամավորների ընդհանուր թվի առնվազն մեկ հինգերորդը՝ Սահմանադրության 146-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին և 8-րդ կետերով սահմանված դեպքերում.

4) Ազգային ժողովի խմբակցությունը՝ հանրաքվեի արդյունքներով ընդունված որոշումների հետ կապված վեճերով.

5) Կառավարությունը՝ Սահմանադրության 146-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին, 7-րդ և 9-րդ կետերով սահմանված դեպքերում.

6) տեղական ինքնակառավարման մարմինը՝ Սահմանադրության 146-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետում թվարկված՝ իր սահմանադրական իրավունքները խախտող նորմատիվ իրավական ակտերի՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցով.

7) յուրաքանչյուր ոք՝ կոնկրետ գործով, երբ առկա է դատարանի վերջնական ակտը, սպառվել են դատական պաշտպանության բոլոր միջոցները և վիճարկում է այդ

ակտով իր նկատմամբ կիրառված նորմատիվ իրավական ակտի դրույթի սահմանադրականությունը, ինչը հանգեցրել է Սահմանադրության 2-րդ գլխում ամրագրված իր հիմնական իրավունքների և ազատությունների խախտման՝ հաշվի առնելով նաև համապատասխան դրույթին իրավակիրառ պրակտիկայում տրված մեկնաբանությունը.

8) գլխավոր դատախազը՝ դատախազության կողմից իրականացվող կոնկրետ վարույթին առնչվող նորմատիվ իրավական ակտերի դրույթների սահմանադրականության հարցերով.

9) Մարդու իրավունքների պաշտպանը՝ Սահմանադրության 146-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետում թվարկված նորմատիվ իրավական ակտերի՝ Սահմանադրության 2-րդ գլխի դրույթներին համապատասխանության հարցերով.

10) Հանրապետության Նախագահի թեկնածուն՝ Հանրապետության Նախագահի ընտրության արդյունքով ընդունված որոշումների հետ կապված վեճերով, ինչպես նաև Սահմանադրության 146-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետով սահմանված դեպքերում.

11) Ազգային ժողովի ընտրությանը մասնակցած կուսակցությունը կամ կուսակցությունների դաշինքը՝ Ազգային ժողովի ընտրության արդյունքով ընդունված որոշումների հետ կապված վեճերով:

2. Դատարաններն իրենց վարույթում գտնվող կոնկրետ գործով կիրառման ենթակա նորմատիվ իրավական ակտի սահմանադրականության հարցով դիմում են Գերագույն դատարան, եթե հիմնավոր կասկածներ ունեն դրա սահմանադրականության վերաբերյալ և գտնում են, որ տվյալ գործի լուծումը հնարավոր է միայն այդ նորմատիվ իրավական ակտի կիրառման միջոցով:

3. Գերագույն դատարան դիմելու կարգի մանրամասները սահմանվում են օրենքով:

4. Գերագույն դատարանը գործը քննում է միայն համապատասխան դիմումի առկայության դեպքում:

Հոդված 148. Գերագույն դատարանի որոշումները և եզրակացությունները

1. Գերագույն դատարանն ընդունում է որոշումներ և եզրակացություններ:

2. Գերագույն դատարանի որոշումները և եզրակացությունները վերջնական են և ուժի մեջ են մտնում հրապարակման պահից:

3. Գերագույն դատարանն իր որոշմամբ կարող է սահմանել Սահմանադրությանը չհամապատասխանող նորմատիվ իրավական ակտի կամ դրա մի մասի իրավական ուժը կորցնելու ավելի ուշ ժամկետ:

4. Գերագույն դատարանը Սահմանադրության 146-րդ հոդվածի 1-ին և 3-րդ մասերով նախատեսված հարցերի վերաբերյալ, բացառությամբ 1-ին մասի 6-րդ, 7-րդ կետերով և 2-րդ մասով նախատեսված հարցերի, ընդունում է որոշումներ, իսկ 146-րդ

հողվածի 1-ին մասի 6-րդ, 7-րդ կետերով և 2-րդ մասով նախատեսված հարցերով՝ եզրակացություններ:

5. Սահմանադրության 146-րդ հողվածի 1-ին մասի 9-րդ կետով նախատեսված հարցերով որոշումները, ինչպես նաև եզրակացություններն ընդունվում են Գերագույն դատարանի դատավորների ընդհանուր թվի ձայների առնվազն երկու երրորդով, մյուս որոշումները՝ ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությամբ:

6. Եթե Գերագույն դատարանի եզրակացությունը բացասական է, ապա հարցը դուրս է գալիս իրավասու մարմնի քննությունից:

Հոդված 149. Բարձրագույն դատական խորհրդի կարգավիճակն ու կազմավորման կարգը

1. Բարձրագույն դատական խորհուրդն անկախ պետական մարմին է, որը երաշխավորում է դատարանների և դատավորների անկախությունը:

2. Բարձրագույն դատական խորհուրդը կազմված է վեց անդամից: Բարձրագույն դատական խորհրդի նախագահը Գերագույն դատարանի նախագահն է՝ խորհրդատվական ձայնի իրավունքով:

3. Բարձրագույն դատական խորհրդի երեք անդամներին ընտրում է դատավորների ընդհանուր ժողովը՝ դատավորի առնվազն հինգ տարվա փորձառություն ունեցող դատավորների կազմից: Բարձրագույն դատական խորհրդում պետք է ընդգրկվեն դատավորներ բոլոր առյանների դատարաններից: Դատավորների ընդհանուր ժողովի կողմից ընտրված անդամը չի կարող լինել դատարանի նախագահ:

4. Բարձրագույն դատական խորհրդի մեկական անդամ նշանակում են Հանրապետության Նախագահը, Կառավարությունը և Ազգային ժողովը՝ պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների առնվազն երեք հինգերորդով՝ միայն Արցախի Հանրապետության քաղաքացի հանդիսացող, ընտրական իրավունք ունեցող, բարձր մասնագիտական որակներով և մասնագիտական աշխատանքի առնվազն հինգ տարվա փորձառությամբ իրավաբան գիտնականների և այլ հեղինակավոր իրավաբանների թվից: Հանրապետության Նախագահի, Կառավարության և Ազգային ժողովի կողմից ընտրված անդամը չի կարող լինել դատավոր:

5. Բարձրագույն դատական խորհրդի անդամներն ընտրվում կամ նշանակվում են հինգ տարի ժամկետով՝ առանց անընդմեջ վերընտրվելու կամ վերանշանակվելու իրավունքի:

6. Բարձրագույն դատական խորհրդի կազմավորման մանրամասները սահմանվում են Դատական օրենսգրքով:

Հոդված 150. Բարձրագույն դատական խորհրդի լիազորությունները

1. Բարձրագույն դատական խորհուրդը՝

1) կազմում և հաստատում է դատավորների թեկնածուների՝ ներառյալ առաջխաղացման ենթակա թեկնածուների ցուցակները, որոնց հիման վրա կատարվում են ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի, վերաքննիչ և օրենքով նախատեսված մասնագիտացված դատարանների դատավորների նշանակումները.

2) Հանրապետության Նախագահին առաջարկում է ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի, վերաքննիչ, օրենքով նախատեսված մասնագիտացված դատարանների նախագահների և այդ դատարանների դատավորների թեկնածուներին.

3) Ազգային ժողովին առաջարկում է Գերագույն դատարանի նախագահի և Գերագույն դատարանի դատավորների թեկնածուներին.

4) լուծում է դատավորի նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելու կամ նրան ազատությունից զրկելու վերաբերյալ համաձայնություն տալու հարցը: Գերագույն դատարանի դատավորի նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելու կամ նրան ազատությունից զրկելու վերաբերյալ համաձայնություն տալու հարցը լուծում է Գերագույն դատարանի եզրակացության հիման վրա.

5) լուծում է դատավորին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու հարցը: Գերագույն դատարանի դատավորին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու հարցը լուծում է Գերագույն դատարանի եզրակացության հիման վրա.

6) լուծում է դատավորի լիազորությունները դադարեցնելու հարցը:

2. Դատավորին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու վերաբերյալ հարց քննարկելու, ինչպես նաև Դատական օրենսգրքով սահմանված այլ դեպքերում Բարձրագույն դատական խորհուրդը հանդես է գալիս որպես դատարան:

3. Բարձրագույն դատական խորհրդի այլ լիազորությունները և գործունեության կարգը սահմանվում են Դատական օրենսգրքով:

ԳԼՈՒԽ 8 ԴԱՏԱԽԱՉՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հոդված 151. Դատախազությունը

1. Դատախազությունը միասնական համակարգ է, որը ղեկավարում է գլխավոր դատախազը:

2. Դատախազությունն օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով՝

1) հարուցում է քրեական հետապնդում.

2) հսկողություն է իրականացնում մինչդատական քրեական վարույթի օրինականության նկատմամբ.

3) դատարանում պաշտպանում է մեղադրանքը.

4) բողոքարկում է դատարանների վճիռները, դատավճիռները և որոշումները.

5) հսկողություն է իրականացնում պատիժների և հարկադրանքի այլ միջոցների կիրառման օրինականության նկատմամբ.

6) օրենքով սահմանված բացառիկ դեպքերում իրականացնում է մինչդատական քրեական վարույթ:

3. Դատախազությունն օրենքով սահմանված բացառիկ դեպքերում և կարգով պետական շահերի պաշտպանության հայց է հարուցում դատարան:

4. Դատախազությունը գործում է Սահմանադրությամբ իրեն վերապահված լիազորությունների շրջանակում՝ օրենքի հիման վրա:

5. Դատախազության կազմավորման և գործունեության կարգը սահմանվում է օրենքով:

Հոդված 152. Գլխավոր դատախազը

1. Գլխավոր դատախազը Հանրապետության Նախագահի առաջարկությամբ ընտրվում է Ազգային ժողովի կողմից՝ պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների առնվազն երեք հինգերորդով՝ վեց տարի ժամկետով: Նույն անձը չի կարող ավելի քան երկու անգամ անընդմեջ ընտրվել գլխավոր դատախազ:

2. Գլխավոր դատախազ կարող է ընտրվել երեսունհինգ տարին լրացած, միայն Արցախի Հանրապետության քաղաքացի հանդիսացող, ընտրական իրավունք ունեցող, բարձր մասնագիտական որակներով և մասնագիտական աշխատանքի առնվազն տասը տարվա փորձառությամբ, բարձրագույն կրթությամբ իրավաբանը: Գլխավոր դատախազի համար օրենքով կարող են սահմանվել լրացուցիչ պահանջներ:

3. Օրենքով սահմանված դեպքերում, Հանրապետության Նախագահի առաջարկությամբ, Ազգային ժողովը պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների առնվազն երեք հինգերորդով կարող է պաշտոնանկ անել գլխավոր դատախազին:

ԳԼՈՒԽ 9

ՏԵՂԱԿԱՆ ԻՆՔՆԱԿԱՌԱՎԱՐՈՒՄԸ

Հոդված 153. Տեղական ինքնակառավարման իրավունքը

1. Տեղական ինքնակառավարումը տեղական ինքնակառավարման մարմինների իրավունքն ու կարողությունն է, ելնելով համայնքի բնակիչների շահերից, սեփական պատասխանատվությամբ լուծելու համայնքային նշանակության հանրային հարցերը՝ Սահմանադրությանը և օրենքներին համապատասխան:

2. Տեղական ինքնակառավարումն իրականացվում է համայնքներում:

Հոդված 154. Համայնքը և տեղական ինքնակառավարման մարմինները

1. Համայնքը մեկ կամ մի քանի բնակավայրերի բնակիչների հանրություն է:
2. Տեղական ինքնակառավարման մարմիններն են համայնքի ավագանին և համայնքի ղեկավարը:

Հոդված 155. Տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրությունները

1. Համայնքի ավագանին և համայնքի ղեկավարն ընտրվում են հինգ տարի ժամկետով: Ընտրական օրենսգրքով կարող է սահմանվել համայնքի ղեկավարի ուղղակի կամ անուղղակի ընտրություն: Համայնքի ղեկավարի ուղղակի ընտրության դեպքում կիրառվում են Սահմանադրության 7-րդ հոդվածով սահմանված ընտրական իրավունքի սկզբունքները:

2. Պատերազմի ժամանակ կամ արտակարգ դրության պայմաններում տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրություն չի անցկացվում, իսկ տեղական ինքնակառավարման մարմինների լիազորությունների ժամկետը երկարաձգվում է մինչև պատերազմի կամ արտակարգ դրության ավարտից հետո նորընտիր տեղական ինքնակառավարման մարմինների առաջին նիստը: Այդ դեպքում տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրությունն անցկացվում է պատերազմի կամ արտակարգ դրության ավարտից ոչ շուտ, քան յոթանասուն, և ոչ ուշ, քան հարյուր օր հետո:

3. Տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրությունների կարգը սահմանվում է Ընտրական օրենսգրքով:

Հոդված 156. Համայնքի խնդիրները և տեղական ինքնակառավարման մարմինների լիազորությունները

1. Տեղական ինքնակառավարման մարմինների լիազորությունները լինում են սեփական՝ համայնքի պարտադիր և կամավոր խնդիրների լուծման նպատակով, ինչպես նաև պետության կողմից պատվիրակված: Համայնքի պարտադիր խնդիրները սահմանվում են օրենքով, իսկ կամավոր խնդիրները՝ համայնքի ավագանու որոշումներով:

2. Պետական մարմինների լիազորությունների առավել արդյունավետ իրականացման նպատակով դրանք օրենքով կարող են պատվիրակվել տեղական ինքնակառավարման մարմիններին:

3. Համայնքի ավագանին օրենքով սահմանված կարգով ընդունում է ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտեր, որոնք ենթակա են կատարման համայնքի տարածքում:

4. Համայնքի ղեկավարը կատարում է համայնքի ավագանու որոշումները, իրականացնում է համայնքի աշխատակազմի ընդհանուր ղեկավարումը: Համայնքի ղեկավարը պատասխանատու է համայնքի ավագանու առջև:

5. Տեղական ինքնակառավարման մարմինների լիազորությունները սահմանվում են օրենքով:

Հոդված 157. Համայնքի գործերի կառավարմանն անմիջական մասնակցությունը

1. Համայնքի բնակիչները կարող են անմիջականորեն մասնակցել համայնքի գործերի կառավարմանը՝ համայնքային նշանակության հանրային հարցերը տեղական հանրաքվեով լուծելու միջոցով:

2. Տեղական հանրաքվեի անցկացման կարգը, ինչպես նաև համայնքի բնակիչների կողմից համայնքի գործերի կառավարմանն անմիջականորեն մասնակցելու այլ եղանակները սահմանվում են օրենքով:

Հոդված 158. Համայնքի սեփականությունը

1. Համայնքն ունի հողի, ինչպես նաև այլ գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունք:

2. Համայնքի տարածքում գտնվող հողը, բացառությամբ պետությանը, ինչպես նաև ֆիզիկական ու իրավաբանական անձանց պատկանող հողերի, համայնքի սեփականությունն է:

3. Համայնքի ավագանին օրենքով սահմանված կարգով տնօրինում է համայնքի սեփականությունը:

Հոդված 159. Համայնքի բյուջեն, տեղական հարկերը, տուրքերը և վճարները

1. Համայնքն ունի իր բյուջեն, որը համայնքի ղեկավարի ներկայացմամբ ընդունում է համայնքի ավագանին:

2. Համայնքի բյուջեի եկամուտների ձևավորման և ծախսերի իրականացման կարգը սահմանվում է օրենքով:

3. Համայնքի ավագանին օրենքով սահմանված դրույքաչափերի շրջանակներում սահմանում է տեղական հարկեր և տուրքեր:

4. Համայնքի մատուցած ծառայությունների համար համայնքի ավագանին կարող է սահմանել համայնքի բյուջե մուտքագրվող վճարներ:

Հոդված 160. Համայնքի ֆինանսավորումը

1. Համայնքի պարտադիր խնդիրների լուծման նպատակով օրենքով սահմանվում են հարկային և ոչ հարկային այնպիսի աղբյուրներ, որոնք անհրաժեշտ են այդ խնդիրների իրականացումն ապահովելու համար:

2. Համայնքներին պետության կողմից պատվիրակված լիազորությունները ենթակա են պետական բյուջեից պարտադիր ֆինանսավորման:

3. Պետությունն իր հնարավորությունների շրջանակներում միջոցներ է հատկացնում համայնքների համաչափ զարգացումն ապահովելու համար:

Հոդված 161. Համայնքների միավորումը և բաժանումը, միջհամայնքային միավորումները

1. Հանրային շահերից ելնելով՝ համայնքները կարող են օրենքով միավորվել կամ բաժանվել: Համապատասխան օրենք ընդունելիս Ազգային ժողովը պարտավոր է օրենքով սահմանված կարգով լսել այդ համայնքների կարծիքը:

2. Օրենքով սահմանված կարգով կարող են ստեղծվել միջհամայնքային միավորումներ:

ԳԼՈՒԽ 10

ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆԸ

Հոդված 162. Մարդու իրավունքների պաշտպանի գործառույթները և լիազորությունները

1. Մարդու իրավունքների պաշտպանը անկախ պաշտոնատար անձ է, որը հետևում է պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու պաշտոնատար անձանց, իսկ Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին օրենքով սահմանված դեպքերում՝ նաև կազմակերպությունների կողմից մարդու իրավունքների և ազատությունների պահպանմանը, նպաստում է խախտված իրավունքների և ազատությունների վերականգնմանը, իրավունքներին ու ազատություններին առնչվող նորմատիվ իրավական ակտերի կատարելագործմանը:

2. Մարդու իրավունքների պաշտպանը տարեկան հաղորդում է ներկայացնում Ազգային ժողով իր գործունեության, մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության վիճակի մասին: Հաղորդումը կարող է պարունակել օրենսդրական կամ այլ բնույթի միջոցառումների վերաբերյալ առաջարկներ:

3. Պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններն ու պաշտոնատար անձինք պարտավոր են օրենքով սահմանված կարգով Մարդու

իրավունքների պաշտպանին տրամադրել անհրաժեշտ փաստաթղթեր, տեղեկություններ և պարզաբանումներ, ինչպես նաև աջակցել նրա աշխատանքներին:

4. Մարդու իրավունքների պաշտպանի այլ լիազորությունները սահմանվում են Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին օրենքով:

Հոդված 163. Մարդու իրավունքների պաշտպանի ընտրությունը

1. Մարդու իրավունքների պաշտպանին Հանրապետության Նախագահի առաջարկությամբ ընտրում է Ազգային ժողովը՝ պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների առնվազն երեք հինգերորդով՝ վեց տարի ժամկետով:

2. Մարդու իրավունքների պաշտպան կարող է ընտրվել բարձրագույն կրթություն ունեցող, պատգամավորին ներկայացվող պահանջներին համապատասխանող, հասարակության մեջ բարձր հեղինակություն վայելող յուրաքանչյուր ոք:

Հոդված 164. Մարդու իրավունքների պաշտպանի գործունեության երաշխիքները

1. Մարդու իրավունքների պաշտպանի վրա տարածվում է պատգամավորի համար սահմանված անձեռնմխելիության իրավունքը: Մարդու իրավունքների պաշտպանի նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելու կամ նրան ազատությունից զրկելու վերաբերյալ համաձայնություն տալու հարցը Ազգային ժողովը լուծում է պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների առնվազն երեք հինգերորդով:

2. Մարդու իրավունքների պաշտպանի վրա տարածվում են պատգամավորի համար սահմանված անհամատեղելիության պահանջները:

3. Մարդու իրավունքների պաշտպանն իր լիազորությունների իրականացման ժամանակահատվածում չի կարող լինել որևէ կուսակցության անդամ կամ որևէ այլ կերպ զբաղվել քաղաքական գործունեությամբ: Հրապարակային ելույթներում նա պետք է ցուցաբերի քաղաքական զսպվածություն:

4. Պետությունն ապահովում է Մարդու իրավունքների պաշտպանի գործունեության պատշաճ ֆինանսավորումը:

5. Մարդու իրավունքների պաշտպանի լիազորությունները դադարում են նրա լիազորությունների ժամկետն ավարտվելու, Արցախի Հանրապետության քաղաքացիությունը կորցնելու կամ այլ պետության քաղաքացիություն ձեռք բերելու, նրա նկատմամբ կայացված մեղադրական դատավճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելու, նրան անգործունակ, անհայտ բացակայող կամ մահացած ճանաչելու վերաբերյալ դատարանի վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելու, նրա մահվան, հրաժարականի դեպքերում:

6. Սույն հոդվածի 2-րդ կամ 3-րդ մասերի պայմաններից որևէ մեկը խախտելու դեպքում Մարդու իրավունքների պաշտպանի լիազորությունները, Հանրապետության

Նախագահի առաջարկությամբ, դադարեցնում է Ազգային ժողովը՝ պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների առնվազն երեք հինգերորդով:

7. Մարդու իրավունքների պաշտպանի գործունեության այլ երաշխիքները սահմանվում են Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին օրենքով:

**ԳԼՈՒԽ 11
ՀԱՇՎԵՔՆՆԻՉ ՊԱԼԱՏԸ**

Հոդված 165. Հաշվեքննիչ պալատի գործառույթները և լիազորությունները

1. Հաշվեքննիչ պալատն անկախ պետական մարմին է, որը հանրային ֆինանսների և սեփականության ոլորտում հաշվեքննություն է իրականացնում պետական բյուջեի և համայնքային բյուջեների միջոցների, ստացած փոխառությունների ու վարկերի, պետական և համայնքային սեփականության օգտագործման օրինականության և արդյունավետության նկատմամբ: Հաշվեքննիչ պալատն իրավաբանական անձանց մոտ ստուգումներ կատարելու իրավունք ունի միայն օրենքով սահմանված դեպքերում:

2. Հաշվեքննիչ պալատը գործում է իր հաստատած գործունեության ծրագրի հիման վրա:

3. Հաշվեքննիչ պալատն Ազգային ժողով է ներկայացնում՝

1) իր գործունեության վերաբերյալ տարեկան հաղորդում:

2) պետական բյուջեի կատարման վերաբերյալ եզրակացություն:

3) օրենքով սահմանված դեպքերում՝ ընթացիկ եզրակացություններ:

4. Հաշվեքննիչ պալատի լիազորությունները, գործունեության կարգը և երաշխիքները սահմանվում են օրենքով:

Հոդված 166. Հաշվեքննիչ պալատի կազմը և կազմավորման կարգը

1. Հաշվեքննիչ պալատը կազմված է հինգ անդամից:

2. Հաշվեքննիչ պալատի նախագահին և մյուս անդամներին Հանրապետության Նախագահի առաջարկությամբ ընտրում է Ազգային ժողովը՝ պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների առնվազն երեք հինգերորդով, վեց տարի ժամկետով: Նույն անձը չի կարող ավելի քան երկու անգամ անընդմեջ ընտրվել Հաշվեքննիչ պալատի անդամ, ներառյալ՝ պալատի նախագահ:

3. Հաշվեքննիչ պալատի անդամ կարող է ընտրվել բարձրագույն կրթություն ունեցող և պատգամավորին ներկայացվող պահանջներին համապատասխանող յուրաքանչյուր ոք: Հաշվեքննիչ պալատի անդամների նկատմամբ օրենքով կարող են սահմանվել լրացուցիչ պահանջներ:

4. Հաշվեքննիչ պալատի անդամների վրա տարածվում են պատգամավորի համար սահմանված անհամատեղելիության պահանջները: Նրանց համար օրենքով կարող են սահմանվել անհամատեղելիության լրացուցիչ պահանջներ:

5. Հաշվեքննիչ պալատի անդամներն իրենց լիազորությունների իրականացման ժամանակահատվածում չեն կարող լինել որևէ կուսակցության անդամ կամ որևէ այլ կերպ զբաղվել քաղաքական գործունեությամբ: Հրապարակային ելույթներում նրանք պետք է ցուցաբերեն քաղաքական զսպվածություն:

6. Սույն հոդվածի 4-րդ կամ 5-րդ մասերի պայմաններից որևէ մեկը խախտելու դեպքում Հաշվեքննիչ պալատի անդամի լիազորությունները, Հանրապետության Նախագահի առաջարկությամբ, դադարեցնում է Ազգային ժողովը՝ պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների առնվազն երեք հինգերորդով:

ԳԼՈՒԽ 12
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՈՒՆՈՒՄԸ, ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ
ՀԱՆՐԱՔՎԵՆ

Հոդված 167. Սահմանադրության ընդունումը և փոփոխությունը

1. Սահմանադրությունը և Սահմանադրության 1-3-րդ, 7-րդ և 12-րդ գլուխներում, ինչպես նաև Սահմանադրության 86-89-րդ, 92-րդ, 93-րդ, 95-րդ, 96-րդ, 100-րդ հոդվածներում, 101-րդ հոդվածի 1-ին և 4-րդ մասերում, 102-րդ հոդվածի 1-3-րդ մասերում, 115-րդ հոդվածի 2-րդ ու 3-րդ մասերում, 116-րդ հոդվածում, 118-րդ հոդվածի 3-րդ և 4-րդ մասերում, 126-րդ, 127-րդ, 130-132-րդ, 135-րդ, 139-րդ և 178-րդ հոդվածներում փոփոխություններն ընդունվում են միայն հանրաքվեի միջոցով: Սահմանադրություն ընդունելու կամ փոփոխելու նախաձեռնության իրավունք ունեն պատգամավորների ընդհանուր թվի առնվազն մեկ երրորդը, Հանրապետության Նախագահը կամ ընտրական իրավունք ունեցող քաղաքացիների առնվազն տասը տոկոսը:

2. Բացառությամբ սույն հոդվածի 1-ին մասում նշված գլուխների և հոդվածների՝ Սահմանադրության մյուս հոդվածներում փոփոխություններն ընդունում է Ազգային ժողովը՝ պատգամավորների ընդհանուր թվի առնվազն մեկ երրորդի, Հանրապետության Նախագահի կամ ընտրական իրավունք ունեցող քաղաքացիների առնվազն հինգ տոկոսի նախաձեռնությամբ՝ պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների առնվազն երկու երրորդով ընդունված որոշմամբ:

3. Հանրաքվեն նշանակում է Ազգային ժողովը՝ պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների առնվազն երկու երրորդով:

Հոդված 168. Սահմանադրության անփոփոխելի հոդվածները

1. Սահմանադրության 1-4-րդ և 168-րդ հոդվածները փոփոխման ենթակա չեն:

Հոդված 169. Օրենքների և այլ հարցերի վերաբերյալ հանրաքվե անցկացնելը

1. Օրենքները, ինչպես նաև պետական կյանքի կարևորագույն հարցերը հանրաքվեի են դրվում հանրաքվեի մասին օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով:

Հոդված 170. Հանրաքվեի դրված ակտի ընդունումը

1. Հանրաքվեի դրված ակտն ընդունվում է, եթե դրան կողմ է քվեարկել հանրաքվեի մասնակիցների կեսից ավելին, բայց ոչ պակաս, քան հանրաքվեներին մասնակցելու իրավունք ունեցող քաղաքացիների մեկ քառորդը:

ԳԼՈՒԽ 13

ԵԶՐԱՓՈՒԿ ԵՎ ԱՆՑՈՒՄԱՅԻՆ ԴՐՈՒՅԹՆԵՐ

Հոդված 171. Սահմանադրության առանձին դրույթների ուժի մեջ մտնելը

1. Սահմանադրության 1-3-րդ գլուխները, 86-րդ և 87-րդ հոդվածների 1-ին և 3-րդ մասերը, 90-րդ հոդվածը, 101-րդ հոդվածի 4-րդ մասը, 102-րդ հոդվածի 4-րդ մասը, 113-րդ հոդվածի 1-ին մասը, 115-րդ հոդվածը, 155-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, 12-րդ և 13-րդ գլուխներն ուժի մեջ են մտնում Սահմանադրության պաշտոնական հրապարակման օրվան հաջորդող տասներորդ օրը:

2. Սահմանադրության 4-րդ գլուխը, բացառությամբ 86-րդ, 87-րդ, 90-րդ հոդվածների, 93-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ, 4-րդ և 14-րդ կետերի, 95-րդ, 97-րդ հոդվածների, 5-րդ գլխի 100-րդ հոդվածի 1-ին, 2-րդ, 4-րդ և 5-րդ մասերը, 101-րդ հոդվածի 1-3-րդ մասերը, 102-րդ հոդվածի 1-ին և 6-րդ մասերը, 103-112-րդ հոդվածները, 113-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, 114-րդ հոդվածի 1-ին մասը, 122-128-րդ հոդվածները, 7-րդ գլուխը, բացառությամբ 146-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին և 5-րդ կետերի, 8-րդ գլուխը, 9-րդ գլուխը, բացառությամբ 155-րդ հոդվածի 2-րդ մասի, 10-րդ և 11-րդ գլուխներն ուժի մեջ են մտնում Ազգային ժողովի հաջորդ գումարման առաջին նստաշրջանի բացման օրը, բայց ոչ ուշ, քան 2024 թվականի հունվարի 1-ին:

3. Սահմանադրության 86-րդ և 87-րդ հոդվածների 2-րդ մասերը, 93-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ, 4-րդ և 14-րդ կետերը, 95-րդ, 97-րդ հոդվածները, 100-րդ հոդվածի 3-րդ մասը, 102-րդ հոդվածի 2-րդ, 3-րդ և 5-րդ մասերը, 113-րդ հոդվածի 3-րդ և 4-րդ մասերը, 114-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, 116-121-րդ հոդվածները, 129-131-րդ հոդվածները,

6-րդ գլուխը, 146-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին և 5-րդ կետերն ուժի մեջ են մտնում Սահմանադրության 173-րդ հոդվածի 2-րդ մասին համապատասխան ընտրված Հանրապետության Նախագահի կողմից իր պաշտոնի ստանձնման օրը:

4. Մինչև սույն հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերով սահմանված դրույթների ուժի մեջ մտնելը՝ շարունակում են գործել 2017 թվականի Սահմանադրության համապատասխան դրույթները:

Հոդված 172. Օրենքների համապատասխանեցումը Սահմանադրությանը

1. Ընտրական օրենսգիրքը և Կուսակցությունների մասին օրենքը համապատասխանեցվում են Սահմանադրությանը և ուժի մեջ են մտնում Սահմանադրության պաշտոնական հրապարակմանը հաջորդող օրվանից երեք ամսվա ընթացքում:

2. Ազգային ժողովի կանոնակարգը, Դատական օրենսգիրքը, Սահմանադրական դատավարության մասին, Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին օրենքները համապատասխանեցվում են Սահմանադրությանը և ուժի մեջ են մտնում Ազգային ժողովի հաջորդ գումարման առաջին նստաշրջանի բացման օրը:

3. Այլ օրենքները համապատասխանեցվում են Սահմանադրությանը և ուժի մեջ են մտնում Սահմանադրության պաշտոնական հրապարակմանը հաջորդող օրվանից երեք տարվա ընթացքում:

Հոդված 173. Ազգային ժողովի և Հանրապետության Նախագահի ընտրությունների անցկացումը

1. 2023 թվականի ընթացքում անցկացվում է Ազգային ժողովի ընտրություն:

2. 2024 թվականի ընթացքում անցկացվում է Հանրապետության Նախագահի ընտրություն:

3. Սույն հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերով նախատեսված ընտրությունների մասին հաղորդագրությամբ հանդես է գալիս Արցախի Հանրապետության կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի նախագահը՝ քվեարկության օրվանից ոչ ուշ, քան հիսուն օր առաջ:

Հոդված 174. Հանրապետության Նախագահի ընտրությունը՝ մինչև Սահմանադրության 103-րդ հոդվածն ուժի մեջ մտնելը Հանրապետության Նախագահի պաշտոնը թափուր մնալու դեպքում

1. Մինչև Սահմանադրության 103-րդ հոդվածն ուժի մեջ մտնելը Հանրապետության Նախագահի պաշտոնը թափուր մնալու դեպքում Ազգային ժողովը խմբակցությունների առաջարկությամբ ընտրում է Հանրապետության Նախագահ, որը

պաշտոնավարում է մինչև Սահմանադրության 173-րդ հոդվածի 2-րդ մասին համապատասխան ընտրված Հանրապետության Նախագահի կողմից իր պաշտոնի ստանձնման օրը: Սույն մասի 1-ին նախադասությամբ սահմանված դեպքում ընտրությունն անցկացվում է Հանրապետության Նախագահի պաշտոնը թափուր մնալուց ոչ շուտ, քան երեսուն, ոչ ուշ, քան քառասուն օր հետո: Մինչև Ազգային ժողովի հաջորդ գումարման առաջին նստաշրջանի բացման օրը Ազգային ժողովը չի կարող անվստահություն հայտնել Հանրապետության Նախագահին, իսկ Հանրապետության Նախագահը չի կարող արձակել Ազգային ժողովը:

2. Հանրապետության Նախագահ է ընտրվում այն թեկնածուն, որը ստացել է պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների առնվազն երկու երրորդը: Եթե Հանրապետության Նախագահ չի ընտրվում, ապա քվեարկության հաջորդ օրն անցկացվում է ընտրության երկրորդ փուլ, որին կարող են մասնակցել առաջին փուլում առավել ձայներ ստացած երկու թեկնածուները: Երկրորդ փուլում Հանրապետության Նախագահ է ընտրվում այն թեկնածուն, որն ստացել է պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությունը:

3. Եթե Հանրապետության Նախագահ չի ընտրվում, ապա յոթնօրյա ժամկետում անցկացվում է Հանրապետության Նախագահի նոր ընտրություն:

4. Հանրապետության Նախագահն իր պաշտոնը ստանձնում է ընտրվելու օրվան հաջորդող տասներորդ օրը՝ Ազգային ժողովի հասուկ նիստում Սահմանադրությամբ սահմանված կարգով տրված երդմամբ:

Հոդված 175. Դատարանների նախագահների պաշտոնավարումը

1. Մինչև Սահմանադրության 7-րդ գլխի ուժի մեջ մտնելը նշանակված դատարանների նախագահները շարունակում են պաշտոնավարել մինչև Սահմանադրության 144-րդ հոդվածով սահմանված կարգով դատարանների նախագահների նշանակվելը, որն իրականացվում է Սահմանադրության 7-րդ գլխի ուժի մեջ մտնելուց ոչ ուշ, քան վեց ամիս հետո:

2. Եթե մինչև Սահմանադրության 7-րդ գլխի ուժի մեջ մտնելը նշանակված դատարանների նախագահները Սահմանադրության 144-րդ հոդվածով սահմանված կարգով և ժամկետում չեն նշանակվում համապատասխան դատարանների նախագահներ, ապա նրանք շարունակում են պաշտոնավարել համապատասխան դատարաններում որպես դատավորներ:

Հոդված 176. Բարձրագույն դատական խորհրդի անդամների պաշտոնավարումը

1. Մինչև Սահմանադրության 149-րդ հոդվածի ուժի մեջ մտնելը Բարձրագույն դատական խորհրդի ընտրված (նշանակված) անդամները շարունակում են

պաշտոնավարել մինչև իրենց լիազորությունների՝ 2017 թվականի Սահմանադրությամբ սահմանված ժամկետի ավարտը: Սահմանադրության 149-րդ հոդվածն ուժի մեջ մտնելուց հետո Բարձրագույն դատական խորհրդի նախագահը շարունակում է պաշտոնավարել որպես Բարձրագույն դատական խորհրդի անդամ:

2. Մինչև Սահմանադրության 6-րդ գլխի ուժի մեջ մտնելը Հանրապետության Նախագահը նշանակում է Բարձրագույն դատական խորհրդի՝ Կառավարության կողմից նշանակվող անդամին, որը պաշտոնավարում է մինչև Սահմանադրության 6-րդ գլուխն ուժի մեջ մտնելուց հետո Կառավարության կողմից Բարձրագույն դատական խորհրդի անդամի նշանակվելը: Կառավարությունը, Սահմանադրության 6-րդ գլուխն ուժի մեջ մտնելուց ոչ ուշ, քան մեկ ամիս հետո նշանակում է Բարձրագույն դատական խորհրդի անդամին:

Հոդված 177. Գլխավոր դատախազի, Մարդու իրավունքների պաշտպանի, Հաշվեքննիչ պալատի նախագահի ու անդամների պաշտոնավարումը

1. Մինչև Սահմանադրության 8-րդ, 10-րդ և 11-րդ գլուխների ուժի մեջ մտնելն ընտրված Գլխավոր դատախազը, Մարդու իրավունքների պաշտպանը, Հաշվեքննիչ պալատի նախագահն ու անդամները շարունակում են պաշտոնավարել մինչև իրենց լիազորությունների՝ 2017 թվականի Սահմանադրությամբ սահմանված ժամկետի ավարտը:

Հոդված 178. Արցախի Հանրապետության իրավազորության սահմանները

1. Մինչև Արցախի Հանրապետության տարածքային ամբողջականության վերականգնումը և սահմանների ճշգրտումը հանրային իշխանությունը իրականացվում է այն տարածքում, որը փաստացի գտնվում է Արցախի Հանրապետության իրավազորության ներքո:

**ՀԻՄՆԱՎՈՐՈՒՄ
ԱՐԳԱԽԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱԳԾԻ**

Սահմանադրությունը բարձրագույն իրավաբանական ուժով օժտված իրավական ակտ է, հիմնական օրենք: Սահմանադրությունը պետականության յուրօրինակ անկապտելի հատկությունն է, պետության իրավական համակարգի միջուկը, պետական և հասարակական կյանքի իրավաբանական հիմքը, ներպետական իրավական համակարգի գլխավոր աղբյուրը, օրինականության, իրավակարգի և իշխանության ինստիտուտների կայունության երաշխիքը:

Սահմանադրությունը երկարաժամկետ գործողության իրավական ակտ է, որի իրավաբանական հատկությունը կայունությունն է: Եթե կայուն է Սահմանադրությունը, ուրեմն ներդաշնակ է գործում նաև իրավական համակարգը, հակառակ դեպքում անխուսափելի են անգամ միատեսակ հասարակական հարաբերություններ կարգավորող իրավական ակտերի միջև հակասությունները: Բայցևայնպես, հասարակական կյանքի զարգացումը, քաղաքական կյանքում տեղի ունեցող փոփոխություններն առաջ են քաշում Սահմանադրության փոփոխության անհրաժեշտություն:

Արցախի Հանրապետության Սահմանադրության նախագիծը (այսուհետ՝ Նախագիծ) մշակելիս համակողմանի ուսումնասիրվել է սահմանադրական զարգացումների ներպետական և համաշխարհային փորձը՝ նպատակ ունենալով համապատասխան իրավակարգավորումների միջոցով ապահովել սահմանադրականության ամրապնդումն Արցախի Հանրապետությունում:

Առաջարկվող Նախագծի ընդհանուր հիմնավորումը տրված է Արցախի Հանրապետության Նախագահին առընթեր սահմանադրական բարեփոխումների հանձնաժողովի կողմից մշակված և Արցախի Հանրապետության Նախագահի կողմից 2022 թվականի հունիսի 1-ին¹ հավանության արժանացած Արցախի Հանրապետության սահմանադրական բարեփոխումների հայեցակարգում²:

¹ Արցախի Հանրապետության Նախագահի 2022 թվականի հունիսի 1-ի «Արցախի Հանրապետության Նախագահին առընթեր սահմանադրական բարեփոխումների մասնագիտական հանձնաժողով ստեղծելու մասին» ՆՀ-967-Ն հրամանագրի 1-ին կետ:

²http://arlexis.am/Banners/%D5%80%D5%A1%D5%B5%D5%A5%D6%81%D5%A1%D5%AF%D5%A1%D6%80%D5%A3_%D5%A1%D5%BC_31.05.2022.pdf:

ԳԼՈՒԽ 1

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԿԱՐԳԻ ՀԻՄՈՒՆՔՆԵՐԸ

Նախագիծն առանց փոփոխության պահպանում է 2017 թվականի Արցախի Հանրապետության Սահմանադրության անփոփոխելի 1-4-րդ հոդվածները³:

Նախագծով առաջարկվում է Արցախի Հանրապետության իրավական համակարգում առանձնակի տեղ հատկացնել **սահմանադրական օրենքներին** (Նախագծի 5-րդ հոդվածի 2-րդ մաս)⁴՝ սահմանելով ինչպես այդ օրենքների ցանկը, այնպես էլ դրանց ընդունման համար անհրաժեշտ ձայների քանակը⁴ (Նախագծի 115-րդ հոդվածի 2-րդ մաս):

Քանի որ Նախագծով առաջարկվում է կանոնակարգել բացառիկ դեպքերում **Հանրապետության Նախագահի անուղղակի ընտրությունների** հետ կապված հարաբերությունները⁵, հետևաբար, Նախագծով սահմանվել են ընտրական իրավունքի սկզբունքների կիրառման առանձնահատկությունները⁶ (Նախագծի 7-րդ հոդված):

Նախագծի 1-ին գլխում կատարվել են նաև խմբագրական բնույթի փոփոխություններ: Այսպես, 2017 թվականի Արցախի Հանրապետության Սահմանադրության 41-րդ հոդվածի 3-րդ մասը⁷ տեղափոխվել է Նախագծի 17-րդ հոդվածի 3-րդ մաս:

³ 2017 թվականի Արցախի Հանրապետության Սահմանադրության 163-րդ հոդվածի համաձայն՝ **Սահմանադրության 1-4-րդ և 163-րդ հոդվածները փոփոխման ենթակա չեն:**

⁴ Դրոշի մասին օրենքը, Ջինանշանի մասին օրենքը, Օրհներգի մասին օրենքը, Ազգային ժողովի կանոնակարգը, Ընտրական օրենսգիրքը, Դատական օրենսգիրքը, Սահմանադրական դատարանության մասին օրենքը, Հանրաքվեի մասին օրենքը, Կուսակցությունների մասին օրենքը և Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին օրենքը սահմանադրական օրենքներն են և ընդունվում են **պարզամավորների ընդհանուր թվի ձայների առնվազն երեք հինգերորդով:**

⁵ Տե՛ս՝ Նախագծի 103-րդ հոդվածը (Ռազմական դրության ժամանակ Հանրապետության Նախագահի ընտրությունն Ազգային ժողովի կողմից):

⁶ Հանրապետության Նախագահի, Ազգային ժողովի, համայնքների ավագանիների ընտրությունները, ինչպես նաև հանրաքվեներն անցկացվում են ընդհանուր, հավասար, ազատ և ուղղակի ընտրական իրավունքի հիման վրա՝ գաղտնի քվեարկությամբ: Սահմանադրությամբ սահմանված դեպքերում անցկացվում է Հանրապետության Նախագահի անուղղակի ընտրություն:

⁷ Կրոնական կազմակերպությունների ստեղծման և գործունեության կարգը սահմանվում է օրենքով:

ԳԼՈՒԽ 2
ՄԱՐԴՈՒ ԵՎ ՔԱՂԱՔԱՑՈՒ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԸ ԵՎ
ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

2017 թվականի Արցախի Հանրապետության Սահմանադրության ընդունման արդյունքում համալրվել է հիմնական իրավունքների ցանկը՝ դրանով իսկ ընդլայնելով ու ամրապնդելով մարդու և քաղաքացու իրավական կարգավիճակը: Նախատեսվել են նաև մարդու և քաղաքացու իրավունքների սահմանափակման՝ միջազգային չափանիշներին համապատասխան հիմքերը:

Բայցևայնպես, Արցախի Հանրապետությունում առկա սահմանադրական զարգացումները, ներկայիս մարտահրավերներն ու սպառնալիքները, հիմք են հանդիսացել գործող Սահմանադրությունում մարդու և քաղաքացու իրավական կարգավիճակին առնչվող իրավակարգավորումները վերանայելու համար: Խոսքը, մասնավորապես, հավաքների ազատության, քաղաքացիության, սեփականության իրավունքների մասին է:

Հավաքների ազատության իրավունքը.

Հավաքների ազատությունը, հանդիսանալով քաղաքացիական հասարակության կայացման, հասարակության անդամի կողմից հանրության շրջանում իր կարծիքն ազատորեն արտահայտելու, հանրային կարծիքի ձևավորման գործընթացին մասնակցելու և ժողովրդաիշխանության իրականացման անհրաժեշտ նախապայման, առանցքային նշանակություն ունի ժողովրդավարական, իրավական պետության համար: Հավաքների ազատության իրավունքը, դասվելով քաղաքական իրավունքների շարքին, բացարձակ բնույթ չի կրում: Այսպես, Արցախի Հանրապետության Սահմանադրությամբ սահմանվում է, որ օրենքով կարող են սահմանվել դատավորների, դատախազների, քննիչների, ինչպես նաև զինված ուժերում, ազգային անվտանգության, ոստիկանության և այլ ռազմականացված մարմիններում ծառայողների հավաքների ազատության իրավունքի իրականացման սահմանափակումներ (44-րդ հոդվածի 3-րդ մաս):

Հաշվի առնելով Արցախի Հանրապետության ռազմաքաղաքական ներկայիս իրավիճակը, ելնելով Արցախի Հանրապետության պետական անվտանգության, հասարակական կարգի պաշտպանության նկատառումներից, Նախագծով

առաջարկվում է վերանայել հավաքների ազատության հետ կապված իրավակարգավորումները՝ սահմանելով, որ **յուրաքանչյուր ոք ունի խաղաղ, առանց զենքի հավաքներին ազատորեն մասնակցելու իրավունք: Յուրաքանչյուր քաղաքացի ունի խաղաղ, առանց զենքի հավաքներ կազմակերպելու իրավունք** (Նախագծի 44-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասեր):

Քաղաքացիության իրավունքը.

Պետք է նշենք, որ 2006 և 2017 թվականների Սահմանադրություններով անդրադարձ չի կատարվել երկքաղաքացիությանը (կրկնակի քաղաքացիությանը): Ընդ որում, Սահմանադրությամբ նախատեսված չլինելը երկքաղաքացիությունն (կրկնակի քաղաքացիությունն) Արցախի Հանրապետությունում բացառելու հիմք չեն: Այդ մասին են վկայում կազմավորման պահից ի վեր Արցախի Հանրապետությունում ընդունված իրավական ակտերը, որոնցով մանրամասնվել են երկքաղաքացիության (կրկնակի քաղաքացիության) հետ կապված հարաբերությունները⁸:

Հաշվի առնելով Արցախի Հանրապետության ներպետական օրենսդրությամբ ամրագրված իրավակարգավորումները, ինչպես նաև Արցախի Հանրապետության քաղաքացիների համար գործնականում այդ իրավունքի իրացման սահմանադրաիրավական հիմքերի ամրագրման նպատակով՝ Նախագծով առաջարկվում է կանոնակարգել երկքաղաքացիության (կրկնակի քաղաքացիության) հետ կապված հարաբերությունները՝ սահմանելով, որ **Արցախի Հանրապետության քաղաքացին, Արցախի Հանրապետության օրենքների կամ միջազգային պայմանագրերին համապատասխան, կարող է ունենալ այլ պետության քաղաքացիություն** (Նախագծի 47-րդ հոդվածի 5-րդ մաս):

⁸ Այսպես, դեռևս 1992 թվականի հունվարի 6-ի «**Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության անկախության մասին» հռչակագրով** սահմանվեց, որ Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետությունում թույլատրվում է **երկակի քաղաքացիություն: «Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության պետական անկախության հիմունքների մասին» Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության սահմանադրական օրենքով** սահմանվեց, որ **կրկնակի քաղաքացիության** ձեռքբերման կարգը և հիմքը կարգավորվում է այլ պետությունների հետ պայմանագրերով: «**Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության քաղաքացիության հիմնական սկզբունքների մասին» Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության օրենքով** էլ կարգավորվեցին կրկնակի քաղաքացիության հետ կապված հարաբերությունները, մասնավորապես, սահմանվեց, որ Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության քաղաքացին կարող է միաժամանակ հանդիսանալ այլ պետության /այլ պետությունների/ քաղաքացի կամ օտարահպատակ և կատարել այլ պետության /այլ պետությունների/ քաղաքացու կամ օտարահպատակի պարտականությունները՝ ... օրենքին համապատասխան, եթե դա նախատեսված է կողմերի միջև կնքված միջազգային իրավական ակտերով:

Սեփականության իրավունքը.

Ինչպես մյուս երկրներում, այնպես էլ Արցախի Հանրապետությունում, հասարակության տնտեսական հարաբերությունների հիմքում ընկած է սեփականությունը: Այդ է պատճառը, որ Արցախի Հանրապետության Սահմանադրությամբ սահմանվում է, որ *Արցախի Հանրապետությունում ճանաչվում և հավասարապես պաշտպանվում են սեփականության բոլոր ձևերը (10-րդ հոդված):*

Միաժամանակ, հենվելով միջազգային իրավական փաստաթղթերի վրա⁹, Արցախի Հանրապետության Սահմանադրությունը սահմանում է, որ *յուրաքանչյուր ոք ունի օրինական հիմքով ձեռք բերած սեփականությունն իր հայեցողությամբ տիրապետելու, օգտագործելու և տնօրինելու իրավունք (60-րդ հոդվածի 1-ին մաս):*

Ընդ որում, սեփականության իրավունքը բացարձակ իրավունք չէ: Այն ենթակա է որոշակի սահմանափակումների: Այսպես, յուրաքանչյուր անձի սեփականության իրավունքն ամրագրելու հետ մեկտեղ՝ Արցախի Հանրապետության Սահմանադրությունը նախատեսում է, որ *հողի սեփականության իրավունքից չեն օգտվում օտարերկրյա քաղաքացիները և քաղաքացիություն չունեցող անձինք՝ բացառությամբ օրենքով սահմանված դեպքերի (60-րդ հոդվածի 6-րդ մաս):*

Ելնելով Արցախի Հանրապետության անվտանգության նկատառումներից՝ առաջարկվում է վերանայել սեփականության իրավունքի՝ Արցախի Հանրապետության Սահմանադրությամբ նախատեսված սահմանափակումները, մասնավորապես, ամրագրելով, որ *անշարժ գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքից չեն օգտվում օտարերկրյա քաղաքացիները և քաղաքացիություն չունեցող անձինք՝ բացառությամբ օրենքով սահմանված դեպքերի (Նախագծի 60-րդ հոդվածի 6-րդ մաս):*

Ընտրական իրավունքը.

Նախագծով առաջարկվում է անդրադառնալ նաև ընտրական իրավունքին առնչվող իրավակարգավորումներին:

Այսպես, նպատակ ունենալով ազատականացնել Հանրապետության Նախագահի, ինչպես նաև Ազգային ժողովի պատգամավորների թեկնածուներին

⁹ Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի 17-րդ հոդված, Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդված:

ներկայացվող պահանջները՝ Նախագծով առաջարկվում է վերանայել թեկնածուների՝ երկքաղաքացիություն չունենալու, ինչպես նաև մշտական բնակության ժամկետների պահանջներին առնչվող նորմերը: Այսպես Նախագծով առաջարկվում է սահմանել, որ Հանրապետության Նախագահ կարող է ընտրվել երեսունհինգ տարին լրացած, վերջին **հինգ** տարում միայն Արցախի Հանրապետության քաղաքացի հանդիսացող, վերջին **հինգ** տարում Արցախի Հանրապետությունում մշտապես բնակվող, ընտրական իրավունք ունեցող յուրաքանչյուր ոք (Նախագծի 48-րդ հոդվածի 2-րդ մաս): Ազգային ժողովի պատգամավոր կարող է ընտրվել քսանհինգ տարին լրացած, վերջին **չորս** տարում միայն Արցախի Հանրապետության քաղաքացի հանդիսացող, վերջին **չորս** տարում Արցախի Հանրապետությունում մշտապես բնակվող, ընտրական իրավունք ունեցող յուրաքանչյուր ոք (Նախագծի 48-րդ հոդվածի 3-րդ մաս):

Վերոգրյալից բացի՝ Նախագծով առաջարկվում է խմբագրական բնույթի փոփոխություն կատարել 2017 թվականի Արցախի Հանրապետության Սահմանադրության 85-րդ¹⁰ հոդվածում:

¹⁰ Պեղական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններն իրենց իրավասությունների և հնարավորությունների շրջանակում պարտավոր են իրագործել սույն հոդվածի 1-ին մասով սահմանված նպատակները (Նախագծի 85-րդ հոդվածի 2-րդ մաս):

ԳԼՈՒԽ 3
ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԸ

Արցախի Հանրապետության Սահմանադրության 4-րդ հոդվածի համաձայն՝ **պետական իշխանությունն իրականացվում է Սահմանադրությանը և օրենքներին համապատասխան՝ օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանությունների բաժանման ու հավասարակշռման հիման վրա:** Սահմանադրական այս կարգավորումից հետևում է, որ **պետական իշխանությունը միասնական է**, բայց դրա **գործառույթները՝** հասարակական հարաբերությունների օրենսդրորեն կանոնակարգում, կառավարում և արդարադատություն, **իրականացնում են տարբեր մարմիններ՝** Սահմանադրությամբ և օրենքներով օժտվելով համարժեք լիազորությամբ:

Իշխանությունների բաժանման սահմանադրական համակարգը պետք է ապահովի իշխանության ճյուղերի հավասարակշռումը, ինչպես նաև սահմանադրական համակարգում յուրաքանչյուր իշխանությունը մյուս երկու իշխանությունների կողմից **զսպելու իրավական ընթացակարգի նախատեսումը**, այսինքն՝ *այլ իշխանությունների համար փոխադարձ հավասարակշռելիության լծակների ամրագրումը:*

Արցախի Հանրապետության գործող Սահմանադրությամբ նախատեսված է իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման հետևյալ ընթացակարգը.

Արցախի Հանրապետության Սահմանադրության համաձայն՝ **գործադիր իշխանության ղեկավարը Հանրապետության Նախագահն է** (87-րդ հոդվածի 2-րդ մաս): **Կառավարությունը Հանրապետության Նախագահի լիազորությունների իրականացմանը աջակցող գործադիր իշխանության կոլեգիալ մարմինն է** (101-րդ հոդվածի 1-ին մաս):

Կառավարությունը կազմված է պետական նախարարից և նախարարներից (102-րդ հոդվածի 1-ին մաս), որոնց նշանակում և ազատում է Հանրապետության Նախագահը (93-րդ հոդվածի 4-րդ կետ):

Կառավարության կազմավորումից հետո՝ քսանօրյա ժամկետում, Հանրապետության Նախագահը հրապարակում է իր ծրագիրը (104-րդ հոդված): Ընդ որում, Հանրապետության Նախագահն Ազգային ժողովի նիստում ամենամյա հաղորդում է ներկայացնում նախորդ տարվա ծրագրի կատարման ընթացքի և

արդյունքների, ինչպես նաև հաջորդ տարվա ծրագրի վերաբերյալ (93-րդ հոդվածի 17-րդ կետ):

Հանրապետության Նախագահի, Ազգային ժողովի **ընտրություններն** անցկացվում են ընդհանուր, հավասար, ազատ և ուղղակի ընտրական իրավունքի հիման վրա՝ գաղտնի քվեարկությամբ (7-րդ հոդված): Ազգային ժողովի հերթական ընտրությունն անցկացվում է Հանրապետության նախագահի ընտրությունների հետ **միաժամանակ** (109-րդ հոդված):

Հանրապետության Նախագահի հրաժարականի, մահվան, լիազորությունների դադարեցման կամ նրան անվստահություն հայտնելու, պաշտոնանկ անելու, ինչպես նաև Ազգային ժողովը արձակվելու դեպքերում նշանակվում են *Հանրապետության Նախագահի և Ազգային ժողովի արտահերթ ընտրություններ* (90-րդ հոդված):

Ընդ որում, **Հանրապետության Նախագահը կարող է արձակել Ազգային ժողովը՝** բացառությամբ Ազգային ժողովի առաջին նստաշրջանի բացման օրվան հաջորդող մեկ տարվա ընթացքում ընկած ժամանակահատվածի, պատերազմի և արտակարգ դրության ժամանակ, ինչպես նաև այն դեպքի, երբ ռազմական դրության ժամանակ հրամանագիր է ընդունել ընտրություններ չանցկացնելու վերաբերյալ (94-րդ հոդվածի 11-րդ կետ): Որպես հակակշիռ **Ազգային ժողովը.**

1) **կարող է անվստահություն հայտնել Հանրապետության Նախագահին** (96-րդ հոդվածի 1-ին մաս),

2) **կարող է պաշտոնանկ անել Հանրապետության Նախագահին պետական դավաճանության կամ այլ ծանր հանցագործության համար** (97-րդ հոդվածի 1-ին մաս),

3) Արցախի Հանրապետության Սահմանադրության 99-րդ հոդվածով սահմանված հիմքերի առկայության դեպքում Գերագույն դատարանի եզրակացության հիման վրա, պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությամբ **որոշում է կայացնում Հանրապետության Նախագահի լիազորությունները դադարեցնելու մասին:**

Գործող Սահմանադրությամբ կարգավորված են նաև Հանրապետության Նախագահի հրաժարականի հետ կապված հարաբերությունները: Այսպես, **Հանրապետության Նախագահն իր հրաժարականը ներկայացնում է Ազգային**

Ժողով: Հրաժարականը ուժի մեջ է մտնում եռօրյա ժամկետում՝ օրենքով սահմանված կարգով այն հրապարակելու պահից (98-րդ հոդված):

Արցախի Հանրապետության Սահմանադրությամբ ամրագրված նորմերի ուսումնասիրությունից պարզ է դառնում, որ Հանրապետության Նախագահին իր ամբողջ պաշտոնավարման ընթացքում գործադիր իշխանության համար կրում է անհատական պատասխանատվություն: Գործադիր իշխանությունն իրականացվում է մեկ կենտրոնի՝ Հանրապետության Նախագահի կողմից: Հանդիսանալով Արցախի Հանրապետության ինքնիշխանության, անկախության, տարածքային ամբողջականության և անվտանգության երաշխավոր՝ նրա ձեռքում է կենտրոնացած ամբողջ գործադիր իշխանությունը: Նա է զինված ուժերի գերագույն գլխավոր հրամանատարը (94-րդ հոդվածի 2-րդ մաս), Անվտանգության խորհրդի նախագահը (94-րդ հոդվածի 4-րդ մաս), նա է ղեկավարում պետության ներքին և արտաքին քաղաքականությունը (93-րդ հոդվածի 1-ին կետ), իրականացնում պետական կառավարման համակարգի մարմինների ընդհանուր ղեկավարումը (93-րդ հոդվածի 2-րդ կետ):

Արցախի Հանրապետության ռազմաքաղաքական ներկայիս պայմաններում բավականին վտանգավոր և չափազանց ռիսկային է իշխանության գերկենտրոնացումը մեկ անձի՝ Հանրապետության Նախագահի ձեռքում:

Հաշվի առնելով Արցախի Հանրապետության Սահմանադրությամբ նախատեսված իրավական գործընթացների կենսագործման տեսական հնարավորությունը, մասնավորապես, Հանրապետության Նախագահի պաշտոնն Արցախի Հանրապետության Սահմանադրությամբ սահմանված հիմքերով թափուր մնալու հավանականությունը, առաջ է գալիս իրավաքաղաքական ճգնաժամի վտանգ: Այսպես, Հանրապետության Նախագահի պաշտոնը թափուր մնալու դեպքում, մինչև նորընտիր Նախագահի կողմից պաշտոնի ստանձնումը, արգելվում է արձակել Ազգային ժողովը, նշանակել հանրաքվե, նշանակել կամ ազատել Կառավարության անդամներին, զինված ուժերի և այլ զորքերի բարձրագույն հրամանատարական կազմը (100-րդ հոդված): Արցախի Հանրապետության Սահմանադրությամբ, հաշվի առնելով Հանրապետության Նախագահի և Ազգային ժողովի կողմից լիազորությունների միաժամանակյա ստանձնումը, նախատեսված է

Հանրապետության Նախագահի պաշտոնը թափուր մնալու դեպքում (Հանրապետության Նախագահի հրաժարականի, մահվան, լիազորությունների դադարեցման կամ նրան անվտանգություն հայտնելու, պաշտոնանկ անելու) Հանրապետության Նախագահի և Ազգային ժողովի արտահերթ ընտրություններ նշանակելու պահանջը *(90-րդ հոդված)*: Նույն մեխանիզմը գործում է նաև Ազգային ժողովի արձակման դեպքում: Արցախի Հանրապետության Սահմանադրությամբ նախատեսված իրավական ընթացակարգերի ուսումնասիրությունից պարզ է դառնում, որ մինչև արտահերթ ընտրությունների անցկացումը և ընտրությունների արդյունքներով գործադիր իշխանության ղեկավար ու խորհրդարան կազմավորելը, պետական կառավարման համակարգը լիարժեք չի գործում, գործադիր իշխանությունը Հանրապետության Նախագահի պաշտոնը թափուր մնալու դեպքում «կաթվածահար է» լինում, պարարտ հող է նախապատրաստվում սահմանադրական ճգնաժամերի համար:

Ուստի, հաշվի առնելով Արցախի Հանրապետության անվտանգության ապահովման հրամայականը, ներկայումս Արցախի Հանրապետության առջև ծառայած մարտահրավերները, ինչպես նաև ռազմական կամ արտակարգ դրության պայմաններում, արտակարգ իրավիճակներում պետական կառավարման համակարգի ճկունությունն ապահովելու նպատակով՝ առաջարկվում է վերափոխել կառավարման համակարգը՝ ***կառավարման նախագահական համակարգից անցում կատարելով կառավարման կիսանախագահական համակարգին:***

Կառավարման կիսանախագահական համակարգի առանձնահատկությունը կայանում է նրանում, որ այն հենվում է երկու կենտրոնների՝ Հանրապետության Նախագահի և խորհրդարանի վստահությունը վայելող վարչապետի վրա: Կառավարման կիսանախագահական համակարգի պայմաններում հնարավոր է սահմանադրական մակարդակով ապահովել կառավարման համակարգի ճկունությունը ճգնաժամային իրավիճակներում:

Հանրապետության Նախագահը.

Կառավարման կիսանախագահական համակարգում առանձնահատուկ տեղ է գրավում Հանրապետության Նախագահը: Նախագծով սահմանվում է, որ **Հանրապետության Նախագահը պետության գլուխն է** (Նախագծի 86-րդ հոդվածի 1-ին մաս), **Արցախի Հանրապետության ինքնիշխանության, անկախության, տարածքային ամբողջականության և անվտանգության երաշխավորը** (Նախագծի 86-րդ հոդվածի 3-րդ մաս): **Հանրապետության Նախագահը հերկում է Սահմանադրության պահպանմանը, ապահովում է օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանությունների բնականոն գործունեությունը** (Նախագծի 86-րդ հոդվածի 2-րդ մաս): Նախագծում ամրագրված դրույթների վերլուծությունից պարզ է դառնում, որ Հանրապետության Նախագահն առանձնահատուկ տեղ է զբաղեցնում պետական իշխանության մարմինների համակարգում և անմիջականորեն չի մտնում այդ իշխանության ճյուղերից և ոչ մեկի մեջ: Այդ է պատճառը, որ «**Հանրապետության Նախագահը**» վերտառությամբ գլուխը նախորդում է պետական իշխանության մարմիններին նվիրված ինստիտուտների շարքին, ինչը ևս մեկ անգամ վկայում է այն մասին, որ Հանրապետության Նախագահն ուղղակիորեն ներառված չէ իշխանության երեք ճյուղերից և ոչ մեկում:

Նախագծով կարգավորվում են **Հանրապետության Նախագահի ընտրության կարգի** (Նախագծի 88-90-րդ հոդվածներ) հետ կապված հարաբերությունները: Նախագծի համաձայն՝ **Հանրապետության Նախագահի ընտրություններն անցկացվում են ընդհանուր, հավասար, ազատ և ուղղակի ընտրական իրավունքի հիման վրա՝ գաղտնի քվեարկությամբ** (Նախագծի 7-րդ հոդված): Նախագծով, միաժամանակ, առաջարկվում է ռազմական դրության ժամանակ Ազգային ժողովին վերապահել Հանրապետության Նախագահի ընտրելու լիազորություն՝ սահմանելով այդ լիազորության իրականացման կարգը: Այսպես, Նախագծի 103-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ ռազմական դրության ժամանակ Հանրապետության Նախագահին ընտրում է Ազգային ժողովը: Հանրապետության Նախագահի թեկնածու առաջադրելու իրավունք ունի Ազգային ժողովի խմբակցությունը: Հանրապետության Նախագահի հերթական ընտրությունն անցկացվում է Հանրապետության Նախագահի լիազորությունների ավարից ոչ ուշ, քան հիսուն, ոչ շուտ, քան քառասուն օր առաջ:

Հանրապետության Նախագահի արտահերթ ընտրությունն անցկացվում է Հանրապետության Նախագահի պաշտոնը թափուր մնալուց ոչ շուտ, քան երեսուն, ոչ ուշ, քան քառասուն օր հետո:

Նախագծով անփոփոխ են մնացել Հանրապետության Նախագահի լիազորությունների ժամկետին, նրան ներկայացվող պահանջներին առնչվող նորմերը (Նախագծի 87-րդ հոդված): Նախագծով, միաժամանակ, առաջարկվում է սահմանել, որ նույն անձը չի կարող ավելի քան երկու անգամ *անընդմեջ* ընտրվել Հանրապետության Նախագահի պաշտոնում:

Նախագծով առաջարկվում է սահմանել, որ Հանրապետության Նախագահի հերթական ընտրությունն անցկացվում է Հանրապետության Նախագահի լիազորությունների ավարտից հիսուն օր առաջ (Նախագծի 88-րդ հոդված): Հանրապետության Նախագահի ընտրությունից հետո իրականացվում է նրա պաշտոնաստանձնման արարողությունը (Նախագծի 91-րդ հոդված): Պաշտոնը ստանձնելուց հետո Հանրապետության Նախագահը ձեռք է բերում անձեռնմխելիություն (Նախագծի 92-րդ հոդված):

Նախագծով կարգավորվում են Հանրապետության Նախագահի հրաժարականի, լիազորությունների դադարեցման, պաշտոնանկության (Նախագծի 94-96-րդ հոդվածներ), ինչպես նաև Հանրապետության Նախագահի լիազորությունների ժամանակավոր իրականացման հետ կապված հարաբերությունները (Նախագծի 97-րդ հոդված):

Նախագծով սահմանվում են նաև Հանրապետության Նախագահի լիազորությունները (Նախագծի 93-րդ հոդված), որոնց հանրագումարը հավասարակշռված է պետական իշխանության այլ մարմինների լիազորություններով՝ այդ կերպ ապահովելով համագործակցության և փոխադարձ հակակշիռների համակարգի գործունեությունը: Միաժամանակ, հաշվի առնելով անվտանգության բնագավառում Հանրապետության Նախագահի լիազորությունների առանձնահատուկ կարևորությունը՝ Նախագծով առաջարկվում է սահմանել, որ ***Անվտանգության խորհրդի կազմավորման և գործունեության կարգը սահմանվում է օրենքով:***

Այսպիսով, Նախագծով Հանրապետության Նախագահի ինստիտուտին առնչվող իրավակարգավորումները նախադրյալ են հանդիսանում պետական իշխանության մարմինների փոխհամաձայնեցված գործունեության ապահովման համար:

Ազգային ժողովը.

Նախագծի 5-րդ գլուխը նվիրված է Արցախի Հանրապետության խորհրդարանի՝ Ազգային ժողովի ձևավորման և գործունեության հիմունքներին:

Նախագծով առաջարկվում է անփոփոխ թողնել գործող Սահմանադրությամբ Ազգային ժողովի կարգավիճակին առնչվող իրավակարգավորումը (Նախագծի 100-րդ հոդված): Միաժամանակ, կառավարման համակարգի փոփոխությամբ պայմանավորված, Նախագծով առաջարկվում է սահմանել Ազգային ժողովի նոր գործառույթներ¹¹:

Նախագծով անփոփոխ են մնացել Ազգային ժողովի կազմին ու լիազորությունների ժամկետին առնչվող նորմերը (Նախագծի 101-րդ հոդված):

Նախագծով կարգավորվում են Ազգային ժողովի ընտրությունների հետ կապված հարաբերությունները, սահմանվում են Ազգային ժողովի բնականոն գործունեության ապահովման համար անհրաժեշտ սահմանադրաիրավական նորմերը: Այսպես, Նախագծով առաջարկվում է սահմանել, որ Ազգային ժողովի հերթական ընտրությունն անցկացվում է նրա լիազորությունների ավարտին նախորդող ոչ շուտ, քան քառասուն, ոչ ուշ, քան երեսուն օր առաջ (Նախագծի 102-րդ հոդված):

Նախագծով սահմանվում են պատգամավորի անձեռնմխելիության վերաբերյալ մի շարք երաշխիքներ: Այսպես, պատգամավորն իր լիազորությունների ժամկետում և դրանից հետո չի կարող հետապնդվել և պատասխանատվության ենթարկվել պատգամավորական գործունեության շրջանակներում հայտնաձև կարծիքի կամ քվեարկության համար (Նախագծի 106-րդ հոդված):

Նախագծով սահմանվում են պատգամավորի լիազորությունների դադարման և դադարեցման հիմքերը (Նախագծի 107-րդ հոդված): Նախագծով առաջարկվում է որպես պատգամավորի լիազորությունների դադարման հիմք ամրագրել նաև խմբակցությունից դուրս գալը կամ հեռացվելը (Նախագծի 107-րդ հոդվածի 1-ին մաս):

¹¹ Նախագծի 100-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ Ազգային ժողովը Սահմանադրության 135-րդ հոդվածով սահմանված կարգով համաձայնություն է տալիս վարչապետի թեկնածությանը:

Նախագծով կարգավորվում են Ազգային ժողովի լիազորությունների իրականացման համար օժանդակ մարմինների՝ մշտական հանձնաժողովների կազմավորման հետ կապված հարաբերությունները (Նախագծի 110-րդ հոդված):

Նախագծով առաջարկվում է սահմանել, որ **Կառավարությունը նորընտիր Ազգային ժողովի առաջին նիստի գումարումից կամ իր կազմավորումից հետո՝ քսանօրյա ժամկետում, Ազգային ժողովի հավանությանն է ներկայացնում իր գործունեության ծրագիրը՝ Ազգային ժողովի նիստում դնելով իր վստահության հարցը:** Կառավարությանն անվստահություն հայտնելու մասին որոշման նախագիծը կարող է ներկայացվել պատգամավորների ընդհանուր թվի առնվազն մեկ երրորդի կողմից՝ Կառավարության կողմից իր վստահության հարցը դնելուց հետո քսանչորս ժամվա ընթացքում: Որոշումն ընդունվում է պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությամբ (Նախագծի 116-րդ հոդված):

Նախագծով կարգավորվում են **օրենսդրական նախաձեռնության իրավունքի** հետ կապված հարաբերությունները (Նախագծի 117-րդ հոդված): Այսպես, Նախագծի համաձայն, **օրենսդրական նախաձեռնության իրավունք ունեն Հանրապետության Նախագահը, պարզամավորը և Կառավարությունը:** Միաժամանակ, Նախագծով անփոփոխ է թողնվել **քաղաքացիական նախաձեռնության կարգով** օրենսդրական նախաձեռնության իրավունքի իրացման հետ կապված իրավանորմը¹²: Նախագծով սահմանվել է, որ Կառավարությունն իր ներկայացրած օրենքի, բացառությամբ սահմանադրական օրենքի, ընդունման առնչությամբ կարող է դնել իր վստահության հարցը: Նախագծով սահմանվել է նաև, որ Կառավարությունը չի կարող դնել իր վստահության հարցը պատերազմի կամ արտակարգ դրության ժամանակ:

Նախագծով կարգավորվում են մեր երկրի կարևորագույն ֆինանսական փաստաթղթի՝ **պետական բյուջեի ընդունման** հետ կապված հարաբերությունները (Նախագծի 118-րդ հոդված): Այսպես, սահմանվում է, որ Ազգային ժողովը պետական բյուջեն ընդունում է Կառավարության ներկայացմամբ՝ Նախագծով սահմանված ժամկետում: Բյուջեի ընդունման առնչությամբ Կառավարությունը կարող է դնել իր վստահության հարցը: Նախագծով անփոփոխ է մնացել Ազգային ժողովի՝ **պետական**

¹² Ընտրական իրավունք ունեցող քաղաքացիների առնվազն երկուսուկես տոկոսը ունի Ազգային ժողովին քաղաքացիական նախաձեռնության կարգով օրենքի նախագիծ առաջարկելու իրավունք (Նախագծի 117-րդ հոդվածի 2-րդ մաս):

բյուջեի կադարման նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնելու հետ կապված իրավանորմը (Նախագծի 119-րդ հոդված):

Գործող Սահմանադրությամբ, որպես խորհրդարանի կողմից գործադիր իշխանության նկատմամբ վերահսկողության արդյունավետ միջոց, ամրագրված է **հարցապնդման** ինստիտուտը, որն իրականացվում է Ազգային ժողովի խմբակցությունների կողմից: Ի լրումն գործող իրավակարգավորումների՝ Նախագծով առաջարկվում է սահմանել, որ **հարցապնդման արդյունքով Ազգային ժողովը Հանրապետության Նախագահին կարող է առաջարկել քննարկել Կառավարության առանձին անդամի հեղափոխ պաշտոնավարման հարցը** (Նախագծի 121-րդ հոդվածի 3-րդ մաս):

Նախագծով կարգավորվում են պատգամավորների բանավոր և գրավոր հարցերի (Նախագծի 120-րդ հոդված), հրատապ թեմայով քննարկումների (Նախագի 122-րդ հոդված), համաներման (Նախագծի 124-րդ հոդված), պատերազմ հայտարարելու և խաղաղություն հաստատելու (Նախագծի 125-րդ հոդված), ռազմական դրության (Նախագծի 126-րդ հոդված), արտակարգ դրության (Նախագծի 127-րդ հոդված), արտակարգ իրավիճակի (Նախագծի 128-րդ հոդված) հետ կապված հարաբերությունները:

Նախագծով առաջարկվում է կանոնակարգել Ազգային ժողովի կողմից Կառավարությանն անվստահություն հայտնելու¹³ (Նախագծի 130-րդ հոդված), ինչպես նաև Հանրապետության Նախագահի կողմից Ազգային ժողովն արձակելու¹⁴ հետ կապված հարաբերությունները (Նախագծի 131-րդ հոդված):

¹³ 1. Ազգային ժողովը կարող է անվստահություն հայտնել Կառավարությանը: Այդ իրավունքից Ազգային ժողովը չի կարող օգտվել Կառավարության գործունեության ծրագրին հավանություն տալուց հետո՝ վեց ամսվա ընթացքում, ինչպես նաև պատերազմի կամ արտակարգ դրության ժամանակ;

2. Կառավարությանն անվստահություն հայտնելու մասին որոշման նախագիծը կարող է ներկայացվել պատգամավորների ընդհանուր թվի առնվազն մեկ երրորդի կողմից: Որոշման նախագիծը քվեարկության է դրվում այն ներկայացվելուց ոչ շուտ, քան քառասունութ, և ոչ ուշ, քան յոթանասուներկու ժամվա ընթացքում: Որոշումն ընդունվում է պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությամբ:

¹⁴ 1. Հանրապետության Նախագահն արձակում է Ազգային ժողովը Սահմանադրության 135-րդ հոդվածով սահմանված դեպքերում:

2. Հանրապետության Նախագահը Ազգային ժողովի նախագահի կամ վարչապետի առաջարկությամբ կարող է արձակել Ազգային ժողովը, եթե՝

1) հերթական նստաշրջանի վաթսուն օրվա ընթացքում Ազգային ժողովը որոշում չի կայացնում անհետաձգելի համարվող օրենքի նախագծի վերաբերյալ.

Կառավարությունը.

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ Նախագծով առաջարկվում է կառավարման համակարգի փոփոխություն, Նախագծում առանձնացվում է «Կառավարությունը» վերտառությամբ գլուխը (Նախագծի 6-րդ գլուխ):

Նախագծով առաջարկվում է սահմանել, որ **Արցախի Հանրապետությունում գործադիր իշխանությունն իրականացնում է Կառավարությունը** (Նախագծի 132-րդ հոդված)¹⁵: **Կառավարությունը կազմված է վարչապետից և նախարարներից**¹⁶ (Նախագծի 133-րդ հոդվածի 1-ին մաս):

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ կառավարման կիսանախագահական համակարգի դեպքում, խորհրդարանը մասնակցում է Կառավարության ձևավորմանը, Նախագծով առաջարկվում է սահմանել, որ **Կառավարության կառուցվածքը, Կառավարության առաջարկությամբ, սահմանվում է օրենքով** (133-րդ հոդվածի 2-րդ մաս):

Նախագծով մանրամասն ներկայացվում է Կառավարության կազմավորման կարգը (Նախագծի 135-րդ հոդված): Այսպես, **վարչապետը նշանակվում և Կառավարությունը կազմավորվում է Հանրապետության Նախագահի կողմից՝** հետևյալ կարգով.

1) Հանրապետության Նախագահն Ազգային ժողովի համաձայնությանն է ներկայացնում վարչապետի թեկնածությունը Հանրապետության Նախագահի պաշտոնը ստանձնելուց կամ Կառավարության հրաժարականն ընդունելուց կամ Ազգային ժողովի արձակման՝ Նախագծի 135-րդ հոդվածում նշված դեպքերում նորընտիր Ազգային ժողովի առաջին նիստի գումարումից հետո՝ տասնօրյա ժամկետում.

2) հերթական նստաշրջանի վաթսուն օրվա ընթացքում Ազգային ժողովը իր կողմից քննարկվող հարցերի վերաբերյալ որևէ որոշում չի կայացնում.

3) հերթական նստաշրջանի ընթացքում Ազգային ժողովի նիստերը վաթսուն օրից ավելի չեն գումարվում:

¹⁵ Գործող Սահմանադրության համաձայն՝ **Կառավարությունը Հանրապետության Նախագահի լիազորությունների իրականացմանը աջակցող գործադիր իշխանության կոլեգիալ մարմինն է** (101-րդ հոդվածի 1-ին մաս):

¹⁶ Ընդ որում, Նախագծով առաջարկվում է սահմանել, որ նախարարներից մեկը կարող է վարչապետի առաջարկությամբ Հանրապետության Նախագահի կողմից նշանակվել փոխվարչապետ և փոխարինել վարչապետին վերջինիս բացակայության ժամանակ:

2) Ազգային ժողովը Հանրապետության Նախագահի կողմից ներկայացված վարչապետի թեկնածությունը քննարկում է հնգօրյա ժամկետում.

3) պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությամբ Ազգային ժողովի համաձայնությանն արժանացած վարչապետի թեկնածուին եռօրյա ժամկետում Հանրապետության Նախագահը նշանակում է վարչապետ: Վարչապետի առաջարկությամբ Հանրապետության Նախագահը քսանօրյա ժամկետում նշանակում է Կառավարության մյուս անդամներին: Սահմանադրության 116-րդ հոդվածով սահմանված կարգով Ազգային ժողովը հավանություն է տալիս Կառավարության գործունեության ծրագրին.

4) Նախագծի 135-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետով սահմանված կարգով Ազգային ժողովի կողմից վարչապետի թեկնածությանը համաձայնություն չտալու կամ Ազգային ժողովի համաձայնությամբ նշանակված վարչապետի առաջարկությամբ կազմավորված Կառավարության գործունեության ծրագրին հավանություն չտալու դեպքերում Հանրապետության Նախագահը յոթնօրյա ժամկետում երկրորդ անգամ է վարչապետի թեկնածություն ներկայացնում Ազգային ժողովի համաձայնությանը.

5) Նախագծի 135-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետով սահմանված կարգով Ազգային ժողովի կողմից վարչապետի թեկնածության առնչությամբ երկու անգամ համաձայնություն չտալու կամ Ազգային ժողովի կողմից վարչապետի թեկնածությանը համաձայնություն չտալուց հետո Ազգային ժողովի համաձայնությամբ նշանակված վարչապետի առաջարկությամբ կազմավորված Կառավարության գործունեության ծրագրին հավանություն չտալու կամ Ազգային ժողովի համաձայնությամբ նշանակված վարչապետի առաջարկությամբ կազմավորված Կառավարության գործունեության ծրագրին հավանություն չտալուց հետո ներկայացված վարչապետի թեկնածությանը համաձայնություն չտալու դեպքերում Հանրապետության Նախագահը տասնօրյա ժամկետում նշանակում է վարչապետ և նրա առաջարկությամբ կազմավորում Կառավարություն.

6) Հանրապետության Նախագահը չի կարող նշանակել վարչապետ այն անձին, ում թեկնածությունը երկու անգամ մերժվել է Ազգային ժողովի կողմից:

Նախագծով, միաժամանակ, սահմանվում է, որ Ազգային ժողովի կողմից երկու անգամ անընդմեջ Ազգային ժողովի համաձայնությամբ նշանակված վարչապետի

առաջարկությամբ կազմավորված Կառավարության գործունեության ծրագրին հավանություն չտալու կամ Նախագծի 135-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետին համապատասխան կազմավորված Կառավարության գործունեության ծրագրին հավանության չտալու դեպքերում Հանրապետության Նախագահին արձակում է Ազգային ժողովը և նշանակում արտահերթ ընտրություն:

Նախագծով սահմանվում է, որ **վարչապետը ղեկավարում է Կառավարության գործունեությունը և համակարգում Կառավարության անդամների աշխատանքը:** Վարչապետն ընդունում է որոշումներ՝ Կառավարության գործունեության կազմակերպմանն առնչվող հարցերով (Նախագծի 136-րդ հոդված): **Կառավարության նիստերը** հրավիրում և վարում է վարչապետը: Կառավարության նիստ կարող է հրավիրել և վարել Հանրապետության Նախագահը (Նախագծի 137-րդ հոդված):

Նախագծով սահմանվում է, որ նորընտիր Հանրապետության Նախագահի կողմից պաշտոնը ստանձնելու օրը **Կառավարությունը վայր է դնում իր լիազորությունները:** Հանրապետության Նախագահի կողմից Կառավարության հրաժարականի ընդունումից կամ Կառավարության կողմից իր լիազորությունները վայր դնելուց հետո Կառավարության անդամները շարունակում են գործել մինչև նոր Կառավարության կազմավորումը (Նախագծի 139-րդ հոդված):

Նախագծով առաջարկվում է կարգավորել կառավարության տարածքային քաղաքականության իրագործման հետ կապված հարաբերությունները՝ ամրագրելով, որ **Կառավարությունը շրջաններում իր տարածքային քաղաքականությունն իրագործում է շրջանների վարչակազմերի ղեկավարների միջոցով, որոնց պաշտոնի նշանակում և պաշտոնից ազատում է Կառավարությունը** (Նախագծի 138-րդ հոդված): Նման իրավակարգավորում ամրագրելու նպատակը կայանում է նրանում, որ Արցախի Հանրապետությունում պետական կառավարումն իրականացվում է երկու մակարդակներում՝ համապետական և տարածքային:

Որպես ելակետ ընդունելով այն, որ շրջաններում պետական կառավարումը պետք է իրականացվի համապետական և համայնքային շահերի ներդաշնակման, ինչպես նաև շրջանների վարչակազմերի ղեկավարների և համապետական գործադիր մարմինների ու վերջիններիս տարածքային ծառայությունների համագործակցության և գործողությունների փոխհամաձայնեցման հիման վրա՝ Նախագծով առաջարկվում է

ամրագրել, որ **շրջանների վարչակազմերի ղեկավարները համակարգում են պետական կառավարման մարմինների փարաձքային սփորաբաժանումների գործունեությունը, բացառությամբ օրենքով սահմանված դեպքերի:** Նախագծով առաջարկվում է նաև ամրագրել, որ **շրջանների վարչակազմերի ղեկավարների լիազորությունները, նրանց հաշվեպլոդականության մանրամասները սահմանվում են օրենքով:**

ԳԼՈՒԽ 4
ԴԱՏԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Իրավական պետությունը ենթադրում է ուժեղ և անկախ դատական իշխանություն, որը նպաստում է սահմանադրական կարգի անսասանության, օրինականության և իրավակարգի ամրապնդմանը, օրենքի նկատմամբ հարգանքի դաստիարակմանը:

Դատական իշխանությունն Արցախի Հանրապետությունում իրականացվում է Արցախի Հանրապետության Սահմանադրությամբ սահմանված իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման սկզբունքի հիման վրա՝ օրենքով ստեղծված անկախ և անաչառ դատարանների կողմից:

2006 և 2017 թվականների Սահմանադրություններով ամրագրվել և այնուհետև ամրապնդվել է դատական իշխանության անկախությունը, ինքնուրույնությունը, ինչպես նաև դրա դիրքը պետական մարմինների համակարգում:

Նախագծով փոփոխության չեն ենթարկվել դատական իշխանության իրականացմանն առնչվող մի շարք իրավակարգավորումներ: Այսպես, Նախագծով սահմանվում է, որ **Արցախի Հանրապետությունում արդարադատությունն իրականացնում են միայն դատարանները՝ Սահմանադրությանը և օրենքներին համապատասխան** (Նախագծի 140-րդ հոդվածի 1-ին մաս): **Արցախի Հանրապետությունում գործում են Գերագույն դատարանը, վերաքննիչ դատարանը և ընդհանուր իրավասության առաջին արյանի դատարանը: Օրենքով նախատեսված դեպքերում կարող են ստեղծվել մասնագիտացված դատարաններ** (Նախագծի 141-րդ հոդվածի 1-ին մաս):

Նախագծով սահմանվում է, որ արդարադատություն իրականացնելիս դատավորն անկախ է, անաչառ և գործում է միայն Սահմանադրությանը և օրենքներին համապատասխան (Նախագծի 142-րդ հոդվածի 1-ին մաս):

Դատական համակարգի արդյունավետ գործունեության, մասնավորապես, դատարանների կողմից իրականացվող արդարադատության արդյունավետության բարձրացման համար, անհրաժեշտ է առանձնակի ուշադրություն դարձնել դատավորների նշանակման և լիազորությունների դադարեցման ընթացակարգին:

Նախագծով, կառավարման համակարգի վերափոխմամբ պայմանավորված, առաջարկվում է վերանայել դատավորներին պաշտոնում նշանակելու և պաշտոնից ազատելու ընթացակարգը: Այսպես, Նախագծով առաջարկվում է սահմանել, որ **Գերագույն դատարանի նախագահը և Գերագույն դատարանի դատավորները նշանակվում են Ազգային ժողովի կողմից՝ պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների առնվազն երեք հինգերորդով¹⁷ Բարձրագույն դատական խորհրդի առաջարկությամբ** (Նախագծի 144-րդ հոդվածի 1-ին մաս), իսկ **ընդհանուր իրավասության առաջին աստիճանի, վերաքննիչ ու օրենքով նախատեսված մասնագիտացված դատարանների նախագահները և այդ դատարանների դատավորները՝ Հանրապետության Նախագահի կողմից՝ Բարձրագույն դատական խորհրդի առաջարկությամբ** (Նախագծի 144-րդ հոդվածի 2-րդ մաս):

Նախագծով առաջարկվում է սահմանել, որ դատավոր կարող են նշանակվել միայն Արցախի Հանրապետության քաղաքացիները (Նախագծի 143-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասեր): Ըստ այդմ, Նախագծով առաջարկվում է սահմանել նաև, որ այլ պետության քաղաքացիություն ձեռք բերելը, դատավորի լիազորությունների դադարման հիմք է (Նախագծի 142-րդ հոդվածի 6-րդ մաս):

Հաշվի առնելով Գերագույն դատարանի դատավորների կողմից սահմանադրական արդարադատության իրականացման առաքելությունը՝ Նախագծով առաջարկվում է **Բարձրագույն դատական խորհրդի կողմից Գերագույն դատարանի դատավորի նկատմամբ՝ իր լիազորությունների իրականացման կապակցությամբ քրեական հետապնդում հարուցել Գերագույն դատարանի եզրակացության հիման վրա** (Նախագծի 142-րդ հոդվածի 3-րդ մաս): Ըստ այդմ, Նախագծով լրացվել է նաև Գերագույն դատարանի լիազորությունների շրջանակը: Այսպես, Նախագծով առաջարկվում է սահմանել, որ **Գերագույն դատարանը, Բարձրագույն դատական խորհրդի դիմումի հիման վրա, եզրակացություն է փալիս իր լիազորությունների իրականացման կապակցությամբ Գերագույն դատարանի դատավորի նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելու, նրան ազատությունից զրկելու, ինչպես նաև**

¹⁷ Գործող Սահմանադրությամբ Գերագույն դատարանի նախագահ և Գերագույն դատարանի դատավոր նշանակվելու համար անհրաժեշտ է պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությունը:

Գերագույն դատարանի դատավորին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու հարցերի մասին (Նախագծի 146-րդ հոդվածի 2-րդ մաս):

Դատական համակարգի արդյունավետ գործունեությունը մեծապես կախված է դատական համակարգում դատավորների անկախությունից: Գործող իրավակարգավորումներով, դատարանների նախագահների համար պաշտոնավարման ժամկետի սահմանափակումներ նախատեսված չեն, թեև գործող Սահմանադրությամբ նախատեսված է Դատական օրենսգրքով դա իրացնելու հնարավորությունը: Նախագծով առաջարկվում է ամրագրել դատարանների նախագահների պաշտոնավարման հստակ ժամկետ: Այսպես, Նախագծի համաձայն, **Գերագույն դատարանի նախագահը պաշտոնավարում է հինգ տարի ժամկետով, իսկ վերաքննիչ, ընդհանուր իրավասության առաջին աստիճանի օրենքով նախատեսված մասնագիտացված դատարանների նախագահները՝ երեք տարի ժամկետով** (Նախագծի 144-րդ հոդվածի 3-րդ մաս):

Դատական իշխանության անկախության և ինքնուրույնության ապահովման համար կարևոր նշանակություն ունի դատական ինքնակառավարման մարմինների գործունե համակարգի առկայությունը: Նախագծով առաջարկվում է վերանայել Բարձրագույն դատական խորհրդի կազմավորման և գործունեության կարգը, մասնավորապես, սահմանելով, որ **Բարձրագույն դատական խորհուրդը կազմված է վեց անդամից: Բարձրագույն դատական խորհրդի նախագահը Գերագույն դատարանի նախագահն է՝ խորհրդատվական ձայնի իրավունքով:** Նախագծով առաջարկվում է սահմանել նաև, որ Բարձրագույն դատական խորհրդի երեք անդամներին ընտրում է դատավորների ընդհանուր ժողովը, իսկ մյուս երեք անդամները՝ նշանակվում են համապատասխանաբար Հանրապետության Նախագահի, Կառավարության և Ազգային ժողովի կողմից: Ընդ որում, Բարձրագույն դատական խորհրդի իրավաբան անդամ կարող են նշանակվել միայն Արցախի Հանրապետության քաղաքացիները (Նախագծի 149-րդ հոդված):

ԳԼՈՒԽ 5
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՄԲ ՍՏԵՂԾՎԱԾ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԸ

Գործող Սահմանադրության համաձայն՝ Գլխավոր դատախազը՝ Հանրապետության Նախագահի, իսկ Մարդու իրավունքների պաշտպանը, ինչպես նաև Հաշվեքննիչ պալատի նախագահը և մյուս անդամները՝ Ազգային ժողովի իրավասու մշտական հանձնաժողովների առաջարկությամբ ընտրվում են Ազգային ժողովի կողմից՝ պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների առնվազն երեք հինգերորդով՝ վեց տարի ժամկետով:

Կառավարման կիսանախագահական համակարգին անցում կատարելով պայմանավորված՝ Նախագծով առաջարկվում է *Մարդու իրավունքների պաշտպանի, ինչպես նաև Հաշվեքննիչ պալատի նախագահի և մյուս անդամների թեկնածուների առաջադրման իրավունքը ևս վերապահել Հանրապետության Նախագահին* (Նախագծի 163-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 166-րդ հոդվածի 2-րդ մաս):

Նախագծով առաջարկվում է սահմանել, որ անհամատեղելիության պահանջները խախտելու դեպքերում, Մարդու իրավունքների պաշտպանի լիազորությունները, Հանրապետության Նախագահի առաջարկությամբ, դադարեցնում է Ազգային ժողովը՝ պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների առնվազն երեք հինգերորդով (Նախագծի 164-րդ հոդվածի 6-րդ մաս):

Նախագծով առաջարկվում է սահմանել, որ նույն անձը չի կարող ավելի քան երկու անգամ *անընդմեջ* ընտրվել Հաշվեքննիչ պալատի անդամ, ներառյալ՝ պալատի նախագահ (Նախագծի 166-րդ հոդվածի 2-րդ մաս):

Նախագծով առաջարկվում է սահմանել, որ գլխավոր դատախազ կարող է ընտրվել *միայն* Արցախի Հանրապետության քաղաքացին: Ընդ որում, նույն անձը չի կարող ավելի քան երկու անգամ *անընդմեջ* ընտրվել գլխավոր դատախազ (Նախագծի 152-րդ հոդված):

ԳԼՈՒԽ 6

ՆԱԽԱԳԾՈՎ ԱՌԱՋԱՐԿՎՈՂ ԱՅԼ ԻՐԱՎԱԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄՆԵՐԸ

Բացի վերոգրյալ իրավակարգավորումներից՝ Նախագծով առաջարկվում է սահմանել, որ ***օրենքով սահմանված կարգով կարող են ստեղծվել միջհամայնքային միավորումներ*** (Նախագծի 161-րդ հոդվածի 2-րդ մաս):

Նախագծով կարգավորվում են նաև անփոփոխելի հողվածների հետ կապված հարաբերությունները: Նախագծի ***«Սահմանադրության անփոփոխելի հողվածները»*** վերտառությամբ հողվածը, ըստ էության չի կարգավորում որևէ հատուկ ինքնուրույն իրավահարաբերություն: Այն կոչված է ապահովելու Նախագծի 1-4-րդ հողվածների կայունությունը՝ հանդիսանալով դրանց անփոփոխելիության միակ և բացառիկ երաշխիքը: Քանի որ Նախագծի 168-րդ հոդվածում կատարվող փոփոխությունները կարող են հանգեցնել Նախագծով հատուկ պաշտպանվող դրույթներն այդ հողվածից հանելուն, ինչն էլ իր հերթին կարող է վտանգի տակ դնել դրանց անփոփոխելիությունը, ուստի Նախագծի 168-րդ հոդվածը ևս դիտարկվում է որպես անփոփոխելի հողված: Նույն կարգավորումն է տրված նաև 2017 թվականի Արցախի Հանրապետության Սահմանադրության 163-րդ հոդվածում: Այսպիսով, կրկնակի երաշխավորման եղանակն առավելագույնս ապահովում է Սահմանադրությամբ հատուկ պաշտպանվող հողվածների կայունությունը, ինչն էլ իր հերթին երաշխավորում է այդ հողվածներով սահմանված արժեքների անփոփոխելիությունը:

Սահմանադրության անփոփոխելի հողվածների ուսումնասիրությունից պարզ է դառնում, որ որ խոսքը վերաբերում է տվյալ Սահմանադրության շրջանակներում փոփոխություններ կատարելու անհնարինությանը:

Հաշվի առնելով, որ Սահմանադրության անփոփոխելի հողվածներն ունեն սկզբունքային և ելակետային նշանակություն պետության կառուցակարգը և գործունեության ուղղվածությունը սահմանելու ու ապահովելու տեսանկյունից, և դրանք անփոփոխելի են, հետևաբար՝ Սահմանադրության անփոփոխելի հողվածները կարող են փոփոխվել բացառապես նոր Սահմանադրություն ընդունելու արդյունքում:

Այսպիսով, հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ Նախագծով առաջարկվում է վերափոխել կառավարման համակարգը՝ նախագահական համակարգից անցում կատարելով կիսանախագահական համակարգին, ինչպես նաև այն, որ 2017 թվականի

Նախագիծ

Արցախի Հանրապետության Սահմանադրության «Սահմանադրության անփոփոխելի հոդվածները» վերտառությամբ 163-րդ հոդվածը Նախագծով ներկայացված է 168-րդ հոդվածով, ուստի, Նախագիծը ներկայացված է ոչ թե Արցախի Հանրապետության Սահմանադրության փոփոխությունների, այլ՝ նոր Արցախի Հանրապետության Սահմանադրության տեսքով:

ԳԼՈՒԽ 7

ՆԱԽԱԳԾԻ ԵԶՐԱՓՎԱԿԻՉ ԵՎ ԱՆՑՈՒՄԱՅԻՆ ԴՐՈՒՅԹՆԵՐԸ

Նախագծի եզրափակիչ դրույթներով կարգավորվում են **Նախագծի ուժի մեջ մտնելու ժամկետները**: Նախագծի տարբեր գլուխների, հոդվածների ուժի մեջ մտնելու համար՝ կախված դրանց կարգավորման առարկայից, Նախագծի 171-րդ հոդվածով սահմանվում են տարբեր ժամկետներ:

Նախագծով սահմանվում են **օրենքները Սահմանադրությանը համապատասխանեցնելու** տարբեր ժամկետներ (Նախագծի 172-րդ հոդված):

Իշխանության բոլոր ճյուղերի արդյունավետ գործունեությունն ապահովելու նպատակով Նախագծով առաջարկվում է իրավական միջոցներ ձեռնարկել Հանրապետության Նախագահի և Ազգային ժողովի ընտրությունները տարբեր ժամկետներում անցկացնելու համար: Օրենսդիր և գործադիր իշխանությունների բնականոն գործունեության ապահովման նպատակով Նախագծով առաջարկվում է 2023 թվականի ընթացքում անցկացնել **Ազգային ժողովի**, իսկ 2024 թվականի ընթացքում՝ **Հանրապետության Նախագահի ընտրություններ** (Նախագծի 173-րդ հոդված): Նախագծով առաջարկվում է կարգավորել նաև **մինչև Նախագծի 103-րդ հոդվածն ուժի մեջ մտնելը Հանրապետության Նախագահի պաշտոնը թափուր մնալու դեպքում Հանրապետության Նախագահի ընտրության** հետ կապված հարցը (Նախագծի 174-րդ հոդված):

Նախագծով կարգավորվում են գործող Սահմանադրության հիման վրա նշանակված կամ ընտրված մի շարք պաշտոնատար անձանց պաշտոնավարման ժամկետների հետ կապված առանձնահատկությունները (Նախագծի 175-177-րդ հոդվածներ):

Արցախի Հանրապետության Սահմանադրության նախագծի վերաբերյալ առաջարկություններ ունենալու դեպքում կարող եք զանգահարել (+374) 94-25-64 կամ (+374) 95-33-41 հեռախոսահամարներով, իսկ գրավոր առաջարկություններն ուղարկել Արցախի Հանրապետության Նախագահին առընթեր սահմանադրական բարեփոխումների մասնագիտական հանձնաժողովին՝ constcom@gov.nkr.am էլեկտրոնային հասցեով:

Հարգանքով՝

***Արցախի Հանրապետության Նախագահին առընթեր
սահմանադրական բարեփոխումների մասնագիտական
հանձնաժողովի քարտուղարություն***